

ღელა ხაჩიძე

**ეზრემ მცირის
ჰიმნობრაფიული
მემკვიდრეობის შესახებ**

ნაშრომში შესწავლილია ევრემ მცირის უნივერსალური მემკვიდრეობის აქამდე უცნობი სფერო – მისი წვლილი ქართული სასულიერო პოეზიის – ჰიმნოგრაფიის განვითარებაში. ქართულ ხელნაწერებში გამოვლენილი ევრემ მცირის რედაქციის მარხვანი და მასში დაცული მრავალრიცხოვანი თარგმანები ყურადღებას იმსახურებს ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის თვალსაჩინო წარმომადგენელთა, აგრეთვე ევრემ მცირის ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობის შესწავლისათვის.

რედაქტორი:

ელგუჯა ხინთიბიძე

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.

ეცენზენტები:

ლაურა გრიგოლაშვილი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

ედიშერ ჭელიძე

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

© ლ. ხინთიბიძე, 2009

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2009

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 19, : 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-12-595-9

საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

619
F 92.719

შესავალი

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია ეფერემ მცირის მოღვაწეობის შესწავლა შუა საუკუნეების სასულიერო პოეზიის – ჰიმნოგრაფიის სფეროში. აკად. კ. კეკელიძე ლიტურგიკისა და ჰიმნოგრაფიის დარგში ასახელებს ეფერემის 3 თარგმანს. „მეთიმონს“ (Мѣт ѱмаv) ანუ „დიდი სერობის“ შედეგს, „ზიარებისაგან განყენებულთა ლოცვას“ და „აღდგომის კანონს“, რომელიც ეფერემს „უსაკუთრესითა სიტყვთა“ უთარგმნია (კეკელიძე 1980: 268). აქედან ჰიმნოგრაფიის სფეროს განეკუთვნება მხოლოდ უკანასკნელი თარგმანი – იოანე დამასკელის „აღდგომის კანონი“. ამ მითითების გარდა, დღემდე არაფერია ცნობილი ეფერემ მცირის მოღვაწეობის შესახებ ლიტურგიკული პოეზიის ანუ ჰიმნოგრაფიის სფეროში.

იმ დიდი და საინტერესო კვლევის ფონზე, რომელიც ჩატარებულია მეცნიერთა თაობების მიერ ეფერემ მცირის უნივერსალური მოღვაწეობის სხვადასხვა ასპექტთან დაკავშირებით, კიდევ უფრო საგრძნობია ის გარემოება, რომ ეფერემ მცირის ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობა დღემდე სრულიად შეუსწავლელია. ივ. ჯავახიშვილის, კ. კეკელიძის, შ. ნუცუბიძის, რ. ბლევკის, ელ. მეტრეველის, ს. ენუქაშვილის, პ. ინგოროყვას, ე. ხინთიბიძის, რ. ბარამიძის, რ. სირაძის, ივ. ლოლაშვილის, კ. დანელიას, მზ. შანიძის, მ. რაფაგას, დ. მელიქიშვილის, თ. ბრეგაძის, ნ. მელიქიშვილის, ე. ჭელიძის, დ. თვალთვაძის, გ. აღიბეგაშვილის, თ. ოთხმეზურის, ქ. ბეზარაშვილის და სხვათა ნაშრომების წყალობით დღეისთვის უკვე კარგადაა ცნობილი ეფერემ მცირის მთარგმნელობითი მეთოდის თავისებურებები, მისი მუშაობის მეცნიერული ხასიათი, მის მიერ შემონახული ცნობების, კომენტარების მნიშვნელობა

ბიზანტიური მწერლობის შესწავლის ისტორიისათვის, ტერმინოლოგიური სიახლენი, ავტოგრაფი, მისი ადგილი ქართული რელიგიურ - ფილოსოფიური თუ ლიტერატურულ - ესთეტიკური აზროვნების ისტორიაში.

ეფრემ მცირის მოღვაწეობის სრულად გათვალისწინება შეუძლებელია მისი ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობის შესწავლის გარეშე, რომელიც, როგორც ირკვევა, მოიცავს ვრცელ სპექტრს, მრავალრიცხოვანი საგალობლების შესანიშნავ თარგმანებს.

ქართულ ხელნაწერთა სხვადასხვა კოლექციის შესწავლამ ნათელყო, რომ ეფრემ მცირის სახელს უკავშირდება უმნიშვნელოვანესი ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული კრებულის - **ქართული მარხვანის ახალი რედაქციის შედგენა**. მარხვანის ეს რედაქცია ქმნის მნიშვნელოვან ეტაპს ქართული მარხვანის ფორმირების რთულ და საინტერესო გზაზე. იგი შეიცავს ვრცელ ჰიმნოგრაფიულ რეპერტუარს - სხვადასხვა ფორმისა და ჟანრის საგალობლებს, რომელთა დიდი ნაწილი თვით ეფრემ მცირის მიერ უნდა იყო თარგმნილი, იკვეთება მის მიმდევართა და თანამოაზრეთა წრეც. მარხვანის ეფრემისეული რედაქცია, რომელიც შედგენილი უნდა იყოს **შავ მთაზე** შეიცავს რიგ თავისებურებებს, რომელთა გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია ქართული ჰიმნოგრაფიის სრულყოფილი კვლევა.

ნაშრომში ნაჩვენებია, თუ რა სიახლეებს გვთავაზობს ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანი VII - XI საუკუნეების თვალსაჩინო ბიზანტიელ ჰიმნოგრაფთა შემოქმედების შესწავლისათვის; გამოყოფილია საგალობლები, რომელთა ორიგინალები არ ჩანს ბერძნული და სლავური მარხვანების არსებულ პუბლიკაციებში, აგრეთვე დღეისათვის ცნობილ სამეცნიერო ლიტერატურაში. ეს გარემოება, ბუნებრივია, შეუდარებლად ზრდის მათი ქართული თარგმანების მნიშვნელობას. სხვა შემთხვევებში კი, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანი საშუალებას იძლევა საგალობელთა ორიგინალების სტრუქტურის, ტექსტის, ავტორთა დასაზუსტებლად. შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ მარხვანის ამ რედაქციაში ბერძნული ტრიო-

დიონის უფრო არქაული და სრულყოფილი სახეა დაცული, ვიდრე მის არსებულ პუბლიკაციებსა და სლავურ თარგმანში. საერთოდ კი, კომპლექსური კვლევის გარეშე, შეუძლებელია ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის შესწავლა. ამის გამო წინამდებარე ნაშრომში ეფრემ მცირის ჰიმნოგრაფიული მოღვაწეობა განხილულია მთელი ქართული ჰიმნოგრაფიის, აგრეთვე ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის პრობლემებთან მჭიდრო კავშირში.

ეფრემ მცირის ადგილის გასარკვევად ქართული ჰიმნოგრაფიის ისტორიაში ნაშრომში მისი ახლადგამოვლენილი თარგმანები შედარებულია წინადროინდელთან, რომელთა მიღმა ირეკლება მათი შექმნის ეპოქა – მთარგმნელობითი და, საერთოდ, ლიტერატურული ტრადიციების სპეციფიკა, ორიგინალთან დამოკიდებულება, თვით ბერძნული ტექსტის ისტორია.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის რაობის გასარკვევად გათვალისწინებულია ქართული მარხვანების წინადროინდელი რედაქციები, რომელთა შედგენა დაკავშირებულია თვალსაჩინო ჰიმნოგრაფთა და მოღვაწეთა – იოანე მინჩხის, ექვთიმე და გიორგი მთაწმიდელების სახელებთან; შესაბამისი ეპოქების ბიზანტიური ტრადიციები, აგრეთვე სლავური თარგმანები.

ამ ზოგად პრობლემატიკასთან ერთად, იკვეთება ეფრემ მცირის მთარგმნელობითი მოღვაწეობის ახალი ასპექტი – მისი განსაკუთრებული დამოკიდებულება პოეტური სიტყვისადმი.

ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე ნაშრომში განსაზღვრულია ეფრემ მცირის ადგილი ქართული ჰიმნოგრაფიის ისტორიაში, აგრეთვე XI საუკუნის ქართული ჰიმნოგრაფიის, ქართული მარხვანის ქართველოლოგიური და ზოგადმეცნიერული მნიშვნელობა.

მონოგრაფიაში „ქართული ქრისტიანული კულტურის ისტორიიდან“ ჩვენ საგანგებოდ შევისწავლეთ ქართულ მარხვანის ორი რედაქცია – I ქართული მარხვანი, რომლის შემდგენელი და რედაქტორია X ს-ის დიდი ქართველი ჰიმნოგრაფი – იოანე მინჩხი და გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანი, რომელიც მისივე ავტო-

ქართული მარხვანის ახალი რედაქცია და მისი შემდგენელი

გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანი, რომელიც საგანგებოდაა შესწავლილი ჩვენ მიერ (ხაჩიძე 1987: 59-74), უნიკალურია თავისი შემდგენლობით, სისრულით და ავტორებზე ზუსტი მითითებებით. მსგავსი სისრულის მარხვანი დღეს ბერძნულ ხელნაწერებში არ ჩანს. ამგვარი „კრებითი“ ხასიათის ლიტურგიკული წიგნების შედგენა გიორგი მთაწმიდელის მუშაობის დამახასიათებელი თავისებურებაა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ნაჩვენებია, თუ როგორ იცვლებოდა დროთა განმავლობაში ბერძნული მარხვანი, იქმნებოდა მისი ახალი რედაქციები და ტიპები, რასაც თავისი მიზეზები ჰქონდა. ამით უნდა იყოს განპირობებული ის გარემოება, რომ გიორგი მთაწმიდელის შემდეგ შექმნილა ქართული მარხვანის ახალი, აქამდე უცნობი რედაქცია. იგი გამოვლენილ იქნა პარიზული ხელნაწერის - გეორგიკა 5-ის II ნაწილში.

გეორგ. 5-ის ეს ნაწილი (217 r - 292 r) აქამდე სრულიად შეუსწავლელი იყო. იგი გადაწერილია 2 ხელწერით. I ხელით გადაწერილია 217 r - 222 v, II ხელით - 213 r - 292 r. მეორე ხელით გადაწერილ ნაწილში, 248v-ზე, მოხსენიებულია გადამწერი - „ოქროპირი“. I გადამწერის ვინაობა კი უცნობია.

I ხელით გადაწერილი ნაწილი იწყება სათაურით: „იწყე შენ აქეთგან სტიქარონნი მარხვათანი მეზვერისა და ფარისევლის კვრიაკითგან და სრულ იქმნებიან ნათლით შემოსილსა კვრიაკესა.“ აღნიშნულ სათაურს მოსდევს ერთი ან რამდენიმე ტროპარისაგან შედგენილ სტიქარონთა ტექსტები, რომლებიც ამავე გვერდზეა (217r) მოთავსებული. ამის შემდეგ გრძელდება ტექსტი: „კორციე-

ლისა უძღვებისა ყოველივე ზემოდთ ჰპოოთ და გამოავლი-
ნე აქეთ თქვთ ესე“ და მოტანილია ერთტროპარიანი „ბე-
მოავლინე.“ შემდეგ ხელნაწერში წარმოდგენილია კორცი-
ელის შაბათისათვის განკუთვნილ მცირე ფორმის საგა-
ლობელთა - სტიქარონთა სრული ტექსტები და ამავე
დღისათვის განკუთვნილი თეოდორე სტუდიელის კანონი
შემდეგი სათაურით: „გალობანი მეორედ მოსლვისანი,
შედარებულნი თარგმნილნი, არსენი.“ ამ კანონის ქართუ-
ლი თარგმანი გვხვდება წინადროინდელ ქართულ ხელ-
ნაწერებშიც. გეორგ. 5-ის II ნაწილში მისი ახალი თარ-
გმანია შეტანილი, რომელიც ბერძნულიდან ხელახლა
უთარგმნია, ორიგინალთან ხელახლა „შეუდარებია“ არ-
სენს. გეორგ. 5-ის II ნაწილში შესულია ანდრეა კრიტე-
ლის „დიდნი გალობანის“ ახალი - არსენ იყალთოელის
მიერ შესრულებული თარგმანი. ეს გარემოება ნათელს
ხდის, რომ კორციელის კურიაკისათვის გან-
კუთვნილი კანონის ახალი თარგმანიც არ-
სენ იყალთოელს უნდა ეკუთვნოდეს.

კორციელის კურიაკისათვის განკუთვნილი მცირე
ფორმის საგალობლების შემდეგ გეორგ. 5-ის II ნაწილში
გრძელდება ტექსტი: „ყველიერისა ორშაბათსა. ხუედრნი.
უგალობდითსა. მონებისა. ბრწყინავს წინა. სხუანი. სასწა-
ულითა. კრძალვად ჭამა...“ აშიაზე მიწერილია იოსების და
თეოდორეს ავტორობის აღმნიშვნელი მონოგრაფები.
მსგავსი მითითებები საგალობლებსა და მათ ავტორებზე
შესულია გეორგ. 5-ის II ნაწილში დიდმარხვის თითოეულ
დღეზე. მათმა შესწავლამ ცხადყო, რომ ყვე-
ლა შემთხვევაში მითითებულია შესაბამისი
საგალობლები გიორგი მთაწმიდელის ავ-
ტოგრაფული მარხვანიდან. ასე მაგ. ყველიერის
ორშაბათს გეორგ. 5-ის I ნაწილში, მცირე ფორმის საგა-
ლობლებთან ერთად, დადებულია სამი სამსაგალობელი:
„კმაღჳ ა. მონებისა მისგან. - ბრწყინავს წინადღესასწაუ-
ლი...“, „ორშაბათსავე სხუანი ხუედრნი. კმაღ ა. სასწაუ-
ლითა. - კრძალვად ჭამადთა...“ I მათგანის გასწვრივ მი-
წერილია ავტორი - „იოსებ“, II და III სამსაგალობლებ-
თან კი, შესაბამისად, „ანტონი“ და „თეოდორე“. გეორგ. 5-

ის II ნაწილში არსებული შენიშვნა „უგალობდითსა, მო-
ნებისა. ბრწყინავს წინა“ სწორედ იოსების გეორგ. 5-ის II
ნაწილში დაცულ სამსაგალობელს გულისხმობს. ამის
შემდეგ გეორგ. 5-ის II ნაწილში გვაქვს ამგვარი მითითება:
„სხუანი. სასწაულითა, კრძალვად ჭამა.“ ამ მითითებაში
კი, როგორც ირკვევა, გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრა-
ფულ მარხვანში ამავე დღეს დაცული თეოდორე სტუდიე-
ლის სამსაგალობელი იგულისხმება.

გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში შე-
სულ სამსაგალობლებზე მითითების შემდეგ გეორგ. 5-ის II
ნაწილში მოდის 2 მცირე ფორმის საგალობელი სრული
ტექსტებით და კვლავ მითითება: „წარდგომანი. ჳმად დ
გ. ი. ედემი. – სიტყუაო ღმრთისაო და ერთი შედეგი არაჲ
დააკლდისა ზედა.“ ამ მასალის შესწავლამ ცხადყო, რომ
ამ შემთხვევაშიც მითითებულია გიორგი მთაწმიდელის
ავტოგრაფული მარხვანი. კერძოდ, ყველიერის სამშაბა-
თის მწუხრზე გეორგ. 5-ის I ნაწილში დაცულია 3 მცირე
ფორმის საგალობელი: „ჳმად ა. შენ სიტყუად დ. – ვითარ-
ცა მომატყუებელი...“, „სხუანი. ჳმაი ბ. მამისაგან შობ. –
რომელმან ესე მოვიწიენით...“ და „სხუანი. ჳმად ბ გ. ი.
უფალო, საკსენებელსა მ. – უფალო, აურაცხელი მოწყა-
ლებითა...“ აღნიშნულ სტიქარონებს მოსდევს „წარდგომა-
ნი. ედემთა ზედა. – სიტყუაო ღმრთისაო ყოვლად ძლიე-
რო...“ და „სხუანი. არაჲ დააკლდი. – ნიჭი მარხვისად მძა-
ნო...“ გეორგ. 5-ის II ნაწილში, როგორც ვხედავთ, მითი-
თებულია სწორედ ეს „წარდგომანი“ და მისი მომდევნო
„სხუანი“ ძლისპირითურთ („არაჲ დააკლდისა ზედა“).

როგორც აღვნიშნეთ, ეს მასალა ტიპურია გეორგ. 5-
ისათვის. აქ დიდმარხვის თითოეულ დღეზე მოცემულია
რამდენიმე სიტყვისაგან შემდგარი მითითებები გიორგის
მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში შესაბამისი დღე-
ებზე დადებულ სამსაგალობლებზე, ოთხსაგალობლებზე,
კანონებსა და სტიქარონებზე ავტორობის აღმნიშვნელი
მონოგრამებითურთ. ეს მითითებები და რაც
მთავარია, თვით გეორგ. 5-ის II ნაწილის
შესწავლა მოწმობს, რომ ჩვენს წინაშეა
ქართული მარხვანის ახალი რედაქცია, რო-

მელიც შედგენილია გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანთან კომპილაციურ არის შემთხვევები, როდესაც გეორგ.5-ის მეორე ნაწილში ახალი თარგმანითაა მოტანილი სამსაგალობლები, ოთხსაგალობლები, კანონები და თვით უმნიშვნელოვანესი ლიტურგიკული განკუთვნილები.

უნდა აღინიშნოს, რომ მითითებები გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანზე გამოირჩევა დიდი სიზუსტით. გეორგ.5-ის II ნაწილში დაცული მითითებები ტექსტობრივად ყოველთვის ზუსტად ემთხვევა გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში დაცული შესაბამისი საგალობლების დასაწყისებს. ასეთივე დიდი სიზუსტეა დაცული ავტორებზე მითითებებშიც. გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანი გამოირჩევა ამ თვალსაზრისით. აქ ხშირად გვხვდება კომპილაციური საგალობლები, რომლებიც რამდენიმე ავტორს აერთიანებს. გეორგ. 5-ის II ნაწილში ყოველთვის უკიდურესი სიზუსტითაა მითითებული გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში დაცული შესაბამის საგალობელთა ავტორობის აღმნიშვნელი მონოგრამები.

ყურადღებას იმსახურებს შემდეგი გარემოებაც. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ყველიერის სამშაბათის მწუხრზე გეორგ.5-ის II ნაწილში დაცულია ამგვარი მითითება: „წარდგომანი. ვმაჲ გ გი. ედემი. - სიტყუა ღმრთისა და ერთი შედეგი არა დააკლდისა ზედა.“ აქ, ჩვეულებისამებრ, ზუსტადაა მითითებული გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში დაცული წარდგომანი და მისი მომდევნო სხუანი ძლისპირითურთ. ამ მითითებაში ყურადღებას იმსახურებს ტერმინი „ერთი შედეგი“.

ტერმინი „შედეგი“ გეორგ.5-ის II ნაწილში ხშირად გვხვდება. ასე მაგ. ყველიერის სამშაბათის მწუხრზე გეორგ. 5-ის II ნაწილში დაცულია შემდეგი მითითება: „სამშაბათსა. მწუხრი. ვმაჲ დ. მკნეო. მოწვენილი ესე და ორნი შედეგნი.“ შემდეგ კვლავ მითითება: „სხუანი. მოვედით. აღვი. - მოწვენასა ამას და ორნი შედეგნი.“ ამ შემთხვევაშიც მითითებულია გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანი, სადაც ყველიერის სამშაბათის მწუხ-

რზე დადებულია 3 მცირე ფორმის საგალობელი: „სხუანი. კმაღ დ. მკნეონი. – მოწვევული ესე მარხვამ...“ „სხუანი. კმაღ ა გ“ ი. რაუამს შევიდეს. – რომელი ნებსით... სხუანი. მოვედით, აღვი. – მოწვენასა ამას ყოვლად უბიწოდესა მარხვისასა...“ როგორც ვხედავთ, გეორგ. 5-ის II ნაწილში ზუსტადაა მითითებული გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში შესაბამის დღეს (ყველიერის სამშაბათის მწუხრი) დადებული 2 მცირე ფორმის საგალობელი. I მათგანი - „მკნეონი. მოწვევული ესე მარხვამ“ გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში 3 ტროპარისაგან შედგება. 3 ტროპარისაგან შედგება მისი მომღევენო „სხუანიც“: „მოვედით, აღვი. – მოწვენასა ამას...“

გეორგ. 5-ის II ნაწილში I მათგანზე მითითებას - „კმაღ დ. მკნეონი. – მოწვევული ესე“ ერთვის შენიშვნა: „და ორნი შედეგნი.“ როგორც ჩანს, იგულისხმება აღნიშნული სიტყვებით დაწყებული ტროპარის მომღევენო 2 ტროპარი. ანალოგიური ვითარებაა გეორგ. 5-ში დაცულ II მითითებაშიც: „სხუანი. მოვედით, აღვი. – მოწვენასა ამას და ორნი შედეგნი“. აქაც ტერმინში „ორნი შედეგნი“, როგორც ირკვევა, იგულისხმება აღნიშნული სიტყვებით დაწყებული ტროპარის მომღევენო 2 ტროპარი.

ანალოგიური მდგომარეობაა გეორგ. 5-ის II ნაწილში დაცულ მთელ ჰიმნოგრაფიულ მასალაში. ტერმინი „შედეგი“ გულისხმობს მომღევენო, „შემდეგ“ ტროპარს და იმის შესაბამისად, თუ რამდენი ტროპარი მოსდევს გეორგ. 5-ის II ნაწილში დასაწყისი სიტყვებით მითითებულ ტროპარს გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში, გვხვდება შენიშვნები: „ორნი, სამნი, ოთხნი და ა.შ. შედეგნი“.

გარდა იმისა, რომ აღნიშნული თვალსაზრისით გეორგ. 5-ის I და II ნაწილების შედარება საშუალებას გვაძლევს დავადგინოთ ტერმინ „შედეგის“ მნიშვნელობა, ირკვევა ისიც, თუ რა მაქსიმალური სიზუსტით უთითებს გეორგ. 5-ის II ნაწილის შემდგენელი გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანს.

გეორგ. 5-ის II ნაწილში ხშირად გვხვდება უშუალო მითითებებიც ამოსავალ მარხვანზე. ასე მაგ. უძღები შეფლის კვირიაკის განგებას ერთვის ასეთი სათაური: „კორციელისა. უძღებისა ყოველივე ზემოთ ჰპოოთ.“ ანალოგიური შენიშვნა გვხვდება კორციელის შაბათის განგებაშიც. ყველიერის პარასკევს გეორგ. 5-ის II ნაწილში მითითებულია „ხუედრნი“. მითითების გასწვრივ მიწერილია ავტორი - „თეოდორე“; შემდეგ მოდის შენიშვნა: „მარხვათა შინა ჰპოვნე ზემოთ...“ ყველა ამ შემთხვევაში მითითებულია გეორგ. 5-ის I ნაწილში შესაბამის დღეებზე სრული ტექსტებით შესული საგალობლები. ასევე ხშირია მითითებები: „მარხვათა ჰპოვნე“, „მარხვათა შინა ჰპოვნე...“ იმას, თუ რა დიდი სიზუსტითაა მითითებული გეორგ. 5-ის II ნაწილში გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანი, მოწმობს შემდეგი გარემოებაც: ყველიერის ხუთშაბათს გეორგ. 5-ის II ნაწილში მითითებულია 2 სამსაგალობელი ავტორებითურთ (იოსებ, თეოდორე), შემდეგ კი მოდის ასეთი შენიშვნა: „სხუად ყოველივე ამისთა სტიქარონი ქუჭმოთ მონახენ. ესე ზემოთ ოთხი ფურცელი აკლდა და მე დავწერე სტიქარონთა თანა.“ მაშასადამე, ამ შენიშვნის თანახმად, ამოსავალ მარხვანს შესაბამის ადგილას 4 ფურცელი კლებია. მართლაც, გეორგ. 5-ის I ნაწილში ამ ადგილას გამოტოვებულია 4 ფურცელი. სწორედ ამას გულისხმობს გეორგ. 5-ის II ნაწილის შემდგენელი, როცა აღნიშნავს: „ესე ზემოთ ოთხი ფურცელი აკლდაო.“

იმ შემთხვევაში, როცა გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში დაცული მასალა აკმაყოფილებს მარხვანის ახალი რედაქციის შემდგენელს, იგი იძლევა მითითებებს ამოსავალ მარხვანზე. იმ შემთხვევაში კი, როცა გეორგ. 5-ის I ნაწილში დაცული საგალობლები არ ემთხვევა ბერძნულ მარხვანებს, მას შემოაქვს ახალი საგალობლები, რომლებიც ყოველთვის სრული ტექსტებითაა მოტანილი.

გეორგ. 5-ის II ნაწილში დაცულ შენიშვნებში მითითებულია ამოსავალი ბერძნული მარხვანიც. ასე მაგ. დიდმარხვის I შაბათს გეორგ. 5-ის II ნაწილში დადებუ-

ლია 14 მცირე ფორმის საგალობელი. აქედან 5 გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანშიცაა შესული და ამიტომ მათზე მხოლოდ მითითებები გვხვდება, 9 სტიქარონი კი ახლადაა თარგმნილი ბერძნულიდან და ამიტომ მოტანილია სრული ტექსტებით. მცირე ფორმის საგალობლებს მოსდევს მითითება თეოდორე ტირონისადმი მიძღვნილ კანონზე: „უგალობდითსა. ჳმად დ გ. ქუეყანასა მწყურ. - უწყი ტრფიალება შენი...“ მითითების გასწვრივ მიწერილია ავტორი - იოანე. ამ კანონის სრული ტექსტი შესულია გეორგ. 5-ის I ნაწილში. მარხვანის ახალ რედაქციაში მას ერთვის ასეთი შენიშვნა: „ესე გალობანი მარხვათა ჰპოვნე. მონ ბოლოსა ღმრთისმშობლისანი სწერიან და აქა არა ეწერნეს.“ მართლაც, გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში ამ კანონის თითოეულ ოდას ერთვის ღმრთისმშობლისანი, გეორგ. 5-ის II ნაწილის შემდგენლისათვის ამოსავალ ბერძნულ მარხვანში კი, როგორც ჩანს, ეს ტროპარები არ ეწერა, რაც საგანგებოდაა აღნიშნული: „და აქა არა ეწერნეს“. ანალოგიური შენიშვნაა დართული თეოდორე ტირონისადმი მიძღვნილ II კანონზეც, ასევე დიდმარხვის V კვირიაკეს მითითებულ კანონზე და ა.შ. როგორც ჩანს, მარხვანის ახალი რედაქციის შედგენის დროისათვის ბერძნულ მარხვანებში, კანონის ოდების ბოლოს, ღმრთისმშობლისანებზე მითითებები უკვე აღარ იყო დაცული.

დიდმარხვის III კვირიაკეს გეორგ. 5-ის II ნაწილში მითითებული კანონი: უგალობდითსა. ჳმად ა. დღესა მას. - წინაფთვე გამოსახა...“ მითითების გასწვრივ მიწერილია ავტორი - თეოდორე. შემდეგ ტექსტშივე ჩართულია შენიშვნა: „ესე გალობანი მარხვათა შინა ჰპოვნე და მოიხილე აქაცა ეწერა და მონცა სწერია.“ „აქაცა“ ამოსავალ ბერძნულ მარხვანს გულისხმობს, „მონცა“ კი - გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანს.

მსგავსი მითითებები გეორგ. 5-ის II ნაწილში ხშირად გვხვდება. მარხვანის ამ რედაქციის შემდგენელი დიდი სიზუსტით უთითებს, აქვს თუ არა ამოსავალ ბერძნულ მარხვანში დაცულ კანონებს ღმრთისმშობლისანი, მოიხილესა და ა.შ.

ამრიგად, მარხვანის ახალი რედაქციის 2 ძირითადი წყაროა თანამედროვე ბერძნული მარხვანი და გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანი, რომელთა ავტორები ორგანულადაა დაკავშირებული. ეს მჭიდრო კავშირი, მრავალრიცხოვანი მითითებები „ხემოდ“ დაცულ მარხვანზე, რომელთან კომპილაციითაცაა შედგენილი მარხვანის ახალი რედაქცია, გვაფიქრებინებს, რომ მისი შემდგენელი, ამავე დროს, თვით გეორგ. 5 ხელნაწერის შემდგენელიც უნდა იყოს. ამას მოწმობს შემდეგი გარემოებაც: გეორგ. 5-ის I ნაწილში დაცული გიორგი მთაწმიდელის ანდერძის მიხედვით, მას „სრულებით“ უთარგმნია მარხვანი და ზატიკი: „... ვინადგან კულა სახიერებაჲმან ღმრთისაჲმან ღირს-მყო მე გლახაკი გიორგი ხუცეს-მონაზონი მარხვათა და ზატიკთა სრულებით თარგმნად და წიგნი შეჰმზადა განმანათლებელი კათოლიკე ეკლესიისაჲ, რომელ ჭეშმარიტად სწორი ამისი არცა ბერძენთა თანადა იპოუების, არცა ქართველთა, მაშა შეუძლებელ იყო ჩუენგან ნაკლულევანებისა რაჲსმე დატეობაჲ...“ მაშასადამე, მარხვანი და ზატიკი, რომელიც გიორგის „სრულებით“ უთარგმნია, ერთ წიგნად ყოფილა. გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანი მოთავსებულია გეორგ. 5-ის I ნაწილში (1 - 216). ანდერძის მიხედვით, აქვე უნდა იყოს მოთავსებული მისივე რედაქციის ზატიკიც. მართლაც, 214r-დან სათაურით „ბრწყინვალესა აღვსებასა“ იწყება აღდგომის პერიოდის მასალა – მცირე ფორმის საგალობლები და კანონი „ჰმაჲ ა. – დღესა მას აღდგომისასა“, რომლის დასაწყისის გასწვრივ მითითებულია ავტორი – იოანე. კანონის ბოლოს დართულია შენიშვნა, რომელიც თავად გიორგი მთაწმიდელს ეკუთვნის: „იგივე გალობანი ჩუენისა უნდოესა გულისჰმის-ყოფისაგებრ ორნივე წინაჲ დაუსხმანილა, რომელნიცა ჯერ-გიჩნდენ, გალობდით“ და მოტანილია იგივე კანონის სხვა თარგმანი, რომელიც თავად გიორგი მთაწმიდელს უნდა ეკუთვნოდეს. ეს თარგმანი მოულოდნელად წყდება VI ოდაზე („დაღატყავსა“), კერძოდ მის პირველივე სტრიქონზე ისე, რომ ფრაზაც კი არ არის დამთავრებული. ამრიგად, გეორგ. 5-ის I ნაწილი თავდაპირველად უნდა ყოფილიყო

ერთი მთლიანი ხელნაწერი, რომელიც მარხვანთან ერთად, შეიცავდა გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის სატიკს. გეორგ. 5 ხელნაწერის რედაქტორს, რომელიც სამარხვო კრებულის შექმნას ისახავდა მიზნად, გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვან - ზატიკიდან მხოლოდ I ნაწილი ჭირდებოდა. ზატიკის ნაწილის შემორჩენა კი განპირობებული უნდა იყოს იმ გარემოებით, რომ ეს მასალა შესულია ხელნაწერის I ნაწილის 28-ე („კზ“) რვეულის შემადგენლობაში. ამავე რვეულის პირველ სამ ფურცელზე კი მოთავსებულია მარხვანის მასალა. გეორგ. 5-ის რედაქტორს, სამარხვო კრებულის შედგენის დროს, როგორც ჩანს, გიორგის რედაქციის მარხვანის შემცველი უკანასკნელი რვეული არ დაუშლია, რადგან ამ შემთხვევაში კრებულის აკინძვა გაძნელებოდა. ამან კი გამოიწვია ზატიკის შემცველი მასალის „გადაყოლა“ გიორგი მთაწმიდელის მარხვან - ზატიკიდან გეორგ. 5-ის შემადგენლობაში.

გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანი გეორგ. 5-ის შემდგენლისთვის, უპირველეს ყოვლისა, საჭირო იყო იმიტომ, რომ მასთან კომპილაციითაა შედგენილი მარხვანის მომდევნო რედაქცია. ამრიგად, გეორგ. 5 ხელნაწერის შემდგენელ-რედაქტორი იგივე პირი უნდა იყოს, ვინც შეადგინა ამავე ხელნაწერის II ნაწილში დაცული მარხვანის ახალი რედაქცია. გეორგ. 5 ხელნაწერი მაშინ უნდა იყოს შედგენილი, როცა კავშირი მასში დაცულ მარხვანის 2 რედაქციას შორის უმჭიდროესია ანუ როცა გეორგ. 5-ის II ნაწილში დაცული მარხვანი ახალი შედგენილია და ჯერ კიდევ მითითებებით კმაყოფილდება გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანზე. შემდგომში, ბუნებრივია, ეს კავშირი ასე ცხადი აღარაა და გიორგი მთაწმიდელის მარხვანიდან აღებული რეპერტუარი უშუალოდ, სრული ტექსტებითაა შესული მარხვანის ახალი რედაქციის შემცველ სხვა ხელნაწერებში (სინ. 70, იერ. 67. A 147, A 446 და ა.შ.). სად და ვის მიერ უნდა იყოს შედგენილი მარხვანის ახალი რედაქცია?

გეორგ. 5-ის II ნაწილში დაცულ ვრცელ ჰიმნოგრაფიულ რეპერტუარში ხაზგასმით მოიხსენიება XI ს-ის დი-

დი ქართველი მოღვაწისა და მთარგმნელის - **ეფრემ მცირის** სახელი. ხელნაწერის ამ ნაწილში გამოვლინდა ეფრემ მცირის უცნობი თარგმანი: „გალობანი გოდებისათვის ღმრთისმშობელისა დაფლვასა ზედა ღმრთივე უამოვანთა კორცთა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესთა გოლგოთას.“ იგი დადებულია დიდმარხვის უმნიშვნელოვანეს დღეზე - ვნების პარასკევს. კანონის დასაწყისის გასწვრივ მითითებულია ავტორი და ქართულ ენაზე მთარგმნელი: „თეოფანე. თარგმანი ეფრემ.“ იგი ახლებური სახით წარმოგვიდგენს ეფრემს, როგორც საგალობელთა მთარგმნელს. ეფრემის ამ თარგმანს ფართო გავრცელება მიუღია შემდგომდროინდელ ქართულ მწერლობაში (ხაჩიძე 2000: 140-158).

ეფრემ მცირის სახელი გეორგ. 5-ის II ნაწილში მოიხსენიება ქრისტიანულ ეკლესიაში საყოველთაოდ ცნობილ საგალობელთან - იოანე დამასკელის „აღდგომის კანონთან“ დაკავშირებითაც. ამ კანონის თარგმანს, რომელიც ხელნაწერის 273v - 275r-ზეა მოთავსებული, ახლავს შემდეგი სათაური: „ახლად თარგმნილნი უსაკუთრესითა სიტყუთა ეფრემის მიერ ბრძანებითა ბერისა ანტონი ტბელისაჲთა.“ ეფრემის ეს თარგმანი K 79 ხელნაწერში მითითებული აქვს კ. კეკელიძესაც (კეკელიძე 1980: 268). ეფრემამდე იგი 3-ჯერ უთარგმნიათ ქართულად. „აღდგომის კანონის“ ქართული თარგმანები შესწავლილია ჩვენს მიერ (ხაჩიძე 2000: 127-139. აქ აღვნიშნავთ მხოლოდ იმას, რომ ეფრემის მიზანია „უსაკუთრესითა სიტყუთა“ - ზედმიწევნით, სიტყვასიტყვით თარგმნა. ამ პრინციპითაა შედგენილი თვით მარხვანის ახალი რედაქციაც.

გეორგ. 5-ის II ნაწილში ახალი თარგმანითაა შესული „ფერკთაბანის განგებაც“ (280r - 281r). დიდმარხვის ლიტურგიის ეს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი ეფრემის მიერ უნდა იყოს თარგმნილი. თარგმანის ხასიათთან ერთად, ამას მოწმობს შემდეგი გარემოებაც. იოანე ბატონიშვილის „კალმასობაში“, ეფრემის სხვა თარგმანებთან ერთად, დასახელებულია „ეთიმონი“, რომელსაც კ. კეკელიძე მიიჩნევს „დიდი სერობის“ შედგენად: „ეს სიტყვა

612.719

ქართული გამოთქმაა ბერძნული $\mu\epsilon\tau\ \eta\mu\alpha\upsilon\text{-ისა}$, რომლითაც იწყება დიდი სერობის ჰიმნი: „ჩუენთანა არს ღმერთი, სცანთ წარმართთა და იძლიენით“ (ეკეკელიძე 1980: 268). აქ, სხვა ნაწილებთან ერთად, „ფერკთაბანის განგებაც“ უნდა იგულისხმებოდეს, რომელიც დიდი სერობის შემდეგ სრულდება. საინტერესოა, რომ დიდი ხუთშაბათისათვის განკუთვნილი მასალა საანალიზო მარხვანში ვრცელია და, ძირითადად, ახლადაა თარგმნილი ბერძნულიდან.

ქართულ ხელნაწერებში დაცულია „ფერკთაბანის განგების“ რამდენიმე თარგმანი, რომელთაგან ერთ-ერთი გიორგი მთაწმიდელს ეკუთვნის. ეფრემ მცირეს, როგორც ჩანს, ხელახლა უთარგმნია იგი.

„კალმასობაში“ დაცული ცნობა ყურადღებას იმსახურებს თვით იოანე ბატონიშვილისეული განმარტების თვალსაზრისით. მისი სიტყვით, ეფრემ მცირეს უთარგმნია „დიდმარხვის სამწუხრო მსახურება ეკლესიისა.“ ამრიგად, ეფრემს უთარგმნია დიდმარხვის მთელი პერიოდის მანძილზე შესასრულებელი „სამწუხრო მსახურება“.

გეორგ. 5-ის II ნაწილში დაცული მარხვანის რიგ სიახლეებს შორის ერთ-ერთი უმთავრესია მცირე ფორმის საგალობელთა – სტიქარონების ვრცელი რეპერტუარი. მარხვანის ამ რედაქციის შემდგენელს საგანგებო მუშაობა ჩაუტარებია სწორედ მცირე ფორმის საგალობელთა რეპერტუარის სათარგმნელად. ამ სტიქარონთა შორისაა „თუთქლისპირი“ სტიქარონებიც, რომელთა თარგმნა დიდი სირთულეებთან იყო დაკავშირებული. მცირე ფორმის საგალობელთა ახალი რეპერტუარით შევსება მარხვანის ამ რედაქციის ერთ-ერთი თავისებურებაა. მცირე ფორმის საგალობლები კი ძირითადი ელემენტია დიდმარხვის სამწუხრო მსახურებისა. ამრიგად, იოანე ბატონიშვილის ამ ცნობაში ასახული უნდა იყოს ეფრემ მცირის ღვაწლი სამწუხრო მსახურების სრულყოფაში ანუ მცირე ფორმის საგალობელთა ახალი რეპერტუარის შემოტანაში.

გეორგ. 5-ის II ნაწილში ეფრემის სახელით წარწერილი თარგმანების შედარება სრული ტექსტებით წარმოდგენილ სხვა საგალობლებთან მოწმობს, რომ მათი

საქართველო
პარლამენტი
ეროვნული

ქართულ ენაზე თარგმნაც ეფრემ მცირის სახელს უნდა უკავშირდებოდეს.

ანალოგიური ვითარებაა ქართული მარხვანის წინადროინდელ რედაქციებშიც - სინ.5 - სინ.75 ხელნაწერებსა და გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში. აქაც მთარგმნელთა სახელები მხოლოდ რამდენიმე საგალობელთანაა მითითებული. ამ თარგმანთა თავისებურებები კი სხვა საგალობელთა მთარგმნელების დადგენის საშუალებას იძლევა.

გეორგ. 5-ის II ნაწილი ავტოგრაფიდან უშუალოდ გადაწერილი პირი უნდა იყოს, რადგან აქ ჯერ კიდევ მხოლოდ მითითებებია დაცული გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანზე. მარხვანის ახალი რედაქცია შესული აღმოჩნდა რიგ ქართულ ხელნაწერებში - სინ.70, იერ.67, A 147, A 446 და ა.შ. ყველა ამ ხელნაწერში გეორგ. 5-ის II ნაწილში მითითებული საგალობლები უკვე სრული ტექსტებითაა წარმოდგენილი.

იოანე დამასკელის „აღდგომის კანონზე“ დართულ სათაურში მოიხსენიება ანტონ ტბელი. ანტონ ტბელი, საბა თუხარელთან ერთად, მოიხსენიება ეფრემის სხვა თარგმანებთან დაკავშირებითაც (კეკელიძე 1960: 263; ბლუკი 1926: 165).

გეორგ. 5-ის II ნაწილში გვხვდება არსენ იყალთოელის სახელიც: კერძოდ, აქ დაცულია არსენის 2 თარგმანი: ჳორციელის კვირიაკისათვის განკუთვნილი თეოდორე სტუდიელის კანონი, რომელიც მას ხელახლა „შეუდარებია“ ბერძნულთან და ანდრეა კრიტელის „დიდნი გალობანი“. ამ უკანასკნელს ახლავს არსენის ანდერძი, რომელიც წერილი ასოებითაა შემდგომში მიწერილი, ჩამატებული (248v).

XI ს-ის 80-იანი წლებიდან არსენ იყალთოელს მოღვაწეობა დაუწვია შავ მთაზე, ეფრემ მცირის იქ ყოფნისას (კეკელიძე 1980: 273). იგი იხსენიება ეფრემის „მზრდელთა და მსახურთა“ რიცხვში. ეფრემის ხელმძღვანელობით ეწეფლებოდა არსენი მთარგმნელობით ხელოვნებას. ეფრემი თავის თავს არსენის მოძღვრად მოიხსენიებს. ეფრემ მცირის გარდაცვალების შემდეგ არსენს დაუტოვებია შავი

მთა და დაბრუნებულა მანგანის მონასტერში (კეკელიძე 1980: 273-274). საინტერესოა, რომ არსენის სახელი უკვე შირდება ეფრემ მცირის 2 თარგმანს - „სამოციქულოსა“ და იოანე დამასკელის „გარდამოცემას“ (კეკელიძე 1980: 273). მარხვანის ახალ რედაქციაშიც შესულია ეფრემის მოწაფისა და თანამოაზრის - არსენ იყალთოელის თარგმანები, მთარგმნელზე მითითებით.

ამრიგად, გეორგ. 5-ის II ნაწილი ეფრემ მცირის მიერ შედგენილი უნდა იყოს შავ მთაზე XI ს-ის 80-იან წლებში. შავ მთაზე არსებობდა მძლავრი სალიტერატურო სკოლა, რომლის წარმომადგენლები მიზანმიმართულად, თავგამოდებით იღვწოდნენ ქართული კულტურის განვითარებისათვის. შავი მთა ეფრემს სიკვდილამდე არ დაუტოვებია (კეკელიძე 1980: 253).

უფრო ადრე შავ მთაზე მოღვაწეობდა გიორგი მთაწმიდელიც. სწორედ აქ დაემოწაფა იგი თავის მოძღვარს - გიორგი შეყენებულს. იერუსალიმიდან დაბრუნების შემდეგაც შავ მთაზე დაბრუნდა იგი თავის მოძღვართან. განსაკუთრებით ნაყოფიერად მოღვაწეობდა შავ მთაზე ათონის დატოვების შემდეგ. სწორედ მის სახელთანაა დაკავშირებული ახალი ეტაპი შავ მთაზე ქართველთა მოღვაწეობის ისტორიაში: „შავი მთის ქართველთა კერა XI ს-ის I ნახევრიდანვე, იმის შემდეგ, რაც იქ დამკვიდრდა გიორგი მთაწმიდელი, ქართველებს დიდად იზიდავდა. შეიძლება ითქვას, რომ შავი მთის სამწერლობო კერის ლიტერატურულ სკოლად გადაქცევა სწორედ გიორგი მთაწმიდელის სახელთანაა დაკავშირებული (მეტრეველი 1959: 115). აქ უნდა შეედგინა მას მარხვანის ახალი, ვრცელი რედაქცია.

ერთადერთი ადგილი, სადაც იკვეთება გეორგიკა 5-თან დაკავშირებული სამი დიდი ქართველი მოღვაწის - გიორგი მთაწმიდელის, ეფრემ მცირისა და არსენ იყალთოელის გზები, შავი ანუ საკვირველი მთაა. სწორედ აქ უნდა იყოს შექმნილი ქართული მარხვანის 2 რედაქცია და თვით უნიკალური ქართული ხელნაწერი - გეორგიკა 5, რომელსაც თავისებური გზა უნდა გაეგლო, სანამ პა-

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის სიახლენი

სიახლენი, რომელიც მარხვანის ახალი რედაქციის შემდგენელს უკავშირდება, მოიცავს ყველას სახის საგალობელს – კანონებს, სამსაგალობლებსა და სტიქარონებს. ამას ემატება ლიტურგიკული განგებები, კერძოდ, დიდი ხუთშაბათის „ფერვთაბანის განგება“, რომელიც როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეფრემ მცირის მიერ უნდა იყოს თარგმნილი. ეფრემსვე უნდა ეკუთვნოდეს „დიდი პარასკევის განგების“ ახალი თარგმანიც, რომელიც გეორგ. 5-ის II ნაწილში სრული ტექსტითაა მოტანილი, აგრეთვე იოანეს თავისკვეთის არასრული განგება, რომელიც ხელნაწერის ბოლოსაა მოტანილი. ეს განგებები, განსაკუთრებით კი „დიდი პარასკევის განგება“ დიდმარხვის ლიტურგიის უმნიშვნელოვანეს ელემენტს წარმოადგენს და მათ შესწავლას ხანგრძლივი ისტორია აქვს. წინამდებარე ნაშრომში მათ საგანგებოდ არ ვეხებით, რადგან სამივე მათგანი ლიტურგიკის სფეროს მიეკუთვნება, ჩვენი მიზანი კი ამჯერად ეფრემ მცირის მოღვაწეობის შესწავლაა უშუალოდ ჰიმნოგრაფიის სფეროში.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში შესულ ახალ საგალობლებს განვიხილავთ **პოეტური ფორმების მიხედვით.**

როგორც ცნობილია, ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის II – კონსტანტინოპოლური პერიოდი ხასიათდება ახალი პოეტური ფორმის – **კანონის** შემოტანით და დამკვიდრებით, რომელსაც, კონდაკთან შედარებით, მეტი სტრუქტურული მრავალფეროვნება და მოცულობა ახასიათებს. ჰიმნოგრაფიული კანონის გენეზისი შესწავლილია ე. უელემის მიერ (უელემში 1980). საეკლესიო პოეზიის ცნობილი მკვლევარის – ჯ. ბ. პიტრას სიტყვით, კანონთა ავტორებს

მოღვაწეობა უხდებოდათ ხატმბრძოლობის მიხედვით პერიოდში. მათ გამოუღმებით ემუქრებოდათ დევნა, სამშობლოდან გადახვეწა და სიკვდილი, ამიტომ ნაკლებად ზრუნავდნენ საგალობელთა დახვეწაზე. მათ „მკაცრ და მგზნებარე“ ნაწარმოებებში იგრძნობა პირქუში სული ეპოქისა.

მარხვანის ახალი რედაქცია შეიცავს 6 ჰიმნოგრაფიულ კანონს, რომლებიც ახლადაა თარგმნილი ბერძნულიდან და, შესაბამისად, მოტანილია სრული ტექსტებით, წარმოვადგენთ მათ ნუსხას გეორგ. 5-ის II ნაწილის მიხედვით:

1. კორციელისა კვრიაკესა. გალობანი მეორედ მოსვლისანი. შედარებულნი თარგმნილნი. არსენი. გალობაჲ ა. შემწე და მკ. - დღესა განსაკრთომელსა...“ 218v-219v.

2. მეხუთესა ხუთშაბათსა. გალობაჲ ა. უგალობდეთ უფალსა, რამეთუ. - ვინაჲ ვიწყო მე... 238v-248v.

დასაწყისთან აშია დაზიანებულია. ესაა ანდრეა კრიტიკელის „დიდნი გალობანის“ არსენ იყალთოელისეული თარგმანი. თარგმანს ერთვის წვრილი ასოებით მიწერილი არსენის ანდერძი.

3. გალობანი ბზობისანი, რომელთა თავნი იტყვან ბერძულეებრ: „ოსანნა, ქრისტე, კურთხეულ ღმერთი“. ჳმაჲ დ. გალობაჲ ა. - იხილვნეს უფსკრული წყარონი...“ 255r-256v.

დასაწყისთან აშიაზე მიწერილია ავტორი - „კოზმან“.

4. გალობანი წმიდისა და დიდისა ხუთშაბათისანი, რომელთა თავნი იტყვან ბერძულეებრ: „გრძელსა მეხუთესა გრძელსა გალობასა უგალობ.“ ჳმაჲ ბ გ. ი. გალობაჲ ა. - მოკვეთილი ჰკუეთს მეწამულსა...“ 263v-265r.

დასაწყისთან აშიაზე მიწერილი ავტორი - კოზმან მონაზონი.

5. გალობანი გოდებისათვის ღმრთისმშობელისა დაფლვასა ზედა ღმრთიგუამოვანთა კორცთა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესთა გოლგოთას. ბერძენნი დიდისა პარასკევისა მწუხრსა სერობისად იტყვან და საეკლესიოდ მიმწუხრისანი არიან, ხოლო თავის წინა - ოდესცა

ვის სთნდეს. ჰმაი ბ გ^{ნი}; გალობად ა. ზღუად მეწამულდ...
დაბადებულთა შენთა ცხოვნებად.“ 269r-270r.

დასაწყისთან აშიაზე მიწერილია „თეოფანე. თარგმანი ეფრემ“.

6. აღვსებისა კურიაკესა. ახლად თარგმნილნი უსაკუთრესითა სიტყვთა ეფრემის მიერ ბრძანებითა ბერისა ანტონი ტბელისადათა, გალობად ა. აღდგომისა დღე არს... 273v-275r.

როგორც ჩანს, მარხვანის ამ რედაქციისათვის დამახასიათებელია ახლად თარგმნილ კანონებზე სათაურების დართვა, სადაც მითითებულია ამ თარგმანების ხასიათი („შედარებულნი“, „უსაკუთრესითა სიტყვთა“), მთარგმნელები (არსენი, თარგმანი ეფრემ), აკროსტიქები, კანონის შესრულების ლიტურგიკული წესი, აღდგომის კანონზე დართულ სათაურში კი დასახელებულია თარგმანის შემკვეთიც. როგორც წესი, კანონების დასაწყისების გასწვრივ მითითებულია მათი ავტორებიც. რაც შეეხება ჯორჯიელის კვირიაკის კანონს და „დიდნი გალობანს“, ხელნაწერში (ან ტექნიკური მიზეზების გამო ფოტოფირზე) დასაწყისთან აშია დაზიანებულია და ავტორის აღნიშვნა არ ჩანს.

მარხვანის ახალ რედაქციაში სრული ტექსტით შესული პირველი კანონი ეკუთვნის ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის II – კონსტანტინოპოლური პერიოდის ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენელს – თეოდორე სტუდიელს. მისი მოღვაწეობა ქმნის მთელ ეპოქას, ახალ ეტაპს მარხვანის ისტორიაში. მის ადგილს ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის ისტორიაში ნათელყოფს ის გარემოებაც, რომ შემდგომდროინდელი ჰიმნოგრაფები, ფაქტიურად, მისი მიმდევრები და მიმბაძველები იყვნენ. სტუდიის მონასტერი, სადაც თეოდორეს მოუხდა მოღვაწეობა, მართლმადიდებლობის ძლიერი ცენტრი იყო, განსაკუთრებით ხატმბრძოლობის პერიოდში. თეოდორე სტუდიელი, 30 წლის ასაკში, ამ მონასტრის წინამძღვრად აირჩიეს. მართლმადიდებლობის დასაცავად გაწეული ღვაწლისათვის იგი იქცა უდიდეს ავტორიტეტად ხატთაყვანისმცემელთა შორის. თავისი აღმსარებლობის გამო მას მოუწია სამშობლოს

დატოვება, ტყვეობა, წამება. მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ იგი წმინდანად შერაცხა.

თეოდორე სტუდიელის საგალობლების მხატვრული ენა უფრო რთულია, ვიდრე რომანოზ მელოდოსისა, რომელიც მისი იდეალი იყო, მაგრამ თეოდორეს საგალობლები გამოირჩევა რელიგიური გრძნობების აღმაფრენით და სიღრმით. ე. უელეში ერთმანეთს უდარებს რომანოზისა და თეოდორეს კონდაკებს და აჩვენებს მათ დიდ მსგავსებას. აქვე იგი აღნიშნავს მეტად საგულისხმო გარემოებას, რომ ბიზანტიური სასულიერო პოეზიის აღქმა შეუძლებელია კლასიკური ან თანამედროვე პოეზიის მიხედვით: „წარმოვიდგინოთ ხატები, რომლებიც მხოლოდ მცირე დეტალებით განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ფრაზეოლოგიური ცვლილებები, რომლებიც თეოდორეს შეაქვს თავის ვერსიაში, ცოტაა, მაგრამ ისინი საკმაოდ მნიშვნელოვანია იმისათვის, რომ ნაწარმოები მის საკუთრებად მივიჩნიოთ“ (უელეში 1980: 230).

ანალოგიური მდგომარეობაა თეოდორეს კანონებში და, კერძოდ, ჯორჯიელის კვირიაკისათვის განკუთვნილ ჩვენთვის საინტერესო კანონშიც. ე. უელეში აქვეყნებს მისი I ოდის ბერძნულ ტექსტს ინგლისური თარგმანითურთ (უელეში 1980: 230-232). იგი აღნიშნავს, რომ დიდი მსგავსება შეინიშნება თეოდორეს ამ კანონსა და მეორედ მოსვლისადმი მიძღვნილ რომანოზ მელოდოსის ცნობილ კონდაკს შორის. ეს იმანაც განაპირობა, რომ ორივე მათგანი განკუთვნილი იყო ჯორჯიელის კვირიაკისათვის და, ამდენად, ეძღვნებოდა მეორედ მოსვლას: „თეოდორე იძულებული იყო, მიეებადა რომანოზისათვის ისევე, როგორც რომანოზი ბაძავდა ეფრემ ასურს, თავის დიდ წინაპარს“ (უელეში: 230-232). თეოდორემ მიაღწია იმას, რომ შეძლო უკანასკნელი სამსჯავროს პოეტური ხილვა მიესადაგებინა კანონის სტრუქტურისათვის და მთელი კანონი გაემართა უკვე არსებულ ძლისპირებზე. ე. უელეშს თანამედროვე სანოტო სისტემით აქვს გადმოცემული თეოდორეს ამ კანონის I და III ოდების მელოდია (უელეში 1980: 233-234).

ბიზანტიური კიმნოგრაფიის I პერიოდში მოღვაწე კიმნოგრაფთათვის დამახასიათებელი იყო უმტკიცესი, უმჭიდროესი კავშირის დაცვა ბიბლიურ გალობებთან, ამის გამო კანონის ოდებს შორის კავშირი თითქმის შეუმჩნეველი იყო. სტუდიის მონასტერში მოღვაწე კიმნოგრაფების და, უპირველეს ყოვლისა, თეოდორეს მიღწევად ითვლება ის გარემოება, რომ მათ კანონი აქციეს ერთ მთლიან პოეტურ ერთეულად, რომელშიც მიზანდასახულად ვითარდებოდა ერთი იდეა.

თეოდორე სტუდიელის ეს კანონი ქართულ კიმნოგრაფიაში პირველად გვხვდება სინ.5 და სინ 75 ხელნაწერებში. წინააღრინდელ ტრადიციაში – X ს-ის სინურ იადგარებში იგი შესული არ არის, თუმცა ამავე ავტორის მარხვანისათვის განკუთვნილი სამსაგალობლები პირველად სწორედ აქ გვხვდება. თეოდორე სტუდიელის აღნიშნული კანონის თარგმნა, შესაძლოა, სინ. 5-სინ. 75 ტიპის მარხვანის შემდგენელს უკავშირდებოდეს.

როგორც ჩანს, იგი 3-ჯერ უთარგმნიათ ქართულად. გეორგ. 5-ის I ნაწილში – გიორგი მთაწმიდელი ავტოგრაფულ მარხვანში შესულია ამ კანონის II თარგმანი, სადაც სინ. 5-სინ. 75-თან შედარებით, გარკვეული ცვლილებები შეტანილი. ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში კი დაცულია ორიგინალთან მისი ხელახლა „შედარებული“ თარგმანი, რომელიც არსენ იყალთოელს ეკუთვნის. თეოდორეს ეს კანონი შესულია ბერძნული და სლავური მარხვანების არსებული კუბლიკაციებში და, ამდენად, საშუალება გვძლევს შევისწავლოთ ქართული თარგმანების ხასიათი და მიმართება ბერძნულ ორიგინალთან. ქვემოთ მოვიტანთ კანონის I ოდის – უგალობდითსას ტექსტს სინ. 5-ის და გეორგ. 5-ში დაცული გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანის მიხედვით:

სინ. 5

გეორგ. 5

33r

უგალობდითსა. კმაჲ დ
გ ი.

8v

უგალობდითსა. კმაჲ დ გ ი.
უგალობდეთ უფალსა, რო-

უგალობდეთ უფალსა
დღესა მას საშინელსა
მოსვლისა შენისასა გუ-
ლისკმა-ვკყოფ

მელმან გა.
დღესა მას საშინელსა
მოსვლისა შენისასა გუ-
ლისკმა-ვკყოფ

და ვძრწვი, ქრისტე მაცხო-
ვარ,
რაჟამს დაშჯდე განკით-
ხვად
ცხოველთა და მკუდართა.

და ვძრწვი, ქრისტე მაცხო-
ვარ,
რაჟამს დაშჯდე განკითხვად
ცხოველთა და მკუდართა.

რაჟამს მოხვდე, ღმერთო,
ბევრეულთა მათ თანა ან-
გელოზთა,
ღირს-მყავ მეცა შემთხუე-
ვად
შენდა ღრუბლითა ნათლი-
საითა ბრწყინვალედ.

რაჟამს მოხვდე, ღმერთო,
ბევრეულთა მათ თანა ან-
გელოზთა,
ღირს-მყავ მეცა შემთხუევად
ღრუბლითა ნათლისაითა
ბრწყინვალედ.

იკსენებდ, სულო ჩემო,
დღესა მას და ჟამსა განსაკ-
რთომელსა
მოსვლისა უფლისასა
და იგლოვდ მწარედ, რადთა
იპოვო წმიდად.

იკსენებდ, სულო ჩემო,
დღესა მას და ჟამსა განსაკ-
რთომელსა
მოსვლისა უფლისასა
და იგლოვდ მწარედ, რადთა
იპოვო წმიდად.

შემაძრწუნებს მე ცეცხლი
იგი უშრეტო და მატლი
უძილი
და ღრჭენად კბილთაჲ მწა-
რე,
არამედ შენ, ქრისტე, შე-
მიწყალე მე.

შემაძრწუნებს მე ცეცხლი
იგი უშრეტო და მატლი უძი-
ლი
და ღრჭენად კბილთაჲ მწა-
რე,
არამედ შენ, მაცხოვარ, შე-
მიწყალე მე.

ვმად შენი სანატრელი
 მასმინე, ქრისტე, რომლითა
 უწოდე

ვმად შენი სანატრელი
 მასმინე, ქრისტე, რომელითა
 უწოდე

წმიდათა სიხარულად,
 მათ თანა ღირს-მყავ სასუ-
 ვეველსა შენსა.

წმიდათა სიხარულად
 და მათ თანა ღირს-მყავ სა-
 სუფეველსა შენსა.

ნუ ეძიებ სიტყუასა
 საქმეთა ჩემთათვის, რომელნი
 უწყინი
 და ნუ შეხუალ საშჯელსა
 დაფარულთა ჩემთასა, ქრის-
 ტე მაცხოვარ.

სამგუამოვანო ღმერთო
 დაუსაბამოო, ყოვლისა
 მკყრობელო,
 გუაცხოვნენ ქმნულნი შენნი,
 მამაო და ძეო და სულო
 წმიდაო.

შენ, უქორწი

მამისაგან შობილი
 ძე ღმრთისაჲ ჟამთა ზეშთა
 ბუნებისა
 კშევე, ქალწულო წმიდაო,
 ორითა ბუნებითა - ღმერთი
 და კაცი.

როგორც ვხედავთ, გეორგ. 5-ისა და სინ. 5-ის თან-
 ხვედრი ტროპარები ტექსტობრივად იდენტურია. გიორგი
 მთაწმიდელი, როგორც ჩანს, მისაღებად თვლიდა სინ. 5-
 ის ტიპის მარხვანში არსებულ თარგმანს. სინ. 5-თან შე-
 დარებით, გეორგ. 5-ში მეტია III, VI, VII და VIII ტროპარე-
 ბი. საინტერესოა ის გარემოება, რომ „უგალობლითსას“
 VII ტროპარი „სამებისანს“, VIII ტროპარი კი „ღმრთის-
 მშობლისანს“ წარმოადგენს.

კანონის ყოველ მომდევნო ოდაშიც მსგავსი სახეობაა ჩატარებული.

სინ. 5-ში ამ კანონის ყოველი ოდა 3 ან 4 ტროპარი-საგან შედგება (გარდა უკანასკნელი IX ოდისა, რომელშიც 5 დასდებელია), გეორგ. 5-ში თითოეულ ოდაში ტროპარების რაოდენობა 7-მდე ან 8-მდეა შევსებული. თითოეული ოდის უკანასკნელი 2 ტროპარი „სამებისანსა“ და „ღმრთისმშობლისას“ წარმოადგენს. თითოეულ ოდაში გეორგ. 5-ისა და სინ. 5-ის თანხვედრი ტროპარები ტექსტობრივად იდენტურნი არიან. ამავე დროს, სინ.5-საგან განსხვავებით, გეორგის მარხვანში კანონი შეიცავს II ოდას - „მოიხილესა“.

ამრიგად, გეორგი მთაწმიდელი იყენებს კორციელის კვირიაკის კანონის სინ. 5-ში დაცულ თარგმანს; ამავე დროს, მისი თანამედროვე ბერძნული მარხვანების მიხედვით, იძლევა მის ახალ რედაქციას - ავსებს კანონის თითოეულ ოდას 3-4 დასდებლიდან 7-8 დასდებლამდე; როგორც წესი, მის მიერ თითოეული გალობისათვის დამატებული დასდებლების ბოლო წყვილი წარმოადგენს „სამებისანსა“ და „ღმრთისმშობლისას“; უმატებს კანონს II ოდას - „მოიხილესა“.

ორიგინალთან დაახლოვებას კიდევ უფრო მეტად ესწრაფის არსენ იყალთოელი, რომელსაც ქართული თარგმანი ამ მიზნით ხელახლა შეუდარებია ბერძნულთან. მოვიტანთ კანონის იმავე ოდის არსენისეულ თარგმანს და ე. უელეშის მიერ გამოქვეყნებულ ბერძნულ ტექსტს:

თარგმანები - თინტინტილი ათიბოთ
 ივეს აჟ
 -მთა მთ-2 მთი აჟ ამი-2 გროცე აფეაფეცე ებოცობო
 იფოლოცე ათბრტმეფი ფაფიბროტმსტტ უბნებოლოტო იბოფეცე
 -2 მთი აჟოფეცე ფაფეფაფაფა მამაჟტროფიბო იბოფეცე
 ენ მთა-2 მთი ამინებოთ ფეფეცეცე ინშეცეცეცე მანბტ მი
 უბნებოლოტ III V აფ-IV IV III ათბრტ მთ-2 გროცე ათინებოთ
 "მამთიფროფაფეცეცე ნორ აბეონებოცე მი ამინებოცეცეცეცე
 -მთიბრტ. აჟ ათბროტ III V ამინებოცეცეცეცე ათბროტ II V
 მამეფაფონბაჟ მამეფაფონბაჟ

გალობანი მეორედ მოსლვისანი.
შედარებულნი თარგმნილნი. არსენი.
ჴმაღ ბ გ ი . გალობაჲ ა.
შემწე და მჴ.

დღესა განსაკრთომელსა 1
უცხოვსა მოსვლისა შენისასა
ვძრწი მომგონებელი,
ვიში შვი... მხედველი,
რომელსა შინა სჯდე განსჯად
ცხოველთა და მკუდართა,
ღმერთო, ყოლად ძლიერო.

Τὴν ἡμέραν τὴν φρικτὴν
τῆς παναρχήτου σου παρουσίας
φρίττω ἔνοων,
δεδοικῶς προορῶ,
ἐν τῇ προκαθίσει
κρίναι ζώντας καὶ νεκρούς,
Θεέ μου παντοδύναμε.

ოდეს მოხვდე, ღმერთო, 2
ბევრეულთა და ათასეულთა

Ὅτε ἦξεις ὁ Θεός
ἐν μυριάσι καὶ χιλιάσι
τῶν ἀγγελικῶν
οὐρανίων ἀρχῶν,
καὶ ἐν νεφέλαις
ὑπαντῆσαί σοι, Χριστέ,
τὸν ἄθλιον ἀξίωσον.

ანგელოზებრთა თანა მა... რთა
ცისათა,

მეცა მიგებებად
შენდა ღრუბლითა, ქრისტე ღმერთო,
ღირს-მყავ მაშინ უბადრუკი.

მოვედ, მდაბალო სულო, 3
იჴსენებლი ჟამსა და დღესა,
რომელსა შინა ცხადად წარმოდგეს
ღმერთი

Δεῦρο λάβε μοι, ψυχῇ,
αὐτὴν τὴν ἄραν καὶ τὴν ἡμέραν,
ὅτε ὁ Θεός
ἐμφανῶς ἐπίστη·
καὶ θρηνησον, κλαῦσον,
εὐρεθῆναι καθαρὰ
ἐν ἄρα τῆς ἐτάσεως.

და გოდებით ტიროდე,
რადთა იპოო წმიდად
ჟამსა განკითხვისასა.

განმაკრთობს და შემადრწუნებს 4
ცეცხლი უშრეტი გეჴენიისაჲ,
მატლი მწარე და ღრჴენაჲ
კბილთაჲ, არამედ

Ἐξίσταῦ με καὶ φοβεῖ
τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον τῆς γεέννης,
σκῶληξ ὁ πικρός,
τῶν ὀδόντων βρυγμός·
ἀλλ' ἄνες μοι, ἄφες,
καὶ τῇ στάσει με, Χριστέ,
τῶν ἐκλεκτῶν σου σύνταξον.

მილხინე, მრიდე და
დააწესე დგომად ჩემი
წმიდათა თანა, ქრისტე!

სალოცველი ვმად შენი, 5
მომწოდებელი წმიდათა შენთა
შუშბად მიმართ, მასმინე მეცა,
უბადრუკსა,

რადთა ეპოო ცათა
სასუფეველსა იგი
უოხჭნოე ნეტარებაე.

ნუ შეხუად შენ ჩემთა 6
საშჯელად მომხუმელი ქმნათა ჩემ-
თა,
სიტყუათა და აღძრვათა გამომწუ-
ლილველი,

არამედ წყალობით
თანა-წარჰვედ ძურთა ჩემთა
და მაცხოვნე, სახიერ.

სამეუამოვანო ერთო, 7
ღმერთ-მთავარო ყოველთაო,
სრულთ-მთავრობითო და ეშთა მთა-
ვარო,

გუაცხოვნენ მამაო,
და ძეო და სახიერო
სულო ყოლად წმიდაო.

ვინ შვა ძე მამობრივთა
თესლთა შეწყნარებულად, არამედ
რომელი იგი მამამან შვა უდელოდ
უცხოე ნიში, რომელი
შევ შენ ყოლად უბიწოო.
თანად ღმერთი და კაცი.

Τῆς εὐκαίαιας σου φωνῆς, ἡμεῖς
τῆς τοῦς Ἁγίους σου προσκαλοῦσθαι
ἐπὶ τὴν χαρὰν,
εἰσακούσῃα καὶ γὰρ
ὁ τάλας, καὶ εἴρω
βασιλείας οὐρανῶν
τὴν ἀρρητον ἀπόλαυσιν.

Μὴ εἰσέλθῃς μετ' ἐμοῦ
εἰς κρίσιν, φέρων μου τὰ πρακτέα,
λόγους ἐκλήτων,
καὶ εὐθύνων ὀρμάς·
ἀλλ' ἐν οἰκτιρμοῖς σου
παρορῶν μου τὰ δευῆ,
σῶσον με, παντοδύναμε.

Τρισπόστατε μοιὰς
ἀρχικωτάτη Κυρία πάντων,
τελεταρχική,
ὑπεράρχιε,
αὐτὴ ἡμᾶς σῶσον,
ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός,
καὶ Πνεῦμα τὸ πανάγιον.¹

¹ Triodion (Rome, 1879), p. 34.

არსენისეულ თარგმანში ისევე, როგორც გიორგის-
თან, I გალობა 8 ტროპარისაგან შედგება. ბერძნულში
ტროპართა რაოდენობა შვიდია, რადგან VIII ტროპარი –
“ღმრთისმშობლისა” არაა წარმოდგენილი. თუ გიორგი
მთაწმიდელის მარხვანსა და სინ.-5-ს შორის ტექსტობრი-
ვად იდენტური ტროპარებიც გვხვდება, არსენისეული

თარგმანი მთლიანად გაახლებულია - თითოეული ტროპარი საგანგებოდაა შედარებული ბერძნულთან.

წინადროინდელ თარგმანთან შედარებით, I ტროპარის დასაწყისშივე არსენი უმატებს სიტყვას „უცხოდა“, რაც შეესაბამება ბერძნულის „παλαιῶτος“-ს. ეს სიტყვა წინადროინდელ თარგმანში უცვლელადაა დატოვებული. სლავეურში, რომელიც ბერძნულის ზუსტ თარგმანს წარმოადგენს, ეს სიტყვა თარგმნილია, როგორც „всенеизглаголанного“. ამავე ტროპარის “φρίττα ἐννοῶν” ძველ თარგმანში ასეა გადმოცემული: „გულისკმა-გჰყოფ და ვძრწი“, არსენი კი თვით ბერძნულ კონსტრუქციასაც გადმოგვცემს - „ვძრწი მომგონებელი“ (შდრ. სლავეურის „страшуся помышляя“). სინ.5 - გეორგ. 5-ში უთარგმნელადაა დატოვებული ბერძნულის IV სტრიქონი “δεδοικᾶς πειοιδῶν”, არსენთან იგი ზუსტადაა თარგმნილი - „ვიშიშვი მხედველი“. ბერძნულ ორიგინალს ზუსტად ასახავს არსენისეული თარგმანის ბოლო სტრიქონიც - “Θεὲς μου παντοδυναμε” - „ღმერთო, ყოლად ძლიერო“ (შდრ. სლავეურის „Боже мой всесильне“). ძველ თარგმანში ეს სტრიქონი გადატანილია III ადგილზე და გადმოცემულია ასე: „ქრისტე მაცხოვარ“.

II ტროპარის III სტრიქონი “ἐν μυσταῖσι καὶ χυλῶσι” არსენთან ზუსტადაა თარგმნილი: „ბევრეულთა და ათასეულთა“. ანალოგიური მდგომარეობაა სლავეურშიც. „вотъмах и тысящах“. ძველ თარგმანში კი გვაქვს მხოლოდ „ბევრეულთა“. ამავე ტროპარის არსენისეულ თარგმანში ზუსტადაა გადმოცემული „მართა ცისათა“. შდრ. ბერძნულის “ὀρθῶν ἀρχῶν” (სლავეური „небесных начал“). ძველ თარგმანში იგი უთარგმნელადაა დატოვებული.

ამავე გალობის III ტროპარი სინ. 5-ში არ გვხვდება; შესაძლოა, იგი თვით გიორგი მთაწმიდელის მიერ იყოს თარგმნილი. იგივე უნდა ითქვას VI, VII და VIII ტროპარებზეც. III ტროპარის არსენისეული თარგმანის დასაწყისი - „მოვედ, მდაბალო სულო...“ ემთხვევა ორიგინალს: „Δεῦδο λᾶβε μοι, ψυχῆ...“ ამავე ტროპარის „ὄτε ὁ Θεός.

ἐμφανῶς ἐπίστη“ გიორგის მიერ თარგმნილია, როგორც „მოსლვასა უფლისასა“, არსენი ზუსტ თარგმანს გვაძლევს: „რომელსა შინა ცხადად წარმოდგეს ღმერთი“. გიორგის თარგმანში უცვლელადაა დატოვებული ამავე ტროპარის უკანასკნელი სტრიქონი, რომელსაც არსენი ზუსტად თარგმნის: „ჟამსა განკითხვისასა“ (შდრ. в час истязания).

IV ტროპარის „Ἐξίστη με καὶ φοβει“ ერთი ზმნითაა გადმოცემული ძველ თარგმანში - „შემაძრწუნებს“. არსენი, ორიგინალის შესაბამისად, 2 ზმნას მიმართავს: „განმაკრთობს და შემაძრწუნებს“. ეპითეტი „მწარე“ (πικρός) ბერძნულში და არსენისეულ თარგმანში დაკავშირებულია „მატლთან“, ძველ თარგმანში კი - კბილთა ღრჭენასთან. ერთი სიტყვით („შემიწყვალე“) არის გადმოცემული ძველ თარგმანში ორიგინალის 3 ზმნა: „ἄνεξ μοι, ἄφεξ, καὶ τῆ στήθει με“. არსენთან შესაბამისი თარგმანია: „მილხინე, მრიდე და დააწყესე დგომად ჩემი“.

ზუსტადაა თარგმნილი არსენის მიერ ორიგინალის „προσκαισότης“ „მიმწოდებელი“ (შდრ. სლავურის „звущего“), ძველ თარგმანში გვაქვს „რომლითა უწოდე“. უთარგმნელადაა დატოვებული ძველ თარგმანში ორიგინალის „ὁ τάλας“, რომელსაც არსენი თარგმნის, როგორც „უბადრუკსა“. ასევე უთარგმნელადაა დატოვებული ძველ თარგმანში ამავე ტროპარის უკანასკნელი სტრიქონი, რომელსაც არსენი ზუსტად თარგმნის: „უოხვნო, ნეტარებად“.

VI ტროპარის „μὴ εἰσέλθῃς“ არსენის მიერ თარგმნილია, როგორც „ნუ შეხუალ“, ძველ თარგმანში განსხვავებული წაკითხვაა - „ნუ ეძიებ სიტყუასა“. „φῆδων“ არსენს უთარგმნია, როგორც „მომხუმელი“. ძველ თარგმანში უთარგმნელადაა დატოვებული ეს სიტყვა. ძველ თარგმანში ძალზე შემოკლებულია ამ ტროპარის II ნაწილიც, არსენთან კი ზუსტი თარგმანი გვაქვს.

სიტყვასიტყვითაა თარგმნილი არსენის მიერ VII ტროპარიც - „სამებისანი“. ორიგინალის „μοναχ“ არსენის მიერ თარგმნილია, როგორც „ერთო“, ძველ თარგმანში გვხვდება „ღმერთო“. საინტერესოდაა თარგმნილი არსენის მიერ ორიგინალის „ἀρχικατάρτυ Κυρια“ - „ღმერთ-მთავარო ყოველთაო“. უთარგმნელადაა დატოვებული ძველ თარგმანში „τελεταρχική, ὑπεράρχιε“, არსენი ასე თარგმნის ამ ტერმინებს: „სრულ – მთავრობითო და ზეშთა მთავარ-ნო.“

ანალოგიური ვითარებაა კანონის დანარჩენ ოდებშიც. არსენისეული თარგმანი ყოველთვის ძალზე ზუსტია, ძველი თარგმანები კი ძირითადად გადმოგვცემს ორიგინალის აზრს, მაგრამ ეს არაა სიტყვასიტყვითი თარგმანი. მთარგმნელები სათქმელს თავისებურად ცვლიან, უთარგმნელად ტოვებენ გარკვეულ ფრაზებს ან ზოგადად გადმოსცემენ აზრს.

ჩვენ საგანგებოდ განვიხილეთ ეფრემ მცირის ორი თარგმანი – დიდი პარასკევისა და აღდგომის კვირიაკის კანონები (ხაჩიძე 2000). აქ კი აღვნიშნავთ, რომ თარგმნის ამგვარი პრინციპი დამახასიათებელია ეფრემ მცირისათვის – არსენ იყალთოელის მასწავლებლისა და თანამოაზრისათვის. არსენის მთარგმნელობითი მეთოდი თანხვედრა მისი მოძღვრის – ეფრემ მცირის მუშაობის პრინციპებს.

არსენ იყალთოელი, როგორც ჰიმნოგრაფიულ ნაწარმოებთა მთარგმნელი, აქამდე ძირითადად ცნობილი იყო ანდრეა კრიტელის „დიდნი გალობანთან“ დაკავშირებით. ზემოთ განხილული თარგმანი, ვფიქრობთ, ინტერესს იმსახურებს მისი მთარგმნელობითი მეთოდის შესწავლისათვის.

რაც შეეხება ანდრე კრიტელის „დიდნი გალობანს“ - ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის შედევრის ქართულ თარგმანს, მისი კვლევა დაწყებულია ელ. მეტრეველის და ლ. გრიგოლაშვილი მიერ, ამიტომ ჩვენ ამ საკითხს არ შევეხებით. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ დიდმარხვის მეხუთე ხუთშაბათს დადებული ამ ვრცელი კანონის ქართული

თარგმანი მარხვანის ეფრემისეული რედაქციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სიახლეა. გეორგ-5-ის II ნაწილში მასწავლებლის არსენის ანდერძი, რომელიც წერილი ასოებითაა მიწერილი და გვიან ჩამატებულის შთაბეჭდილებას ტოვებს (თაყაიშვილი 1933: 32).

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში სრული ტექსტებითაა დაცული ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი 2 სხვა კანონიც, რომლებიც VIII ს-ის თეალსაჩინო ბიზანტიელ ჰიმნოგრაფს – კოზმა იერუსალიმელს (მაიუმელს) ეკუთვნის. ისინი განკუთვნილია დიდმარხვის მნიშვნელოვანი დღესასწაულების – ბზობისა და დიდი ხუთშაბათისათვის. კოზმა იერუსალიმელი, იოანე დამასკელთან ერთად, ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის რეფორმატორად ითვლება – მათ „საზომითა მარცვლედოვნითა აღწერნეს და ღმრთივ-შუენიერებითა კილოებითა შეამკუნეს“ ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის შესანიშნავი ნიმუშები (მეტრეველი 1971: 037-047). მათ შემოიღეს კანონის თვისობრივად ახალი სახეობა. ამ დროიდან დაიწყო ბიზანტიურ ჰიმნოგრაფიაში ახალი ხანა – „საბაწმიდურად წოდებული“ (მეტრეველი 1971: 037-047). საინტერესოა, რომ ეფრემ მცირეს თავად უთარგმნია „იოანე დამასკელის ცხოვრება“, სადაც კოზმას შესახებ ნათქვამია: „ვინაჲცა ამათ ესევითართა თანა-მოქმედ და თანა-გამგე მისსა იყო პირველმოკსენებული იგი კოზმა, რომელთა ფრიადი აქუნდა ურთიერთას თანაშესწორებაჲ სიტყუათა ზედა, განზავებული ნამდვლვე საღმრთოთა სიყუარულითა.“

როგორც ირკვევა, „მარხვანის“ სახელით ცნობილ კრებულზეც მათ შეთანხმებულად უმუშავიათ.

კოზმას საგალობელთა შორის მხატვრული თვალსაზრისით გამოირჩევა ბზობის კურიაკისათვის განკუთვნილი კანონი თავისი „დახვეწილობით, ამაღლებულობით და სულიერებით“ (კარაბინოვი 1910: 113). საგალობელი მჭიდროდაა დაკავშირებული საღმრთო წერილთან, რაც აძლიერებს მის ლირიკულობას.

კოზმას ეს კანონი ადრევე უთარგმნიათ ქართულად. მისი I თარგმანი შესულია X ს-ის სინურ იადგარებში – სინ. 1. სინ. 14, სინ. 1-სა და სინ. 64-ში იგი ავტორწაუწერ-

ლადაა შესული, სინ. 14-ში კი ავტორი სათაურშივეა მითითებული. ყურადღებას იქცევს ამ ხელნაწერში კანონზე დართულ სათაურში ქართული ტრანსკრიპციით მოტანილი ბერძნული ძლისპირიც: „უგალობდითსა. უთისანაპიჯიტის. ჳმად დ. კოზმანისი. იხილვა ჳმელად სიღრმედ.. - პირითა ყრმათა უბიწოთადთა...“ (137r).

საერთოდ, ამ ხელნაწერისათვის დამახასიათებელია ბერძნული ძლისპირების ქართული ტრანსკრიპციით გადმოცემა, რაც მის სიძველეზე მიუთითებს.

იგივე თარგმანითაა შესული კოზმას ეს კანონი სინ.5 და სინ.75 ხელნაწერებშიც, სადაც იგი ავტორწაუწერელია. წინადროინდელი თარგმანითაა შესული კოზმას ეს კანონი გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანშიც, გვხვდება მხოლოდ მცირე ვარიანტული სხვაობები.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში მოტანილია ამ კანონის ახალი თარგმანი, რომელიც მნიშვნელოვნად განსხვავდება წინადროინდელისაგან. მოვიტანთ კანონის I ოდის ტექსტებს გეორგ.5-ის I (გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანის) და II (ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის) ნაწილების მიხედვით:

გეორგ. 5 (I)

გეორგ. 5 (II)

1

87რ

იხილვა ჳმელა

55რ

იხილვნეს

უფსკრული წყარონი, უცხო ნოტიობი საგან,

და გამონდეს ნიაე-ქართა მღელეარისა ზღვსა საფუძველნი, რამეთუ მას შეპრისხენ რად წამისყოფით, ძლიერო, ერი რჩეული განიყვანე შენ ჳმელად, მგალობელად შენდა ძღვევისა გალობასა, უფალო.

პირითა

ყრმათა უბიწოთადთა შეჳმზადე მოსლვისა

შენისა ქებად, რადთა დაჳცსნე მბრძოლი იგი და შური იძიო

პირითა

ჩჩვლთა უმანკოთა და მწოართადთა ქებად

მონათა შენთა დაამტკიცე დაჳცსნად მბრძოლისა და შურისძიებად

ჯუარსა ზედა
ენებითა შენითა დაცემისათუს
პირველ შექმნულისა მის
და აღადგინო
ძელითა
მგალობელად შენდა, ყოველთა
უფალო.

(ენებ) ითა მით
ჯუარისადათა პირველი დაცემისათუს
აღამისა და აღდგომად... გი
ძელითა მგალობელად
შენდა ძლევისა გალობასა, უფალო.

მართალთა
ეკლესიამ შესწირავს შენდა გა-
ლობასა,
სიონს დამკვდრებულო ქრისტე
და იხარებუნ დღეს ებრაელთა
ყრმანი ჩრულნი
და მთანი ფიცხელნი-წარმართთა
ერნი.

ქებასა
ეკლესიამ ღირსთად დამკვიდრებულო
სიონს,
ქრისტე შესწირავს შენდა, ხოლო
ისრაწლი შემოქმედისა თვისსა
მხიარულ არს
და მთად ფიცხელი და გულქვა
წარმართი

წინაშე პირსა შენსა
განსცხრებისან
მოსღვასა
შენსა სიმდაბლით ქუეყანად, უფა-
ლო.

წინაშე პირსა შენსა
განსცხრების, მგალობელად
შენდა ძლევისა გალობასა, უფალო.

გიცნეს შენ
ჩრულთა მათ უსწავლელთა ზეცი-
სა მეუფე,

ხოლო მღვდელთმოდუართა კრე-
ბულმან
და მწიგნობართა ყრმან უვარ-
გავეს
მაცხოვარი
და ცხორებამ თუსი ძელსა დაჰკი-
დეს
სიტყვსაებრ წერილისა,
ხოლო ჩუენ
წარმართთა
მაცხოვარებამ მოვისთუდეთ, უფა-
ლო.

პირველად გამოვი.

კოზმას ეს კანონი შესულია ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში, რაც მითითებულია კიდევ (ტრიოდონი 1879: 607-611); (სლავური მარხვანი 1975: 25). ბერძნულ და სლავურ მარხვანებში ამ კანონის I ტროპარი წარმოადგენს ძლისპირის სრულ ტექსტს,

ეგრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დაცული კოზმა იერუსალიმელის კანონებსა და სამსაგალობლებზე დართულ სათაურებში ყოველთვის მითითებულია ბერძნული აკროსტიქების ქართული თარგმანები. ამ შემთხვევაში ანალოგიური მდგომარეობაა სლავურ თარგმანშიც. წინაღობინდელი თარგმანისაგან განსხვავებით, ეგრემისეულ მარხვანში დაცულ თარგმანში I ტროპარი, ორიგინალისა და სლავური თარგმანის მსგავსად, სრული ტექსტითაა მოტანილი. გიორგი მთაწმიდელის რედაქციაში დაცულია ორსიტყვიანი მითითება („იხილვა ჳმელა“) შესაბამის ძლისპირზე, რომელთან შედარებაც ცხადყოფს, რომ ეგრემისეულ მარხვანში ეს ძლისპირი ახალი თარგმანითაა მოტანილი.

საგალობლის II ტროპარში ეგრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დაცულ თარგმანში ყრმებთან (ჩვილებთან) დაკავშირებით გვხვდება 2 ეპითეტი: „უმანკოთა და მწოართაჲთა“, ისევე როგორც ორიგინალში: „ἀκάνκων και μηλαζότων...“ ანალოგიური ვითარებაა სლავურშიც, „незлобивых и осуших...“ უკანასკნელი ეპითეტი გიორგისთან უთარგმნელადაა დატოვებული. ამავე ტროპარის მომდევნო სტრიქონებშიც II თარგმანი უფრო ახლოსაა ორიგინალთან. ასე მაგ., II თარგმანში გვაქვს „მონათა შენთა“ ისევე, როგორც ორიგინალში: „σὺν ἱκετῶν“ შდრ. სლავ. „Твоих раб“. ამის ნაცვლად გვაქვს „მოსლვისა შენისა“. II თარგმანი უფრო ზუსტად გადმოგვცემს კონსტრუქციას: „καταλῆσαι... ἐκδικῆσαι“ – “დავსნად შურისძიებად”. გიორგისთან გვაქვს აღწერითი წარმოება: „რადთა დაჰვსნე... შური იძიო“. II თარგმანში ასევე ზუსტადაა გადმოცემული ორიგინალის „παῖσι σταδίον“ - “ვნებიტა მათ ჯუარისაჲთა“, გიორგი შლის სათქმელს: „ჯუ-

არსა ზედა ენებითა შენითა“. ორიგინალში (ასევე კლავდიუსის ვურ თარგმანში) კონკრეტულადაა დასახელებული ადამი (τοῦ πάλου Ἀδάμ) ისევე, როგორც II თარგმანში, გიორგის-თან სახელდება შეცვლილია ზოგადი ფრაზით - „პირველ შექმნულისა მის“ (იგულისმება, ცხადია, ადამი). აღნიშნული ტროპარის უკანასკნელი სიტყვები - „ძღვევისა გალობასა, უფალო“ - წარმოადგენს ორიგინალის ზუსტ თარგმანს: „ἐπιτίθειαι ὑμῶν σοι, Κύριε“, გიორგის მიერ ეს ფრაზა ასეა თარგმნილი: „ყოველთა უფალო“.

II ტროპარი ორიგინალში იწყება შემდეგი სიტყვებით: „Αἰνεῖσθαι Ἐκκλησία ὁσίῳ“, რომელიც ზუსტადაა გადმოღებული II თარგმანში: „ქებასა ეკლესიაჲ ღირსთაჲ“. ამის შემდეგაც გიორგი ანაცვალებს სტრიქონებს, II თარგმანი კი სიტყვასიტყვით მიჰყვება ორიგინალს: „τῷ ἐνοικοῦντι Σῶν σοι, Χριστῆ, πρὸσφῆδρε...“ II თარგმანი ზუსტად გადმოსცემს ამ ტროპარის IV-V სტრიქონებსაც: „ἐν σοι δὲ Ἰσραήλ τῷ Πουτῆ αὐτῶν χαίρει...“ გიორგის თარგმანში კი განსხვავებული წაკითხვა გვხვდება: „და იხარებენ დღეს ებრაელთა ყრმანი ჩხვლნი“. გიორგისთან უთარგმნელადაა დატოვებული ორიგინალის „ἀντίστα, λιθοκἀδῆ“, რომელიც II თარგმანში თარგმნილია ზუსტად: „ფიცხელი და გულქვა“. ამავე ტროპარის ბოლო ფრაზა - „მგალობელად შენდა ძღვევისა გალობასა, უფალო“, რომელიც II თარგმანში გვხვდება, ზუსტად გადმოსცემს ორიგინალს: „ᾄδοντα ἐπιτίθειαι ὑμῶν σοι, Κύριε“. გიორგის თარგმანში განსხვავებული წაკითხვა გვაქვს: „მოსღვასა შენსა სიმდაბლით ქუეყანად, უფალო.“

გიორგისეული თარგმანის უკანასკნელი ტროპარი ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დაცულ თარგმანში არ გვხვდება. იგი შესული არ არის ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებშიც.

ამრიგად, ბზობის კვირიაკისათვის განკუთვნილი კოზმა მაიუმელის ეს კანონი ქართულად ორჯერაა თარგმნილი, მისი უკანასკნელი თარგმანი დაცულია ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში. წინადროინდელი თარგმა-

ნისაგან იგი მნიშვნელოვნად განსხვავდება. განსხვავებანი, როგორც ჩანს, განპირობებულია ორიგინალთან დახლოების მცდელობით. II თარგმანი ზუსტია, სიტყვასიტყვით გადმოგვცემს ორიგინალს, წინადროინდელი თარგმანი კი - შედარებით თავისუფალი. მთარგმნელი გადმოსცემს ძირითად აზრს, რისთვისაც ზოგჯერ შლის სათქმელს, ზოგჯერ კი პირიქით - ამოკლებს. რამდენიმე შემთხვევაში გვხვდება ორიგინალისაგან განსხვავებული წაკითხვებიც, რაც თვით მთარგმნელის ინტერპრეტაცია უნდა იყოს ან განსხვავებულ ტრადიციას უნდა ასახავდეს.

თოდორე სტუდიელის ზემოთ განხილული კანონის არსენ იყალთოელისეულ თარგმანთან შედარებით, კოზმას აღნიშნული კანონის ქართული თარგმანი, მიუხედავად იმისა, რომ ორიგინალს ზუსტად გადმოგვცემს, არაა ზედმეტად დამძიმებული ბერძნული ენის სინტაქსური კონსტრუქციებისა თუ ტერმინების გადმოცემით. თარგმანი ზუსტია და, ამავე დროს, თავისუფალი ნაძალადევი, ხელოვნური ფორმებისაგან. ამ მხრივ იგი გვაგონებს ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილ დიდი პარასკევისა და აღდგომის კანონებს.

კოზმა იერუსალიმელსვე ეკუთვნის ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დაცული დიდი ხუთშაბათის კანონიც. საერთოდ, ამ ავტორს ძირითადად ვნების შვიდეულის რეპერტუარი შეუქმნია. კოზმა მაიუმელმა გაიმეორა ანდრეა კრიტელის მიერ დიდმარხვის ამ შვიდეულისათვის გაწეული სამუშაო და შექმნა ვნების შვიდეულის საგალობელთა ციკლი - სამსაგალობლები, სტიქარონები და სრული კანონი - დიდი ხუთშაბათისათვის. მიზეზი, რომლის გამოც ამ დღისათვის მას სრული კანონი შეუქმნია, აღნიშნულია აკროსტიქში: „Ὁ Κανών, ὁ ἢ ἀκροστυχίς: ἢ μακρῆ Πέπαιη μακρόν ἤμρον ἐξῆμα“. ეფრემის მარხვანში ეს აკროსტიქი („თავნი“) ასეა თარგმნილი: „გრძელსა მეხუთესა გრძელსა გალობასა ვგალობ“. „გრძელი“, როგორც ჩანს, აღნიშნავს „გრძელს“, რაშიც იგულისხმება ერთი მხრივ, დიდი ხუთშაბათის ჟამისწირ-

ვის, მეორე მხრივ, - თვით კანონის მოცულობა (განსხვავებით ამავე შეიღებულის სხვა დღეებისათვის განკუთვნილი სამსაგალობლებისაგან). ბერძნული (და სლავური) მარხვანის პუბლიკაციებში ეს კანონი II ოდის გარეშეა შესული. II ოდის უგულებელყოფა დამახასიათებელია კოზმასათვის მაშინ, როდესაც მისი თანამედროვე და მომდევნო პერიოდის ბევრი ავტორი ინარჩუნებს ამ ოდას. უძველეს ბერძნულ ტრიოდიონებში - სინ. №735 და ვატიკ. №771 კოზმას ეს კანონი შეიცავს II ოდას, რომელიც თეოფანე აღმსარებელს ეკუთვნის. როგორც ჩანს, თეოფანეს საჭიროდ მიუჩნევია მისი შევსება. ევრემისეულ მარხვანში კოზმას ეს კანონი შესულია II ოდის გარეშე, გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში კი - სრულად. მისი II ოდა ეკუთვნის იოანე მინჩხს. მინჩხისადმი მიძღვნილ მონოგრაფიაში აღვნიშნეთ, რომ მისთვის დასახასიათებელია ბერძნულიდან თარგმნილი კანონების შევსება II ოდებით. ევრემ მცირე კი, რომელიც მის თანამედროვე ბიზანტიურ ლიტურგიკულ პრაქტიკას ეყრდნობა, უგულებელყოფს ამ ოდას ისევე, როგორც ქართულ მასალას საერთოდ. ეს კანონები, რომლებთანაც მითითებულია მთარგმნელი, ევრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ერთ-ერთ სიახლეს წარმოადგენს, ისევე, როგორც ზემოთგანხილული კანონები.

მარხვანის ევრემისეული რედაქცია წინაღობინდელისაგან განსხვავდება არა მხოლოდ ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი კანონების შემოტანით, არამედ კანონთა გარკვეული ჯგუფის უგულებელყოფით, რვეიზიით.

მარხვანის ამ რედაქციაში ამოღებულია VIII ს-ის იერუსალიმელი პატრიარქის - ელიას ყველა ჰიმნოგრაფიული კანონი. ისინი განკუთვნილია დიდმარხვის კვირიაკეებისათვის - ხორციელის კვირიაკიდან დაწყებული VI კვირიაკის ჩათვლით, ამას ემატება მეექვსე პარასკევისათვის განკუთვნილი კანონი. ელიას საგალობელთა ამოღება ხდება დიდი სიზუსტით. ასე მაგ., დიდმარხვის მეორე კვირიაკეზე გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში დადებულია კომპილაციური კანონი, რომლის ცალკეული ტროპარები ეკუთვნის თეოფანე გრაპტოსს,

ელია იერუსალიმელს და თეოდორე სტუდიელს. ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში კანონის შემადგენლობიდან ამოღებულია ელიას ტროპარები, თეოფანეს და თეოდორეს ტროპარები კი ცალ-ცალკე კანონებადაა შესული. იქვე დაცულია შენიშვნა: „მარხვათა შინა პპოვნე ესე გალობანი – ორნივე გალობანი და ელიასნი დაფარენ“. ამრიგად, ელიას ტროპარების ამოღება საგანგებოდაცაა მიითებულა.

ელია იერუსალიმელის საკვირაო კანონები ქართული მარხვანების მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს. ეფრემის თანამედროვე ბიზანტიურ ტრადიციაში კი ეს რეპერტუარი, როგორც ჩანს, უკვე მთლიანად ამოღებულია. გამონაკლისს წარმოადგენს მხოლოდ დიდმარხვის IV კვირიაკისათვის განკუთვნილი კანონი, რომელიც ბერძნული და სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში სახელწაუწერლად აღმოჩნდა შესული. ელიას დანარჩენი კანონები კი ბერძნული და სლავური მარხვანების არსებულ გამოცემებში შესული არ არის, რადგან ისინი ხელნაწერთა შედარებით გვიანდელ ტრადიციას ემყარება. ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანიც ამ ტრადიციას ასახავს.

ელიასაგან განსხვავებით, საანალიზო მარხვანში ვრცლადაა წარმოდგენილი IX ს-ის საინტერესო ბიზანტიელი ჰიმნოგრაფის – იოსებ მგალობლის შემოქმედება. ამ ავტორის სამსაგალობლები ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ნაწილს შეადგენს. მარხვანის წინადროინდელი რედაქციები, მათ შორის გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანი, სამსაგალობლებთან ერთად, შეიცავს ამ ავტორის ჰიმნოგრაფიულ კანონებსაც. მათ შორისაა დიდმარხვის მოსამზადებელი პერიოდისა და ყველიერის შვიდეულისათვის განკუთვნილი 3 კანონი: 1) ჳორციელისა კჳრიაკესა. გალობანი მეორედ მოსღვისანი. ჳმაჲ დ გ ო. ეტლთა მფლობ. – კრუბული წმიდათა შენთაჲ...“ 2) ყველიერისა ოთხშაბათსა. ჳმაჲ დ. გიგალობთ შენ, უფალო. – რაჲთა მოგუცეს საზღვრად...“ და 3) ყველიერის პარასკევსა. გალობანი მარხვათა შემოსვლისათუს. ჳმაჲ დ გ ი. ქუეყანასა

მწყურნებ. – საღმრთოფსა ამის მარხვისა...“ ბერძნული და სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში შესულია ყველა ლიერის ოთხშაბათისა და პარასკევისათვის განკუთვნილი ეს კანონები – პირველი ანდრეა კრიტელის, მეორე კი – იოსების სახელით.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში იოსების ეს კანონები შესული არ არის. როგორც ჩანს, ანალოგიური მდგომარეობა იყო მის თანამედროვე ბერძნულ მარხვანებში. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ეფრემი აუცილებლად შეიტანდა მათ მარხვანის საკუთარ რედაქციაში, მით უფრო, რომ ამ კანონების ქართული თარგმანები უკვე არსებობდა.

საანალიზო მარხვანში ამოღებულია დიდმარხვის I ორშაბათისათვის განკუთვნილი შემდეგი კანონიც: „ნინეველთა გაღობანი. ვმაჲ დ გ ო. ისრაელი მონაქმნული. – მოგუანიჭა ღმერთმან...“ ამ კანონის ქართული თარგმანი სახელწაუწერლადაა შესული ჯერ კიდევ სინურ იადგარებში. გვხვდება იგი მარხვანის შემდგომდროინდელ რედაქციებშიც იოანე სახელით. ეფრემის მიერ მისი ამოღება, ვფიქრობთ, განპირობებული უნდა იყოს იმ გარემოებით, რომ დროთა განმავლობაში დავიწყებას მიეცა თვით ნინეველთა – მარხვანის ერთ-ერთი უძველესი ხსენება. ბიზანტიური ეკლესია, როგორც ჩანს, XI საუკუნეში უკვე საგანგებოდ ცდილობს ამ ხსენების ამოღებას. ამას მოწმობს ნიკონ შავთელის „ტაქტიკონი“, სადაც გააკიცხულია სომხურ ეკლესიაში შემორჩენილი ეს ხსენება (კარაბინოვი 1910: 24). ამავე მიზეზით უნდა იყოს ამოღებული ამავე პერიოდის ბერძნულ მარხვანებსა და, შესაბამისად, საანალიზო მარხვანში ნინეველთა ხსენებისადმი მიძღვნილი საგალობლები.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ერთ-ერთ თავისებურებას წარმოადგენს ის გარემოება, რომ მასში ამოღებულია VIII ს-ის საინტერესო ბიზანტიელი ჰიმნოგრაფის – სტეფანე საბაწმიდელის ყველა საგალობელი. სტეფანე, ელიასთან ერთად, წინადროინდელი ქართული მარხვანების ერთ-ერთი ძირითადი ავტორია. ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში ამოღებულია ამ ავტორის

მარხვანისათვის განკუთვნილი სამსაგალობლების მთელი ციკლი, აგრეთვე კანონები და მცირე ფორმის საგალობლები. აქ აღარაა შესული სტეფანე საბაწმიდელის I კვირიკისათვის განკუთვნილი კანონი „ჴმად დ. მღვსა მის მეწა. – გიგალობთ შენ, ქრისტე...“ აგრეთვე IV ოთხშაბათის კანონი „ჴმად დ. დაანთქენ ვნ. – ძელსა ჯუარისასა...“ როგორც ჩანს, ამ ავტორის საგალობელთა ამოღება ბერძნული მარხვანების რეპერტუარიდან XI საუკუნეში დაწყებულა და ამ პროცესს ასახავს მარხვანის ეფრემისეული რედაქცია.

წინააღმდეგე ქართულ მარხვანებთან შედარებით, ეფრემისეულ მარხვანში ამოღებულია 3 ავტორწაუწერელი კანონი(ც): 1) „პირველსა კურიაკესა. ჴმად გ. ღმერთმან, რომელმან. – შჯულისა წესთა მასწავლელნო“... 2) „მეექუსესა შაბათსა. გალობანი ღაზარენსი. ჴმად გ გ.ი. - წამისყოფითა. რომელმან ყოველივე...“ და 3) „ბზობისა კურიაკესა. ჴმად დ გ.ი. გალობად შევ. - დაუსაბამოსა მამისა...“ ბერძნულ მარხვანებში (და შესაბამისად ეფრემთან) მათი ამოღება შესაძლებელია განპირობებული იყოს მათ ავტორთა ვინაობით.

ამრიგად, ეფრემის თანამედროვე ბერძნულ მარხვანებში იწყება ავტორთა შერჩევა. მარხვანების რეპერტუარიდან ამიერიდან ამოღებულ იქნა ის ავტორები, რომლებიც იერუსალიმურ ტრადიციას მისდევენ – ელია იერუსალიმელი და სტეფანე საბაწმიდელი. როგორც ჩანს, ცვლილება განიცადა მოსამზადებელი კვირიაკეების მასალამაც.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის მნიშვნელოვან სიახლეს წარმოადგენს ვნების შვიდეულისათვის განკუთვნილი სამსაგალობლების თარგმანები. ვნების შვიდეულის მასალა მარხვანის უძველესი ელემენტია. კალენდარული მაჩვენებლები ამ პერიოდისათვის დაწესდა მაცხოვრის ცხოვრების შესაბამისი ეპიზოდების მიხედვით.

ბიზანტიური ჰიმნოგრაფის I – იერუსალიმურ პერიოდში განსაკუთრებული ყურადღებით დამუშავდა ამ შვიდეულის მასალა. საერთოდ, V-VII სს-ების ბიზანტიურ ჰიმნოგრაფიაში საგალობლები იქმნებოდა ძირითადად

ენების შვიდეულისა და დიდმარხვის კვირა დღეებისათვის.

ენების შვიდეულის სამსაგალობელთა I ციკლის ავტორია ანდრეა კრიტელი. ამავე შვიდეულისათვის სამსაგალობლები შეუქმნია კოზმა იერუსალიმელს. მან გაიმეორა ანდრეა კრიტელის მიერ გაწეული სამუშაო, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ დიდი სამშაბათისათვის მას დაუწერია ორსაგალობელი, დიდი ხუთშაბათისათვის კი – სრული კანონი. საერთოდ, კოზმა იერუსალიმელის დღეისათვის ცნობილი მემკვიდრეობის ძირითად ნაწილს ენების შვიდეულისათვის განკუთვნილი საგალობლები წარმოადგენს – დიდი ხუთშაბათის კანონი, 5 სამსაგალობელი და მცირე ფორმის საგალობლები. ამას ემატება ბზობის კვირიაკის ზემოთ განხილული კანონი და ლაზარეს შაბათის ოთხსაგალობელი.

ენების შვიდეულისათვის განკუთვნილი კოზმას სამსაგალობლებისათვის დამახასიათებელია მოკლე აკროსტიქები: „Ἰ ὁ εὐχέλαι, ἔδινε τὴ...“, რამაც, როგორც ჩანს, გავლენა მოახდინა მათ მხატვრულ ენაზე. კოზმას სამსაგალობლები, ანდრეას მსგავსად, შექმნილია შესაბამისი დღეებისათვის დაწესებული სახარების საკითხავების მიხედვით. როგორც ცნობილია, მარხვანისათვის განკუთვნილი სახარების საკითხავების სისტემა ორგვარია: იერუსალიმური და კონსტანტინოპოლური. I პერიოდის ბიზანტიელი ჰიმნოგრაფები, ცხადია, I სისტემას მისდევდნ.

ენების შვიდეულის დღეებისათვის (ხუთშაბათს გარდა), კოზმას დაუწერია 5 სამსაგალობელი. ყველა მათგანი, ავტორზე მითითებით, შესულია ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში. ქვემოთ მოკლედ განვიხილავთ თითოეული მათგანის ქართული თარგმანის ისტორიას და მათ უკანასკნელ - ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დაცულ თარგმანს.

დიდი ორშაბათისათვის განკუთვნილი კოზმას სამსაგალობელი შექმნილია იერუსალიმური სისტემით ამ დღეისათვის განწესებული საკითხავის – მათე, 20, 25-28 მიხედვით. ანდრეა კრიტელის ამავე დღისათვის განკუთვნილი სამსაგალობლისგან განსხვავებით, რომლის თემატიკა

უფრო მრავალფეროვანია, კოზმას ამ სამსგალობლის ძირითადი თემაა მაცხოვრის შესაბამისი ქადაგება. კოზმას ამ სამსგალობლის I თარგმანი გვხვდება X ს-ის სინურ იადგარებში. სინ. 5-სინ.75 ხელნაწერებში საგალობელი შესულია ახალი თარგმანით, ავტორწაუწერლად. გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში სწორედ ეს უკანასკნელი თარგმანია შესული. განსხვავება მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ გიორგისთან, ჩვეულებისამებრ, მიწერილია ავტორი - „კოზმან“. რაც შეეხება ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანს, აქ კოზმას ეს სამსგალობელი ახალი თარგმანითაა დაცული. მოვიტანთ სამსგალობლის I ოდის (გალობად ა) ტექსტს გიორგი მთაწმიდელისა და ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანების მიხედვით:

სამგსალმუნნი დიდისა ორშაბათისა-	დიდსა ორშაბათსა. ხუედრნი.
ნი, რომელთა თავნი იტყჳან ბერ-	უგალობდითსა. კჳმა ბ.
ჰულებრ:	
„ორშაბათსა“. კჳმა ბ.	

გეორგ. 5-ის II ნაწილი	258რ	გეორგ. 5-ის I ნაწილი	191გ
-----------------------	------	----------------------	------

სლვად უწუეველისა	რომელმან განაკჳო ზღუად
და მღელვარისა ზღუსა	
სადმერთოდა ბრძანებითა თჳსითა	

განმაჳმოებლსა
და წიად-მჳვანებელსა
მას შინა რჩეულისა ისრაჳლისსა,
ღმერთსა დიდებულსა,
გალობით უგალობდეთ.

კჳა სიმდაბლე
ღმრთისაჲ მიუწდომელი,
რამეთუ ჩუენთჳს კაც იჳმნა,
ვითარცა ინება,
არაჲ უღირს-ყვნა
მონათა მსგავსებაჲ ღმერთმან,
არამედ არევნა
მოწაფეთა თჳსთა
დიდებით დიდებულებაჲ.

ზესთა გამოთჳუმისა
თანა შთამოსლვად ღმრთისაჲ,
რომელი იგი თჳთ ქრისტე არს-
ღმერთი და კაცი,
ღმერთად, არა ნატაცებად
შერაცხილი ყოფად მონისა
ხატსა შთაცუჳმასა
უწუნებს მოწაფეთა,
რამეთუ დიდებულ არს.

მსახურებად მისხა
თუთ მოველ, რომლისაცა
ხატი დაბადების მოქმედმან
ნეფსით შევიმოსე

აღამ გლახაკ ქმნულისად,
მდიდარმან ღმრთეებითა და თავით
თუსით დავდევე
საკსრად სული ჩემი
ღმრთეებით უვნებელმან.

„მოველ მე დამბა-
დებელი მსახურებად
აღამის სივლახაკსა,
ლიც

შევიმოსე
და დავიმდაბლე თავი
ჩემი ნეფსით თუსით, რომელი-
ცა ღმრთეებით ვკვიე,
ბუნებით უვნებელი
კორცითა ვივნე კაცთათვის“

რაჟამს იხილა
დამბადებელმან ადამ
სიკუდილისაგან ვნებულად ურ-
ჩებისა მისთვის
გარდამოკდა სიმდაბლით
და შეიმოსა მოკუდავი ბუნება
კაცთა
და მით განარინა
სიკუდილისაგან ადამ.

რომელმან ღმრთისმშო

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში კოზმას ამ
სამსაგალობელს ერთვის ბერძნული აკროსტიქის („თავ-
ნი“) ქართული თარგმანი („ორშაბათსა“). ანალოგიური ვი-
თარებაა კოზმას სხვა სამსაგალობლებთანაც, მათი ბერ-
ძნული აკროსტიქების ქართული თარგმანები პირველად
ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში გვხვდება.

თვით თარგმანებს შორის განსხვავება იწყება პირვე-
ლივე ტროპარიდან. ეფრემის მარხვანში I ტროპარი წარ-
მოადგენს ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი ძლისპირის
სრულ ტექსტს. გიორგისთან მხოლოდ მითითებულია
ძლისპირი და თანაც, სხვა თარგმანით. ბერძნული (აგ-
რეთვე სლავური) მარხვანების გამოცემებში იგი სრული
ტექსტითაა შესული, ოღონდ მითითებულია ის გარემოე-
ბა, რომ ეს ტექსტი ძლისპირს წარმოადგენს. ანალოგიუ-
რი ვითარებაა კოზმას დანარჩენი სამსაგალობლების

ახალ (ეფრემის მარხვანში დაცულ) თარგმანშიც - ეფრემის ველთვის სრული ტექსტებითაა მოტანილი შესაბამისი ძლისპირების ახალი თარგმანები. წინადროინდელ თარგმანებთან შედარებით, განსხვავება გვხვდება თითოეული გალობის სტრუქტურაშიც. ასე მაგ., აღნიშნულ შემთხვევაში გიორგი მთაწმიდელის მარხვანში დაცული თარგმანის I ოდაში შესულია III ტროპარი, რომელიც არ გვხვდება გეორგ. 5-ის II ნაწილში. ანალოგიური ვითარებაა ბერძნულ ტრიოდონშიც. გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანსა და წინადროინდელ ხელნაწერებში (სინ. 5-სინ.75) განსხვავებული (დამატებითი) ტროპარები შესულია კოზმას სხვა სამსაგალობლებშიც. როგორც ჩანს, ისინი არსებობდა ბერძნული მარხვანის უფრო ძველ ტრადიციაში. რაც შეეხება 2 თანხვედრილ ტროპარს, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში ისინი მოტანილია ახალი თარგმანით. ბერძნული ორიგინალის ზუსტ თარგმანს წარმოადგენს II ტროპარის პირველივე სიტყვები: „ზესთა გამოთქუმისა. თანა შთამოსლვაჲ ღმრთისაჲ“. შდრ. ორიგინალის „Ἡ ἀπόρρητος Λόγος θεῶν Κατάβασε...“ გიორგი მთაწმიდელის მარხვანში კი ძირითადი აზრია გადმოცემული: „კჳა, სიმდაბლჳ. ღმრთისა მიუწდომელი.“ ანალოგიური ვითარებაა მომდევნო მონაკვეთშიც: „ὁπερ Χριστὸς αὐτὸς ἔστι, θεὸς καὶ ὡσαύδαπος“ ეფრემთან სიტყვა-სიტყვითაა თარგმნილი ეს ფრაზა, გიორგისთან კი მისი ზოგადი გააზრებაა მოცემული. შემდგომშიც ორიგინალის საკმაოდ რთულ კონსტრუქციას „τὸ θεὸς οὐχ ἄρα αὐτὸν εἶναι ἡγοῦσάμενος“ სიტყვა-სიტყვით გადმოსცემს II თარგმანი. ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ მთარგმნელი, გარკვეულად, ტერმინოლოგიურ დატვირთვას ანიჭებს სიტყვას „არა ნატაცებად შერაცხილი“. საინტერესოა გამოთქმაც „მონისა ხატსა შთაცუმასა“. შეუძლებელია ამ ბერძნული გამოთქმებისათვის უფრო ზუსტი შესატყვისების მოძებნა.

ამავე სამსაგალობლის მომდევნო ტროპარში ყურადღებას იქცევს ბერძნული სიტყვის „ὁ πλάσσειδύοτς“ ქართუ-

ლი თარგმანი „დაბადების მოქმედმან“, რომელიც გიორგისთან გადმოცემულია ტრადიციული სიტყვით - „დაბნა დებელმან“. ორიგინალის ზუსტი თარგმანი გვაქვს გეორგ. 5-ის II ნაწილში შემდეგ გამოთქმაშიც: „ὁ πλοῦτων Θεότιμα“ - „მდიდარმან ღმრთეებითა; გიორგისთან კვლავ ტრადიციული წაკითხვა გვაქვს: „რომელიცა ღმრთეებით ვჰვიე.“ ზოგად გააზრებას იძლევა ამ ტროპარის უკანასკნელი მონაკვეთი („ბუნებით უვნებელი. ჳორცითა ვიენე კაც-თათვს“) გეორგ. 5-ის I ნაწილში, ეფრემთან კი ორიგინალის ზუსტი თარგმანი გვაქვს: „ψυχὴν ἀντίλυτρον. ὁ ἀπαυθὴς Θεότιμα“. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს სიტყვა „საკსრად“, რომელიც ორიგინალსაც გადმოსცემს და მხატვრულადაც ძალზე შთამბეჭდავია.

ამრიგად, ამ სამსაგალობლის გეორგ. 5-ის II ნაწილში დაცულ თარგმანს იგივე თვისებები ახასიათებს, რაც ზემოთ განხილულ კანონებს. ამ თარგმანის ძირითადი თავისებურებაა ორიგინალის მაქსიმალური სიზუსტით გადმოცემა, რასაც ზოგჯერ ტერმინოლოგიური სიახლენიც ახლავს. ამასთან, მთარგმნელი ახერხებს ერთი შეხედვით მშრალ, ზუსტ თარგმანში სიტყვების ისეთ შერჩევას, რომელიც მოწმობს დაფარულ ღირიზმსა და ლიტერატურულ გემოვნებას. ყოველივე ეს დამახასიათებელია ეფრემ მცირის მთარგმნელობითი მოღვაწეობისათვის.

საინტერესო ვითარებაა დიდი სამშაბათის სამსაგალობელთან დაკავშირებითაც. სამეცნიერო ლიტერატურის და დღეისათვის გამოქვეყნებული ბერძნულ-სლავური მარხვანების მიხედვით, ამ დღეს დადებულია კოზმას ორფსალმუნი: „Καὶ εὐθύς τὸ Διῶδιον, ὅν ἡ ἀκροστιχίς: Τρίτη τε. Ποίημα Κοσμᾶ Μοναχοῦ. Ἐδὴ ἡ. Ἦχος β'. -Τῷ δόγματι τῷ τηραυνικῷ...“ „Таже двоепеснец, егоже краестрочие: Трите те, сместъ, во вторник же. Творение господина Космы. – Велению мучителю...“ (სლავური მარხვანი 1975, II: 63-64), (ტრიოდიონი 1879: 632-633).

ანალოგიური ვითარებაა ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანშიც. უფრო ძველ ხელნაწერებში კი - X ს-ის სინურ იადგარებში, სინ.5-სინ.75-სა და გიორგი მთაწმიდე

ლის რედაქციის მარხვანში დიდ სამშაბათს დადებულია კოზმას სამსაგალობელი, რომელიც VIII-IX ოდებთან ერთად, შეიცავს II ოდასაც - მოიხილესა“. სინურ იადგარებში - სინ. 1, სინ. 14, სინ. 64 და ა.შ. იგი შესულია ავტორწაუწერლად. სინ. 14-ში მის II ოდასთან („მოიხილესა“) ქართული ტრანსკრიპციით მოტანილი ბერძნული ძლისპირი („დო-ტე-მელალოს“). ანალოგიური ვითარებაა დანარჩენ ოდებშიც. როგორც აღვნიშნეთ, ამგვარი რამ დამახასიათებელია სინ.14 ხელნაწერისათვის. იადგარისეული თარგმანითაა გადასული კოზმას ეს სამსაგალობელი სინ. 5-სინ. 75-სა და გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანშიც. განსხვავება მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ გიორგისეულ მარხვანში იგი ცალკეა გამოყოფილი, ავტორზე მითითებითურთ, სინ. 5-სინ. 75-ში კი მის თითოეულ ოდას მოსდევს „სხუანები“, „მოიხილესას“ ოდის გარდა.

დღეისათვის ძნელდება აღნიშნული „მოიხილესას“ წარმომავლობის ზუსტად ახსნა. ფორმითაც და შინაარსითაც იგი საკმაოდ თავისებურია. მისი თითოეული სტრიქონი იწყება მთავრული ასოებით, შინაარსით საგალობელი ძალზე სქემატურია. სინურ იადგარებში, სინ.5-სინ.75 ხელნაწერებს და გიორგის მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში დაცულ მის ტექსტს შორის ერთადერთი განსხვავება შეიმჩნევა: უფრო ძველ ხელნაწერებში თითოეული სტრიქონი ორადაა გაყოფილი (ლამპრითა ბრწყინვალითა. მივეგებოდით ქრისტესა...), გიორგი მთაწმიდელთან კი გაბმითაა წარმოდგენილი.

ამრიგად, X ს-ის სინური იადგარები, სინ.5-სინ.75 ხელნაწერები და გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანი დიდ სამშაბათს შეიცავს კოზმა იერუსალიმელის სამსაგალობელს. მოვიტანთ აღნიშნული ხელნაწერების მიხედვით მისი II ოდის („მოიხილესას“) სრულ ტექსტს, რომელიც შემდგომდროინდელ ტრადიციაში შესული არ არის:

დიდსა სამშაბათსა. მოიხილესა. კმაჲ ბ გ ო.

მივსცეთ, ერნო, დიდებაჲ დღეს

ლამპრითა ბრწყინვალითა მივეგებვოდით ქრისტესა,
განეფრთხოთ, მორწმუნენი, ძილისა მისგან მძიმისა,
შორად განეშოროთ ჩუენ მოწყინებად სულისადა
დღეს,

განვამრავლოთ ტალანტი უფლისადა მრავალნაწი-
ლად.

მოვედით მორწმუნენო და ვიქმოდით წყალობასა,
წყალობად ღმობიერი შევწიროთ ღმრთისა ჩუენისა.
შემრაცხე მე, მაცხოვარ, მარჯუენით კრავთა მათ
თანა

განსჯასა საშინელსა, ნუ შემრაცხ თიკანთა თანა,
დამამტკიცე, სახიერ, ბრძენთა მათ ქალწულთა თანა.
სამებაო წმიდაო, მივსენ მაქებელნი შენნი,
მადიდებელნი შენნი გუაცხოვენენ, ღმრთისმშობელო.

რაც შეეხება დიდი ოთხშაბათისათვის განკუთვნილ
სამსაგალობელს, ქართული თარგმანების ორიგინალთან
დამოკიდებულების თვალსაზრისით აქაც იგივე მდგომარეობაა,
რაც დიდი ორშაბათის სამსაგალობელში. განსხვავება
მდგომარეობს მხოლოდ იმაში, რომ მისი ქართული
თარგმანები უფრო მეტია, ვიდრე დანარჩენი სამსაგა-
ლობლებისა. კერძოდ, X ს-ის სინურ იადგარებში –
სინ.1, სინ.14, სინ.64 და ა.შ. დაცულია მისი I თარგმანი.
სინ.5 – სინ.75-ში კოზმას ამ სამსაგალობლის ოდები სა-
ხელწაუწერლადაა ჩართული სხვა კანონის (ვმად ბ.
ზღვსა დელ. – რომელმან მოსცა სჯული...) III, VIII და IX
ოდების შემდეგ „სხუანის“ სახით. გიორგი მთაწმიდელს,
კოზმას დანარჩენი სამსაგალობლებისაგან განსხვავებით,
ეს საგალობელი ხელახლა უთარგმნია ბერძნულიდან და
მისი რედაქციის მარხვანში გვხვდება ახალი, III თარგმა-
ნი. ეფრემისეულ მარხვანში, ჩვეულებისამებრ, კოზმას ამ
სამსაგალობლის ახალი (IV) თარგმანია დაცული. ამრი-
გად, როგორც ჩანს, დიდი ოთხშაბათისათვის განკუთვნი-
ლი ეს საგალობელი განსაკუთრებული ყურადღებით სარ-
გებლობდა, რითაც უნდა აიხსნას მისი ქართული თარგმა-
ნების სიმრავლეც.

დიდი პარასკევისათვის განკუთვნილი კოზმას სამსაგალობლის (ვმად ბ ვი. გალობაჲ ე - შენდა აღვიმსათ) ქართული თარგმანები შეიცავს ერთ სტრუქტურულ თავისებურებას. X ს-ის სინურ იადგარებსა და ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში იგი შესულია იმავე სტრუქტურით, როგორც დღევანდელ ბერძნულ ტრიოდინებში. გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში კი მისი I ოდა, კოზმას ტროპარების შემდეგ, ავტორზე მითითებით შეიცავს იოანე მინჩხის ტროპარებს, რომლებიც იმავე საზომითაა შესრულებული, რითაც კოზმას წინამდებარე ტროპარები. ეფრემთან, ცხადია, მინჩხის ტროპარები ამოღებულია სამსაგალობლის შემადგენლობიდან და მთელი სამსაგალობელი ხელახლაა შედარებული ბერძნულთან. ამრიგად, კოზმას ამ სამსაგალობლის I თარგმანი დაცულია X ს-ის სინურ იადგარებში, სინ. 5-სინ. 75 ხელნაწერებსა და გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში, II თარგმანი კი - გეორგ. 5-ის II ნაწილში. II თარგმანი, ჩვეულები-სამებრ, ძალზე ზუსტია.

დიდი შაბათისათვის განკუთვნილი კოზმას ოთხსაგალობელი უძველეს ქართულ თარგმანებში - X ს-ის სინურ იადგარებში, სინ. 5-სა და გიორგი მთაწმიდელის მარხვანში შესულია კომპილაციური კანონის შემადგენლობაში, რომლის პირველი 3 ოდა (უგალობდითსა, განძლიერდასა, მესმასა) ეკუთვნის თეოფანე აღმსარებელს. სინ. 5 ხელნაწერსა და გიორგისეულ მარხვანში ეს კომპილაციური კანონი შეიცავს II ოდასაც, რომლის ავტორია იოანე მინჩხი. ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში კოზმას ოთხსაგალობელი ცალკეა გამოყოფილი და მოტანილია ახალი თარგმანით. ანალოგიური მდგომარეობაა ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებშიც. გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში საგალობელი შესული წინადროინდელი (სინ. 5-ისა და სინურ იადგარებში დაცული) თარგმანით, ოღონდ მისგან განსხვავებით, შეიცავს ახალ ტროპარებს, რომლებიც სხვაგან არ დასტურდება. ამ ტროპარების წარმომავლობის ახსნა დღევანდელისათვის ჭირს.

სამსაგალობლების ახალი თარგმანების შემოტანასთან ერთად, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში ხდება უკვე არსებული რეპერტუარის გადასინჯვაც, ბუნებრივია, ამ შემთხვევაშიც ამოსავალია თანამედროვე ბიზანტიური ტრადიცია.

როგორც აღვნიშნეთ, ეფრემისეულ მარხვანში ამოღებულია სტეფანე საბაწმიდელის მარხვანისათვის განკუთვნილ სამსაგალობელთა მთელი ციკლი. ცვლილებები შეხებია სხვა ავტორებსაც.

ქართული მარხვანების მოწმობით, ყველიერის შვიდეულისათვის განკუთვნილ საგალობელთა ერთ-ერთი ძირითადი ავტორია ანტონ სტუდიელი. აღნიშნულ საგალობელთაგან ბერძნული მარხვანის გამოცემებში შემორჩენილია მხოლოდ რამდენიმე ფრაგმენტი. გიორგი მთაწმიდელს ხელახლა უთარგმნია ბერძნულიდან ყველიერის შვიდეულისათვის განკუთვნილი ანტონის ხუთივე სამსაგალობელი. ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში ყველა მათგანი ამოღებულია და ეს გაკეთებულია ეფრემისათვის ჩვეული სიზუსტით. ასე მაგ., ყველიერის სამშაბათს გიორგი მთაწმიდელის მარხვანში დადებულია კომპილაციური სამსაგალობელი, რომლის ავტორები არიან ანტონი, იოსები და თეოდორე: „მოიხილესა, კმაჲ დ გ ო. სასწაულად იხილ. - ვცანთ და გულისკმა-ყყავთ...“ ეფრემთან ამოღებულია ანტონის ტროპარები, იოსების და თეოდორეს ტროპარები კი გვხვდება ავტორებზე მითითებებითურთ. სწორედ იოსებისა და თეოდორეს ამ კომპილაციურ სამსაგალობელთან დაკავშირებით გვხვდება საანალიზო მარხვანში ტერმინი „წართულნი“, რომელიც კომპილაციურს, რამდენიმე ავტორის საგალობელთაგან შედგენილს უნდა ნიშნავდეს.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში ამოღებულია დიდმარხვის I - VI შვიდეულებისათვის განკუთვნილი ანდრეა კრიტელის სამსაგალობლებიც, რომლებიც შესულია წინადროინდელ მარხვანებში. კერძოდ, გიორგი მთაწმიდელის მარხვანთან შედარებით, აქ ამოღებულია ანდრეას შემდეგი სამსაგალობლები: 1) „მეორესა ოთხშაბათსა. შენ, ქრიტე ღმრთისა. - ჯუარისა სიმაღლესა...“ 2)

„მესამესა ორშაბათსა. კმაე დ გ ო. გალობად შეეწი...
 მტერისა საბრკეთა შეპყრობილი...“ 3) „მესამესა ორშაბათსა. კმაე ა. წინა საუკუნე. – ანგელოზთა კრებულ-
 მან...“ 4) „მეექუსესა ხუთშაბათსა. კმაე დ გ ო, მესმა მე,
 ქრისტე. – გამოკსნისა ჩუენისა.“ ანდრეას სახელი საანა-
 ლიზო მარხვანში გვხვდება ვნების შვიდეულის სამსაგა-
 ლობლებთან დაკავშირებით. სწორედ ანდრეასა და კოზ-
 მას სამსაგალობელთა ორი სრული კომპლექტია წარმოდ-
 გენილი აქ ვნების შვიდეულის თითოეულ დღეზე.

ამრიგად, ეფრემ მცირისათვის ამოსავალ ბერძნულ მარხვანებში, როგორც ჩანს, ანდრეა კრიტელი ძირითა-
 დად ვნების შვიდეულის სამსაგალობელთა ავტორად რჩე-
 ბა; დიდმარხვის დანარჩენი შვიდეულების სადა დღეებზე
 კი დადებულია 2 ავტორის – თეოდორესა და იოსების
 სამსაგალობელთა ციკლები.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ერთ-ერთი თა-
 ვისებურება და, ამავე დროს, სიახლე მდგომარეობს მცი-
 რე ფორმის საგალობელთა – სტიქარონების ახალი რე-
 პერტუარის შემოტანასა და დამკვიდრებაში. მარხვანის
 ეფრემისეული რედაქცია საკმაოდ ვრცელია. სხვა ფორ-
 მის საგალობლებთან ერთად, იგი შეიცავს 542 მცირე
 ფორმის საგალობელს – სტიქარონს. აქედან ნაწილი
 ტრადიციულია, წინადროინდელი ქართული ხელნაწერები-
 დანაა შესული, ნაწილი კი ახლადაა თარგმნილი ბერძნუ-
 ლიდან და პირველად ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვან-
 ში გვხვდება. ტრადიციული, ანუ წინადროინდელ ქარ-
 თულ ტრადიციაში უკვე არსებული სტიქარონები ეფრემ-
 თან მხოლოდ მითითებულია დასაწყისი სიტყვებით, ბერ-
 ძნულიდან ახლად თარგმნილი სტიქარონები კი ყოველ-
 თვის სრული ტექსტებითაა მოტანილი. ახლად თარგმნილ
 სტიქარონებთან ხშირ შემთხვევაში მითითებულია მათი
 რაობა. მარხვანის ამ ახალ რედაქციაში ძირითადად წარ-
 მოდგენილია შემდეგი სახის სტიქარონები: „უფალო და-
 დაყავსა“, „აქებდითსა“, „გამოავლინე“, „სტიქარონი“.

რით შეიძლება აიხსნას ეფრემ მცირის რედაქციის
 მარხვანში მცირე ფორმის საგალობელთა ახალი, ვრცელ
 რეპერტუარის შემოტანა? წინადროინდელ ქართულ მარ-

ხვანებზე, აგრეთვე მარხვანის მასალის შემცველ იადგარებზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ იქ ყურადღება ძირითადად გამახვილებულია ვრცელი ფორმის პოეტურ საგალობლებზე – კანონებსა და სამსაგალობლებზე. როგორც ჩანს, სტიქარონების – მცირე ფორმის საგალობლების ნაკლებობას თავიდანვე განიცდიდა ქართული ჰიმნოგრაფია. ალბათ ესეც უნდა იყოს ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ იადგარიდან ცალკე კრებულად გამოყოფილი I ქართული მარხვანისთვის სტიქარონული ნაწილი ანუ დიდმარხვის პერიოდისათვის საჭირო მცირე ფორმის საგალობელთა ძირითადი რეპერტუარი შეუქმნია თვით ამ კრებულის რედაქტორსა და შემდგენელს – იოანე მინჩხს. მონოგრაფიაში „იოანე მინჩხის პოეზია“ ჩვენ ვრცლად განვიხილეთ I ქართული მარხვანის სტრუქტურა, სადაც კარგად ჩანს, რომ მცირე ფორმის საგალობელთა ნაკლებობა ქართულმა მარხვანმა, როგორც ჩანს, ორიგინალური საგალობლებით შეივსო (ხანიძე 1987).

ერთი მხრივ, მცირე ფორმის საგალობელთა თარგმანების ნაკლებობა და, მეორე მხრივ – მინჩხის საგალობელთა პოეტური ღირსებები უნდა იყოს მიზეზი იმისა, რომ მარხვანის შემდგომდროინდელ რედაქციებში კვლავ კანონებისა და სამსაგალობლების რეპერტუარის დახვეწა, გაგრცობა და ბერძნულ ორიგინალებთან შემდგომი დაახლოვება ხდება, მცირე ფორმის საგალობელთა რეპერტუარის ერთ-ერთ უმთავრეს კომპონენტს კი კვლავ მინჩხის საგალობლები წარმოადგენს.

Ath. 45 ხელნაწერზე – ავტოგრაფულ პარაკლიტონზე დართულ ანდერძში გიორგი მთაწმიდელი წერს: „და იშუთანი არიან ქართულისაგან და რომელნიცა ქართულნი არიან და ჩუენ აღგუწერიან, ფრიად კეთილ არიან და საწადელ...“ ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ გიორგი მთაწმიდელი – მთარგმნელი, რომელიც ბერძნულ ორიგინალთან შემდგომი დაახლოვების მიზნით ხელახლა თარგმნის ბერძნულიდან ანდრეა კრიტელის „დიდნი გალობანს“ თუ იოანე დამასკელის „აღდგომის კანონს“, ხელახლა უდარებს ბერძნულს წინადროინდელ ქართულ მარხვანებში დაცულ საგალობლებს – ხელუხლებლად

ტოვებს მინჩხის მარხვანისათვის განკუთვნილ მრავალრიცხოვან სტიქარონებს ავტორზე ზუსტი მითითებით უფრო მეტიც, იოანე მინჩხის შემოქმედების კვლევისას, ჩვენ საშუალება მოგვეცა დაგვედგინა, რომ გიორგი მთაწმიდელი, მისი მუშაობის ხასიათიდან გამომდინარე, საგანგებოდ აღგენს მინჩხის საგალობელთა ტექსტებს წინადროინდელი ქართული ხელნაწერების მიხედვით (ხაჩიძე 1987:79).

ეფრემ მცირე ბერძნულ ტრადიციასთან უკიდურესი დაახლოვების მომხრეა. ჩვენ საგანგებოდ შევისწავლეთ ეფრემის მიერ „უსაკუთრესითა სიტყვთა“ თარგმნილი იოანე დამასკელის „აღდგომის კანონი“ (ხაჩიძე 2000: 127-139), რამაც ცხადყო, თუ რა უკიდურესი სიზუსტით ასახავს ეფრემი ორიგინალის თითოეულ იკითხვისს. ამავგ მიზნით და სულისკვეთებითაა შედგენილი მისი რედაქციის მარხვანიც. თუ გიორგი მთაწმიდელისათვის უმთავრესი იყო მისი თანამედროვე და წინადროინდელი ბერინული მარხვანების მთელი რეპერტუარის წარმოდგენა, ყველა არსებული საგალობლის შეკრება, დადგენა და მარხვანის უნივერსალური კრებულის შედგენა, ეფრემისათვის ამოსავალია მისი თანამედროვე ბერძნული მარხვანის უკიდურესი სიზუსტით ასახვა, როგორც ამ კრებულის სტრუქტურის, ისე მასში დაცულ საგალობელთა თარგმანების ხასიათის გათვალისწინებით. ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ეფრემის რედაქციის მარხვანში გვხვდება მხოლოდ ბერძნულიდან თარგმნილი საგალობლები, მათ შორის სტიქარონები. აქ აღარ გვხვდება ორიგინალური ჰიმნოგრაფიის ნიმუშები. ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ მარხვანის ამ რედაქციაში მთლიანადაა ამოღებული იოანე მინჩხის საგალობლები. მარხვანისთვის კი მინჩხს ეკუთვნის ვრცელი რეპერტუარი, მათ შორის 98 მცირე ფორმის საგალობელი.

ბუნებრივია, მინჩხის საგალობელთა ამოღება სერიოზულ ხარვეზს შექმნიდა დიდმარხვის ლიტურგიაში სწორედ მცირე ფორმის საგალობელთა თვალსაზრისით. ამიტომ მარხვანის ახალი რედაქციის შემდგენელს, პირველ ყოვლისა, „დანაკლისის“ აღდგენაზე უნდა ეზრუნა.

ამით უნდა აიხსნას მარხვანის ამ რედაქციაში ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი მცირე ფორმის საგალობლების სიჭარბე. ამ თარგმანების უმეტესი ნაწილი თვით ეფრემს უნდა ეკუთვნოდეს. მცირე ფორმის საგალობლებთან ეფრემი ისევე, როგორც მისი წინამორბედნი, მთარგმნელებს არ ასახელებს. მთარგმნელები მისი რედაქციის მარხვანში ისევე, როგორც გიორგის თუ ექვთიმეს რედაქციის მარხვანებში, მითითებულია მხოლოდ ვრცელი ფორმის პოეტურ საგალობლებთან – კანონებთან.

ეფრემ მცირის მარხვანში ახალი თარგმანებით შესული მცირე ფორმის საგალობლების უმეტესი ნაწილი ავტორწაუწერელია, ანონიმური; რიგ საგალობლებთან კი მითითებულია მათი ავტორები. დავიწყოთ ამ უკანასკნელით.

ეფრემისეულ მარხვანში ახალი თარგმანებითაა შესული VII - IX საუკუნეების ბიზანტიელ ჰიმნოგრაფთა – იოანე დამასკელის, სოფრონ იერუსალიმელის, თეოფანე გრაპტოსის, ანდრეა კრიტელის, იოსებ მგალობლის, თეოდორე სტუდიელის, სტეფანე საბაწმიდელისა და კოზმა იერუსალიმელის სახელებით წარწერილი მცირე ფორმის საგალობლები. ეს საგალობლები ეფრემის წინააღმდეგ ქართულ მარხვანებში არ გვხვდება. მათი თარგმნა ეფრემ მცირის მარხვანის ერთ-ერთ სიახლეს წარმოადგენს.

ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის თეაღსაჩინო წარმომადგენლის, ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის რეფორმატორის – იოანე დამასკელის სახელით ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში წარწერილია ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი (და ამიტომ სრული ტექსტებით მოტანილი) 7 მცირე ფორმის საგალობელი. ესენია: ჳორციელის შაბათისათვის განკუთვნილი 3 სტიქარონი: 1) უფ. დაღატყავსა. ჳმად და გ ო. დიდებაჲ – ვგოდებ მწარედ...“ 2) „სხუანი. ბ გ ო. კაცთათჳს. – დასაბამ და არსება ჩემდა...“ და 3) „ჳმად ა. სასწაულთა მოქ. – დიდებულითა სათნოებათაჲთა...“ ბზობის კურიაკისათვის განკუთვნილი 2 სტიქარონი: 4) „ჳმად ა. ნათელი ნათლისაგან. – სულმან ყოლად წმიდამან...“ და 5) „სხუანი. ჳმად და გ ო. იხარებდ

ქალაქო ღირსო, სიონ...“ ამ უკანასკნელის დასაწყისთან
აშიაზე მიწერილია - „თუთნი“. 6) იოანესავე სახელითა
წარწერილი დიდი პარასკევის სტიქარონი - ვმაჲ ა. „ნა-
თელი ნა. - მოითხოვა იოსებ...“ და 7) დიდი შაბათის
სტიქარონი - „ნათელი ნა. - დღეს ჯოჯოხეთი სულთქუ-
მით გოდებს...“

ი. კარაბინოვის ნაშრომში „Постная Триодь“, რო-
მელიც ეყრდნობა X - XVI საუკუნეების 8 ბერძნული
„სტიქირარის“ ჩვენებებს, იოანე დამასკელის ზემოთ ჩა-
მოთვლილი სტიქარონებიდან პირველი 3 - ხორციელის
შაბათისათვის განკუთვნილი სტიქარონები არაა მოხსენი-
ებული. ისინი სახელწაუწერლადაა შესული ბერძნული
და სლავური მარხვანების გამოცემებში. დანარჩენი 4
სტიქარონი კი (№№4-5-6-7) სტიქარონთა სხვადასხვა კრე-
ბულების მიხედვით მითითებული აქვს კარაბინოვს (კარა-
ბინოვი 1910: 110-111). კერძოდ, ბზობის კვირიაკეზე დამას-
კელის სტიქარონებს შორის იგი უთითებს შემდეგ მცირე
ფორმის საგალობლებს: „Всесвятый Дух апостолы научитый
глаголати“ და „Радуйся и веселися граде Сионе“. ბერძნული
და სლავური მარხვანების გამოცემებში ისინი სახელწაუ-
წერლადაა შესული. იგივე უნდა ითქვას დიდი შაბათი-
სათვის განკუთვნილ დამასკელის სტიქარონზეც „Днесъ
адъ стена вон: етъ“. რაც შეეხება დიდი პარასკევისათვის
განკუთვნილ დამასკელის სტიქარონს „ვმაჲ ა. ნათელი
ნა. - მოითხოვა იოსებ...“ მასთან დაკავშირებით საინტე-
რესო ვითარებაა. X - XVI საუკუნეების სტიქარონთა ბერ-
ძნული კრებულების მიხედვით, ი. კარაბინოვი დიდი პა-
რასკევისათვის უთითებს დამასკელის სხვა მცირე ფორ-
მის საგალობელს: „Уже омакается...“ ამავე დროს, იგი
შენიშნავს, რომ ივირონის სტიქირარი №954 დამასკელის
სახელით მოიხსენიებს კიდევ 2 სტიქარონს: „Днешний
день“ და „Проси Иосифъ“, რომლებსაც სხვა სტიქირარები
თეოფანეს ან კოზმას მიაწერენ. კარაბინოვი ფიქრობს,
რომ შესაძლოა, ივირონის სტიქირარის გადამწერი შეცდმა
გრაფიკულ ნიადაგზე იოანესა და თეოფანეს სახელების
აღრვეის გამო (კარაბინოვი 1910: 110-111). ივირონის სტიქი-

რარი №954 შედარებით გვიანდროინდელია, თარიღდება 1539 წლით. მისი ჩვენების სიზუსტეს მხარს უჭერს ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანი (XI საუკუნე), სადაც ამ სტიქარონის ავტორად მითითებულია აგრეთვე იოანე დამასკელი. საინტერესოა, რომ ეფრემის მარხვანში დამასკელის ამ სტიქარონს წინ უძღვის 1 სხვა ტროპარი, იოანეს ავტორობის აღმნიშვნელი მონოგრამა კი მიწერილია სწორედ იმ ტროპარის გასწვრივ, რომელიც იწყება სიტყვებით „მოითხოვა იოსებ“ (შდრ. „Прости Иосифъ“). საინტერესოა, რომ იმ ბერძნული სტიქიარების მიხედვით, რომლებსაც ეყრდნობა ი. კარაბინოვი, დამასკელის ყველა ეს სტიქარონი „თუნია“. უძლისპიროდაა ისინი შესული ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებშიც. ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში 3 მათგანს (№4-6-7) ძლისპირად მითითებული აქვს ერთი და იგივე სიტყვები: „ნათელი ნათლისაგან“, №5 საგალობელთან კი მიწერილია „თუნია“. ის გარემოება, რომ №4, №6, №7 საგალობლებს ერთი და იგივე ძლისპირი აქვთ, მხარს უჭერს კარაბინოვის მიერ მათ მიჩნევას „თვითძლისპირ“ საგალობლებად. რაც შეეხება ხორციელის შაბათისათვის განკუთვნილ სტიქარონებს, მათ განსხვავებული ძლისპირები აქვთ.

ამრიგად, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში ახალი თარგმანებით წარმოდგენილი იოანე დამასკელის მცირე ფორმის საგალობელთა ერთი ნაწილი (№4,5,6,7) ემთხვევა ბერძნულ - სლავური ხელნაწერების მონაცემებს, ერთი მათგანი (№6) ნათელს ფენს დამასკელისადმი მისი მიკუთვნების სისწორეს, სამი მათგანი კი (№1-2-3) გამოქვეყნებულ ბერძნულ - სლავურ მარხვანებში სახელწაუწერლადაა შესული. მსგავსი ვითარება IX საუკუნის ბიზანტიელ ჰიმნოგრაფთან - თეოფანე გრაპტოსთან დაკავშირებითაც. ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში მისი სახელით წარწერილია ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი 2 მცირე ფორმის საგალობელი. ესენია: 1) ყველიერის ხუთშაბათის სტიქარონი - “კმაჲ ა გ. ი. სიბრძნე. - ჯუარი უფლისაჲ წადიერად...” და 2) დიდი პარასკევის სტიქარონი - “კმაჲ ა გ. ი. - დღეს შეიცავს საფლავი...”

I მათგანი სახელწაუწერლადაა შესული ბერძნული და სლავური მარხვანები პუბლიკაციებში, ი. კარაბინოვის ნაშრომში კი მითითებული არ არის ანონიმურობის გამო. თეოფანეს სახელით წარწერილი II მცირე ფორმის საგალობელი კი შესაბამის დღეს (დიდ პარასკევს) შესულია ბერძნულ სტიქირარებში. კარაბინოვი უთითებს მის დასაწყისსაც: “Днесъ содержать гробъ”.

ბიზანტიური ეკლესიისა და სასულიერო პოეზიის თვალსაჩინო წარმომადგენლის, ბერძნული ეკლესიის მიერ წმინდანად შერაცხილი თეოფანე გრატოსის შემოქმედების შესწავლისათვის ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანი განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს იმ თვალსაზრისით, რომ შეიცავს დიდი პარასკევისათვის განკუთვნილ ვრცელი ფორმის პოეტურ საგალობელს – ჰიმნოგრაფიულ კანონს, რომელიც ჩვენ საგანგებოდ განვიხილეთ (ხაჩიძე 2000: 140-158). კანონის მთარგმნელია ეფრემ მცირე. თეოფანე გრაპტოსის ჰიმნოგრაფიული კანონისა და მისივე მცირე ფორმის საგალობლების თარგმანები ახლოსაა ერთმანეთთან, რაც მოწმობს, რომ ყველა მათგანი შესრულებული უნდა იყოს ერთი პირის – ეფრემ მცირის მიერ.

კორციელის შაბათის მწუხრის განგებაზე მარხვანის ახალ რედაქციაში დადებულია ანდრეას სახელით წარწერილი მცირე ფორმის საგალობელი – „უფ. დალატყავსა. მდინარე. - რაჟამს დაიდგინენ საყდარნი...“ ანდრეას სახელით ბერძნული მარხვანებში ცნობილია ორი ჰიმნოგრაფი – ანდრეა კრიტელი და ანდრეა პიროსი. ჩვენთვის საინტერესო სტიქარონის ავტორი შესაძლოა ანდრეა კრიტელი იყოს, რადგან ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში, ჩვეულებრივ, ერთი და იგივე ავტორის სხვადასხვა სახის საგალობლებია შესული. ანდრეა კრიტელს კი მარხვანის ამ რედაქციაში ეკუთვნის 2 ჰიმნოგრაფიული კანონი და სამსაგალობლების ციკლი. ანდრეა კრიტელის სახელითაა წარწერილი კიდევ ერთი მცირე ფორმის საგალობელი, რომელიც მითითებულია სამეცნიერო ლიტერატურა-ეფრემისეულ მარხვანში გადასულია წინააღმდეგობა დადებული ქართული თარგმანი. რაც შეეხება კორციელის შა-

ბათისათვის განკუთვნილ ზემოთაღნიშნულ მცირე ფორმის საგალობელს, იგი სრული ტექსტითაა შესული ეფრემისეულ მარხვანში და, ამდენად, ახლადაა თარგმნილი ბერძნულიდან. ეს საგალობელი არ არის მითითებული სამეცნიერო ლიტერატურაში არც ანდრეა კრიტელთან და არც ანდრეა პიროსთან დაკავშირებით. მისი კვალი ჩანს ი. კარაბინოვის მიერ შედგენილ იმ ანონიმურ საგალობელთა ნუსხაში, რომლებიც მხოლოდ უძველეს ბერძნულ ტრიოდოონებში გვხვდება. სწორედ ამ ნუსხაშია მითითებული შესაბამის დღეზე ჩვენთვის საინტერესო მცირე ფორმის საგალობელი: „πδ“. – “Ὁτε ἦρθοι εἰς κρισην ταῦτως Κῦριε“ (კარაბინოვი 1910: 251). ეს სტიქარონი სახელწაუწერლად ყოფილა შესული ბერძნული ტრიოდოონის უძველეს ნუსხაში – სინ. №734. რაც შეეხება ბერძნული და სლავური მარხვანების არსებულ პუბლიკაციებს, შესაბამის დღეზე იქ სახელწაუწერლადაა შესული მცირე ფორმის საგალობელი, რომელიც სიტყვასიტყვით არ ემთხვევა აღნიშნულ სტიქარონს, მაგრამ ეს მაინც ერთი და იგივე საგალობელია (ტრიოდოონი 1879: 32).

„Глас и. – Егда поставятя престоли...“ (სლავური მარხვანი 1975: 49-50).

ამრიგად, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანი ერთადერთი ხელნაწერია, რომელშიც სტიქარონის ტექსტთან ერთად, დასახელებულია მისი ავტორიც – ანდრეა. ამრიგად, უძველეს ბერძნულ მარხვანში ანონიმურად შესული ამ საგალობლის ავტორის დადგენის საშუალებას იძლევა მისი ქართული თარგმანი, დაცული მარხვანის ახალ რედაქციაში.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში ახალი თარგმანებითაა შესული თეოდორე სტუდიელის 2 მცირე ფორმის საგალობელიც: 1) ჯორციელისა კვირიაკესა. მწუხრი. ჳმაა ბ. ვითარცა იგი პირველად. – მარხვაჲ ყოლადგე... და 2) მეხუთესა ხუთშაბათსა. მწუხრი. მჯდომარე. – პირველითა მით გარდასლვითა...

სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ თეოდორე სტუდიელს, სხვა სახის საგალობლებთან ერთად,

მარხვანისათვის შეუქმნია მცირე ფორმის საგალობლები. კანონებისა და სამსაგალობლების მსგავსად, მისი სტიქარონებიც „სხუანებს“ წარმოადგენს – შექმნილია წინამორბედთა მიერ შემოღებულ რიტმულ-მელოდიურ საზომებზე. ხმების თვალსაზრისით ისინი თანხვედბა შესაბამისი დღეებისათვის განკუთვნილ ამავე ავტორის სამსაგალობლებს.

ეფრემისეულ მარხვანში სრული ტექსტებით შესული თეოდორეს ზემოთაღნიშნული 2 მცირე ფორმის საგალობელი შესაბამის დღეებზე ავტორწაუწერლადაა შესული ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში: 1) Τῆ β'. πρῶτῃ, εἰς τὸν στίχον. τὸ παρὸν. Ἰδιόμελον. Ἦχος γ'. – Πάντα τὸν χρόνον. „На стиховне. стихира самогласна. Глас ѣ. на всякое время...“ 2) Καὶ ψάλλομεν τὸ Ἰδιόμελον. Ἦχος πλ.δ'. – Αὐτεξουσίως ἔξειδυσθη... „Поem самогласен. дважды. Глас г. Самовластно совлекохся...“

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში სრული ტექსტითაა შესული ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი საინტერესო მცირე ფორმის საგალობელი – „ჳმაჲ ბ გ ო. მდინარენი. – სტადიონი სათნოებათაჲ...“ იგი განკუთვნილია ყველიერის კვირიაკისათვის. დასაწყისთან აშიაზე მიწერილია ავტორი – „სტეფანე“. VIII საუკუნის ამ საინტერესო ბიზანტიელ ჰიმნოგრაფს, ი. კარაბინოვის სიტყვით, თითქმის მხოლოდ სახელით ვიცნობთ. მისი შემოქმედების ძირითადი ნაწილის რეკონსტრუქცია დღეს მხოლოდ ქართული თარგმანებითაა შესაძლებელი. ამას ემატება ეფრემ მცირის მარხვანში სტეფანეს სახელით წარწერილი ზემოთ აღნიშნული სტიქარონი, რომელიც ბერძნული და სლავური მარხვანების არსებულ პუბლიკაციებში შესული აღმოჩნდა სახელწაუწერლად. აქ იგი გაყოფილია 2 თითოტროპარიან საგალობლად; ამასთან, ჯერ მოდის II ტროპარის შემცველი საგალობელი: „Οἶμοι! ὁ Ἄδამ ἐν στήθει...“ (ტრიოდონი 1879: 107). „Самогласны. – Увы мне. Адам рыданием...“ (სლავური მარხვანი 1975: 144). შემდეგ მას მოსდევს I ტროპარისაგან შედგენილი საგალობელი:

„Τὸ σάδισον τῶν ἀρετῶν“ (ტრიოდონი 1879: 144 -145). მოვი-
ტანთ სტეფანეს ამ საგალობლის I ტროპარის ქართულ
თარგმანს ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის მიხედ-
ვით:

ყველიერისა კვირიაკესა ადამის ექსორობაჲ. კჳმა
ბ გ ო.

სტადიონი სათნოებათაჲ განდებულ არს,
რომელთა გნებაჲ შესლვაჲ, შეველით
და მარხვისა უბიწოდ ღუაწლი კეთილად მოიღუა-
წეთ,

რამეთუ რომელთა
სიმკნით იღუაწონ

და სჯულიერად,

გურგუნოსან-იქმნებიან.

ადვიდოთ ყოლად საჭურველი ჯუარისაჲ

და განვეწყვნეთ მტერსა უხილაესა ბრძოლად

და ზღუდედ

შეურყვევლად

შევიზღუდოთ მტკიცე სარწმუნოებაჲ

და ნაცვლად ჯაჭკსა

შევიმოსოთ ლოცვაჲ წმიდაჲ

და ჩაფხუტად დავიდგათ მოწყალებაჲ

და მახვლად ორპირად ვიკადოთ მარხვაჲ,

რომელი მოჰკუეთს ყოველთა ბოროტთა

გონებისაგან

და რომელი საგრობდეს ესრეთ კეთილად,

გურგუნსა დიდებისასა ღირს-იქმნეს დადგმად

და სამძალ ძლევისა

შევიმოსოთ ყოველთა

მეუფისაგან

დღესა მას საშინელსა სასჯელისასა,

რომლის მოღებად

ღირს-გუყვენ, ქრისტე მეუფეო,

ოხითა ღმრთისმშობლისაჲთა,

ვიფიქრობთ, საგალობელი ნათელი დადასტურებაა სტეფანე საბაწმიდელის შემოქმედების მხატვრული სრულყოფისა. მის I ტროპარში, რომელიც ერთგვარად, სტიქარონის დამოუკიდებელ ნაწილს წარმოადგენს, მარხვა გააზრებულია თავგანწირულ, ფიცხელ ბრძოლად, „ღუაწლად“, რაც დამახასიათებელი იყო შუა საუკუნეების რელიგიურ - ფილოსოფიური აზროვნებისათვის და რაც განსაკუთრებით ახლობელი აღმოჩნდა ქართველი აგიოგრაფებისა თუ ჰიმნოგრაფებისათვის. „გობრონის წამების“ ავტორი თუ I ქართული „მარხვანის“ შემდგენელი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებენ მოწამეების თუ მმარხველთა სამოღვაწეო ასპარეზის ბრძოლის ველად გააზრებაზე. ალბათ ესეც უნდა იყოს ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ სტეფანე საბაწმიდელის აღნიშნული საგალობელი ქართულად ადექვატური თარგმანითაა გადმოცემული.

საგალობლის II ნაწილში - II ტროპარში ყურადღება მახვილდება ადამის ექსორიობაზე, რადგან ამ დღეს ეს ხსენებაა დადებული ეფრემის მარხვანში. უნდა ვიფიქროთ, რომ მთარგმნელი აქაც შესანიშნავად ახერხებს სტეფანეს საგალობლის განწყობილების გადმოცემას. საგალობლის ეს ნაწილი განსაკუთრებული სიცხადით მოწმობს, რომ მისი მთარგმნელი იგივე პირი უნდა იყოს, ვინც იშვიათი მხატვრული ძალისხმევით შეძლო თეოფანე გრაპტოსის დიდი პარასკევისათვის განკუთვნილი „ღვთისმშობლის გოდების“ თარგმნა.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში ჯორჯიელის შაბათის მწუხრზე შესულია ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი 5 მცირე ფორმის საგალობელი, რომელთა ავტორები არიან ანდრეა კრიტელი, იოანე დამასკელი და იოსებ მგალობელი, 2 მათგანი კი ანონიმურია. ქართული მარხვანის წინადროინდელ რედაქციაში, რომელიც გიორგი მთაწმიდელს ეკუთვნის, დადებულია მხოლოდ 2 მცირე ფორმის საგალობელი, რომელთა ავტორია იოანე მინჩხი. აღნიშნული განგების სიმცირით უნდა აიხსნას ის გარე-

მოება, რომ მარხვანის ახალი რედაქციის შემდგენელს სტიქარონთა ჯგუფი უთარგმნია ბერძნულიდან. ამახლოთა თარგმანთა შორისაა თვალსაჩინო ბიზანტიელი ჰიმნოგრაფის - იოსების 1 მცირე ფორმის საგალობელი „ჰქმად გ'ი. ედემნი. - დანიელ წინაღმარმეტყუელმან... ბერძნული და სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში იგი შესულია სახელწაუწერლად: (ტრიოდინი 1879: 43); (სლავური მარხვანი 1975: 65).

ბზობის კვირიაკეზე - „კურიაკესა ბადათასა“ ევრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დადებულია სტიქარონი - „ამაღლდი ზეც. - საშინელ არს შევრდომად...“ დასაწყისთან მიწერილია ავტორი - „სოფრონ“. სოფრონის სტიქარონს მოსდევს 3 ავტორწაუწერელი მცირე ფორმის საგალობელი: 1) მჯდომარე, - ბოროტო და მემრუშეო...“ 2) სიბრძნე. - მორადვიდოდა ქრისტე...“ და 3) „მოვედით აღ. - მივიწიენით მორწმუნენო...“ შემდეგ კი მოდის კოზმას სახელით წარწერილი სტიქარონი. გადაჭრით ძნელია თქმა, მაგრამ შესაძლებელია დავუშვათ, რომ სოფრონსვე უნდა ეკუთვნოდეს მისი სახელით წარწერილი საგალობლის მომდევნო 3 სტიქარონიც...

ეს სოფრონი უნდა იყოს VII საუკუნის იერუსალიმელი პატრიარქი (634 - 644წ.წ.), რომლის სახელი არ ჩანს წინადროინდელ ქართულ მარხვანებში. დღეისათვის გამოვლენილი მასალების მიხედვით, ამ მეტად საინტერესო ავტორის გამოჩენა ქართულ ჰიმნოგრაფიაში ევრემ მცირის სახელთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

სოფრონი იერუსალიმელის შემოქმედების კვლევა დღეისათვის ძალზე გართულებულია. ბერძნულ-სლავურ ხელნაწერთა ერთი ჯგუფი მას მიიჩნევს ვნების პარასკევის განგებისა და დიდი პარასკევის უამისწირვის ტროპარების ავტორად; ვნების პარასკევის იერუსალიმური განგება 1122 წლისა მას აკუთვნებს დიდი პარასკევის უამისწირვას. იერუსალიმელი პატრიარქი - იოანე მერკუროპულო აღნიშნავს, რომ მან დაადგინა მთელი საეკლესიო დვთისმსახურების წესი და გაანაწილა „სახარების“ და „პავლენის“ ტექსტი წმიდანთა ხსენებებისა და მაცხოვრის დღესასწაულთა მიხედვით.

საფიქრებელია, რომ დიდი პარასკევის ჟამისწირვის და შუაღამის დასდებლები (ტროპარები) სოფრონამდგ დღედი ხნით ადრე არსებობდა და შემდეგაც განიცადა ცვლილება, ამიტომ მისი წვლილის გამოყოფა დღეისათვის შეუძლებელია. ამ განგებათათვის განკუთვნილი ანტიფონები და ტროპარებიც სხვადასხვა ეპოქაში და სხვადასხვა პირთა მიერ უნდა იყოს შექმნილი. „შესაძლოა, აქ არის წმ. სოფრონის ნამოდგაწარი, მაგრამ მისი განსაზღვრა შეუძლებელია“ (კარაბინოვი 1910: 92). ვარაუდობენ, რომ სოფრონს უნდა ეკუთვნოდეს დიდი პარასკევის ჟამისწირვისათვის განკუთვნილი ის 5 საგალობელი, რომელიც საერთოა დიდი პარასკევის განგებასთან. გამოთქმულია ვარაუდი იმის შესახებაც, რომ სოფრონს მიეწერებოდა მხოლოდ დიდი პარასკევის ჟამისწირვის დასდებლები (ტროპარები). ყოველივე ზემოთქმული ვარაუდის სფეროში რჩება და დღეს გადაჭრით რაიმეს თქმა ძნელდება.

ხელნაწერთა ერთი ჯგუფს სოფრონს მიაწერს შობის და გამოცხადების ტროპარებს. ივირონის სტიქირარი № 954 კი მას მოიხსენიება ანდრია მოციქულისადმი მიძღვნილი „თვთღლისპირის“ ავტორად. ერთი ცხადია, VII საუკუნის იერუსალიმელ პატრიარქს – სოფრონ იერუსალიმელს, როგორც ჩანს, სერიოზული მუშაობა ჩაუტარებია ლიტურგიკისა და ჰიმნოგრაფიის სფეროში, მაგრამ დღეს მისი დვაწლის განსაზღვრა თითქმის შეუძლებელია. ბერძნული და სლავური ხელნაწერები მას მიაწერენ სხვადასხვა საგალობელს, მაგრამ არცერთ მათგანში არაა აღნიშნული, რომ სოფრონს ეკუთვნის ბზობის კვირიაკისათვის განკუთვნილი მცირე ფორმის საგალობელი (ამაღლდი ზეცა. საშინელ არს შევრდომაჲ) და, შესაძლოა, მისი მომდევნო 3 სტიქარონი. ბერძნული და სლავური მარხვანების არსებულ პუბლიკაციებში სოფრონის ეს მცირე ფორმის საგალობელი სახელწაუწერლად აღმოჩნდა შესული: (ტრიოდინი 1879: 615). „Стих. Воспойте господивы. – Страшно еже...“ (სლავური მარხვანი 1975: 34).

ეგრემ მცირის რედაქციის მარხვანი მისი ავტორის დადგენის საშუალებას იძლევა. მოვიტანთ სოფრონის სახელით წარწერილი 1-ტროპარიანი საგალობლის ტექსტს:

ეკრიაკესა ბაიათასა. ვჰაჲ ა გჷ. ამაღლდი ზეც

საშინელ არს შევრდომაჲ კელთა ღმრთისა
ცხოველისათა, რამეთუ ესე არს განმკითხველი
გონებათა და ზრახვათა გულისათაჲ,
ნუჲინ შევალნ განცდად სარწმუნოებისა
უბიწოდსა, არამედ შიშით და სიმშვიდით
ქრისტესა ღმერთსა
შეუვრდეთ და ვევედრნეთ,
რადთა მივიღოთ ჩუენ წყალობაჲ
და ვპოოთ მაღლი ჟამსა შეწვენისასა.

მომდევნო საგალობლებიც, რომლებიც სოფრონსვე
უნდა ეკუთვნოდეს, თითო ტროპარისაგან შედგება. ამრი-
გად, თვით ფორმაც მიუთითებს მათ სიძველეზე.

სოფრონის მოტანილი საგალობელი, მიუხედავად სი-
მოკლისა, ავტორის თეოლოგიურ განსწავლულობასა და
უღრმეს პოეტურ განცდებს მოწმობს. მაცხოვარი აქ გააზ-
რებუელია, როგორც არა მხოლოდ ცოდვათა, არამედ გუ-
ლისთქმათა და ბიწიერ ფიქრთა განმკითხველიც.

ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის ეს ერთ-ერთი უძველესი
ნიმუში შექმნილია VII საუკუნეში ანუ ბიზანტიური ჰიმ-
ნოგრაფიის რეფორმამდე. ეფრემ მცირის რედაქციის მარ-
ხვანში მას მითითებული აქვს ძლისპირი - „ამაღლდი
ზეც“. ეს ძლისპირი, როგორც ჩანს, დროთა განმავლობა-
ში დაერთო სოფრონის I-ტროპარიან დასდებულს. ბერ-
ძნულ - სლავური მარხვანებში სხვა ძლისპირია მითითე-
ბული.

ეფრემ მცირის მიერ შემოტანილ სიახლეებს შორის
განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ბიზანტიური
ჰიმნოგრაფიის რეფორმატორის, იოანე დამასკელის თანა-
მოაზრისა და თანამოღვაწის - კოზმა მაიუმელის ანუ
იერუსალიმელის საგალობლები. ენების შვიდეულისათვის
განკუთვნილ კოზმას კანონისა და სამსაგალობლების
ახალ თარგმანებთან ერთად, რომლებიც ზემოთ განვიხი-
ლეთ, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში გვხვდება ამა-

ვე ავტორის ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი 3 მცირე ფორმის საგალობელიც. ესენია: 1) ბზობის კვირიაკის სტიქარონი „კმაჲ ა გ ო. გიხაროდენნი. – უფალო, მომავალო ვნებად.. 2) დიდი სამშაბათის სტიქარონი „კმაჲ ა. ეჰა, დიდებული საკუ. – ბრწყინვალეებასა წმიდათა შენთასა...“ და 3) დიდი ოთხშაბათის „თუთნია“ სტიქარონი „კმაჲ ბ გ ო. – იუდა მზაკვარმან...“

დღეისათვის გამოქვეყნებულ ბერძნულ და სლავურ მარხვანებში I მათგანი არ არის შესული; დიდი სამშაბათისათვის განკუთვნილი სტიქარონი კი სახელწაუწერლადაა შეტანილი: „Стихира самогласна. глас а.-Во светлостех святах твоих...“ (სლავური მარხვანი 1975: 64). ბერძნული და სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში სახელწაუწერლად აღმონდა შეტანილი კოზმა იერუსალიმელის დიდი ოთხშაბათისათვის განკუთვნილი მცირე ფორმის საგალობელიც; „Седален. глас д. подобен. Удивися Иосиф. – Иудя льстец...“ (სლავური მარხვანი 1975: 75).

კოზმას ამ სტიქარონების ქართული თარგმანები ძირითადად თანხვდება დღეისათვის გამოქვეყნებულ მათ ბერძნულ ორიგინალებს. განსხვავებაა მხოლოდ მათ საზომებს შორის. დიდი სამშაბათისათვის განკუთვნილ მცირე ფორმის საგალობელი ბერძნულ - სლავური მარხვანების მიხედვით „თუთნია“, ეფრემთან კი მითითებულია ძლისპირი - „ეჰა, დიდებული საკურველი“. განსხვავებული ვითარებაა დიდი ოთხშაბათისათვის განკუთვნილ სტიქარონთან, რომელიც ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის მიხედვით „თუთნია“ და ეს საგანგებოდაცაა აღნიშნული, ბერძნულ - სლავურ მარხვანებში კი მითითებულია ძლისპირი.

ეფრემის მარხვანში სრული ტექსტებით დაცული სტიქარონების დიდი ნაწილი ანონიმურია. ამ სახის საგალობლები დღეისათვის ნაკლებადაა შესწავლილი, ამიტომ მათი ქართული თარგმანების კვლევა ძნელდება. საანალიზო მარხვანში სრული ტექსტებით შესული (როგორც ავტორწარწერილი, ისე ანონიმური) საგალობლების ქართული თარგმანები ერთმანეთთან ახლოს დგას

და მათი ძირითადი ნაწილი ერთი მთარგმნელის ხელიდან უნდა იყოს გამოსული.

ხმარებიდან გამოსული, უძველეს ბერძნულ ხელნაწერებში დაცული სტიქარონების იმ ნუსხაში, რომელიც შედგენილია ი. კარაბინოვის მიერ, შესული აღმოჩნდა საანალიზო მარხვანში სრული ტექსტების შესული 9 მცირე ფორმის საგალობელი. მოვიტანთ მათ ნუსხას:

1. მეზუერისა და ფარისევლის კვირიაკე. ჳმაჲ ა. ჳჰა დიდებული. ნუმცა ვილოცავთ ფარისევლისაებრ...

2. გამოავლინე. ჳმაჲ დ გ.ი. - ჳმასა მას მეზუერი-სასა... ჳორციელისა შაბათსა მწუხრო. ჳმაჲ ბ გ.ი; უფ; დაღატყავსა. დიდებაჲ. მდინარე. - რაჟამს დაიდგინენ საყდარნი

3. ყველიერისა კურიაკესა. ჳმაი ბ გ.ი. - განიდევნა აღამ...

4. გამოავლინე. ჳმაჲ ბ. დედანო. - ვდემით განძებულ ვიქმენ...

5. პირველსა შაბათსა. დიდებასა ზედა. ჳმაჲ ა. - წამებისა სტადიონი...

6. პირველსა კურიაკესა. ლიტანიისაჲ. ჳმაჲ ბ. - უხრწნელსა ხატსა შენსა...

7. კურიაკესა ბადათასა. ჳმაჲ ა გ.ი. გიხაროდენნი. - უფალო, მომავალი ვნებად...

სტიქარონის დასაწყისთან მიწერილია „კოზმან“.

8. დიდსა ოთხშაბათსა. ჳმაჲ ბ. მჯდომარე. - ოდეს ცოდვილი შესწირვიდა მირონსა..."

ამ საგალობლების შემცველი ბერძნული ხელნაწერები X - XV სს-ებით თარიღდება, 2 მათგანი კი (№1 და №9) შესულია XII - XIIIს-ებით დათარიღებულ 3 სლავურ ხელნაწერში. საანალიზო მარხვანში დაცულია მათი ქართული თარგმანი, შესრულებული XI ს-ში, რის გამოც მას მნიშვნელობა ენიჭება ამ საგალობლების ტექსტის დადგენისათვის. საინტერესოა ისიც, რომ ანონიმურად მიჩნეულ ამ სტიქარონთაგან ერთ-ერთი (№8) საანალიზო

მარხვანში „კოზმას“ სახელითაა წარწერილი და, ამდგენად, მისი ავტორის დადგენა ხერხდება.

ი. კარაბინოვის მიერ შედგენილ ნუსხაში გვხვდება კიდევ რამდენიმე სტიქარონი, რომელთა დასაწყისები გვაგონებს საანალიზო მარხვანში შესულ სტიქარონებს, მაგრამ ორიგინალებთან შედარების გარეშე ძნელია მათი იდენტიურობის მტკიცება.

მარხვანის ახალი რედაქციისათვის დამახასიათებელია სტიქარონთა მთელი კომპლექტების შემოტანა. ეს მისი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი თავისებურებაა. ახლად თარგმნილ სტიქარონთა ძირითადი ნაწილი პირველად შემოდის ქართულ მარხვანებში, მეორე ნაწილი ადრეც ყოფილა თარგმნილი ქართულად, ეფრემს კი მათი ახალი თარგმანები მოაქვს.

სტიქარონთა პირველი ასეთი კომპლექტი გვხვდება ყველიერის ხუთშაბათს სათაურით : „იბაკონი სულისანი. ოდესცა ვის გინდენ“ (221r-222v). ესაა ვრცელი მასალა, რომელიც შედგება 26 ტროპარისაგან. ტროპარები დანომრილია ასოებით: „ა,ბ,გ... კვ“, რომლებიც მიწერილია აშიაზზე.

„იბაკონი და წარდგომანი სულთანი“ გვხვდება ჯერ კიდევ „უძველეს იადგარში“ (უძველესი იადგარი 1980: 352-354). ამავე კრებულში სათაურით „სულთანი“ შესულია საგალობლების სხვა ჯგუფიც, რომელიც მოთავსებულია საწელიწდო ნაწილის ბოლოს – თარიღზე მითითების გარეშე (უძველესი იადგარი 1980: 327-333). „უძველესი იადგარის“ სულის დასდებლები შეისწავლა ლ. ხევსურიაძმა (უძველესი იადგარი 1980: 736-740). მისი დაკვირვებით, შესვენებულთა ანუ სულის ხსენება თავდაპირველად დაწესებული ყოფილა ყველიერის შაბათს, რომელმაც დროთა განმავლობაში ზოგადი შინაარსი შეიძინა. „უძველეს იადგარში“ აისახა ის ეტაპი, როცა აღნიშნული ხსენება დაშორდა თავის თავდაპირველ ადგილს და გადაიქცა ზოგადი შინაარსის საშაბათო მასალად. შემდგომში ყველიერის შაბათს დამკვიდრდა მამათა ხსენება. შესვენებულთა ხსენება არ ამოუღიათ, მაგრამ კონკრეტულ

დღესთან დაკავშირებით აღარ ჩანს (უძველესი იადგარეული
1980: 736-740).

სინ. 34 ხელნაწერში (Xს. შუა წლები), რომლის შემდგენელი და ერთ – ერთი გადამწერია იოანე – ზოსიმე, ზოგად დღესასწაულთა ჯგუფი ცალკეა გამოყოფილი სათაურით „შეკრებულად მსგებსისა დღესასწაულნი“. იოანე-ზოსიმე ძირითადად იადგარის მასალას ეყრდნობა.

სინ. 5 ხელნაწერში სულთა ხსენება დადებულია ხორციელის შაბათს, რასაც მოწმობს შემდეგი შენიშვნა: „კორციელისა შაბათსა ცსენებად აღესრულების ბერძულად სულთა ყოველთა. დასდებელნი, უფ. დაღატყავსა და გალობანი პარაკლიტონსა შინა დამიწერია. შემინდევ, აქა ვერღარა შემექლო“ (28v). ამრიგად, გადამწერს ეს მასალა აღარ მოუტანია, რადგან იგი პარაკლიტონში ჰქონია შეტანილი.

მსგავსი ვითარებაა გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფიულ მარხვანში. ხორციელის შაბათს აქ დადებულია მამათა ხსენება და შესაბამისი საგალობლები, რასაც მოსდევს შენიშვნა: „სულისა დასდებელი... სტიქარონთა შინა ჰპოვო...“ (3v). ამრიგად, აქაც სულთა ხსენება ხორციელის შაბათსაა დადებული.

საინტერესოა, რომ მარხვანის ახალ რედაქციაში ეს მასალა კვლავ ყველიერის შვიდეულზეა განწესებული, როგორც უძველეს ტრადიციაში. განსხვავება მდგომარეობს იმაში, რომ ყველიერის შაბათის მაგიერ იგი ყველიერის ხუთშაბათსაა დადებული. ეს იმით უნდა აიხსნას, რომ ყველიერის შაბათს უკვე მამათა ხსენება იყო დამკვიდრებული. საანალიზო მარხვანში საგალობელთა ამ ჯგუფზე დართულ სათაურში მითითებულია მათი ზოგადი შინაარსი: „ოდესცა ვის გინდენ“. ამრიგად, მარხვანის ამ რედაქციის შემდგენელი ითვალისწინებს სულის დასდებლების ისტორიასაც და მათ შინაარსსაც. ამგვარი კვლევა დამახასიათებელია ეფრემ მცირის მოღვაწეობისათვის. ე. ხინთიბიძის მიერ გამოვლენილია ეფრემის მოღვაწეობის მეცნიერული ხასიათის დამადასტურებელი თვალსაჩინო მაგალითები (ხინთიბაძე 1982 : 176-179). სახარების ერთი ფრაზის დასადგენად ეფრემი საგანგებოდ

სწავლობს ქართული სახარების სხვადასხვა ნუსხების ჩვენებს, აგრეთვე ბერძნული სახარების ტექსტის ისტორიას და ნათელყოფს, რომ მისთვის საინტერესო ქართული თარგმანი ეყრდნობა IV საუკუნეში გავრცელებულ ბერძნულ რედაქციას (ხინთიბაძე 1982: 183). საგანგებო კვლევა ჩაუტარებია მას „ასკეტიკონის“ ავტორის დასადგენადაც (ხინთიბაძე 1982: 183). ანალოგიურ მოვლენასთან გვაქვს საქმე ზემოთ აღნიშნულ შემთხვევაშიც.

ეფრემ მცირის მიერ ჩატარებული ტერმინოლოგიური კვლევის მაგალითი განხილული აქვს ე. ჭელიძეს (ჭელიძე 2001: 136).

„იბაკონი სულისანი“ განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს მხატვრული თვალსაზრისით. აქ საოცარი ძალითაა დამუშავებული სოფლისა და ზესთასოფლის მიმართების საკითხი. საგალობლის ღირიკული სუბიექტია მიცვალებული, რაც მის ზემოქმედებას კიდევ უფრო ზრდის. „იბაკონი სულისანი“ მთლიანი საგალობლის შთაბეჭდილებას ტოვებს. წინადროინდელ ქართულ ხელნაწერებში იგი შესული არ არის. არ გვხვდება იგი არც ბერძნულ - სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში, მხოლოდ ხორციელის შაბათს დადებული რამდენიმე ტროპარი შეესაბამება მის ზოგიერთ მონაკვეთს.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში „იბაკონი სულისანი“ სახელწაუწერლადაა შესული.

ყველიერის კვირიაკეს ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში შესულია 4 „თუნი“ სტიქარონი, რომლებიც ეძღვნება ამ დღეს დადებულ „ადამის ექსორიობას“. ეს სტიქარონები შესულია ბერძნულ - სლავურ მარხვანებში, ოღონდა გაბნეულად - ამავე დღეს, სხვადასხვა ფუნქციით, უძლისპიროდ.

9 ახალი სტიქარონია შეტანილი საანალიზო მარხვანში I შაბათს, სათაურით „სტიქარონი წმიდისანი“. ისინი ეძღვნება თეოდორე ტირონს, რომლის ხსენებაც დადებულია ამ დღეს. მათი უმეტესობა შესულია ბერძნულ - სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში შესაბამის დღეებზე. აქ ყველა შემთხვევაში ზუსტადაა მითითებული საგალობელთა რაობა და დანიშნულება.

ეფრემთანაც შეიმჩნევა ამის მცდელობა. ასე მაგ. სტიქარონს „ორდანიდ იკუმია...“ აშიაზე მიწერილი რაობა და ლიტურგიკული ფუნქცია - „უფ. დადატყავსა დიდებასა ზედა“; VIII სტიქარონის გასწვრივ კი („წმიდასა ევედრე ცხორებად...“) აშიაზე მიწერილია - „აღვივსენითსა. დიდებასა“. ბერძნულ - სლავურ მარხვანებშიც ეს სტიქარონები სწორედ „დიდებასა ზედაა“ დადებული.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში 4 ახალი სტიქარონია დადებული IV სამშაბათს სათაურით „სტიქარონნი ჯუარისანი“. ეს სტიქარონები შესულია ბერძნულ - სლავურ მარხვანებშიც. საინტერესოა, რომ ტექსტთან ერთად, ემთხვევა მათი საზომებიც. ასე მაგ. IV სტიქარონთან - „გხედვიდეს-რაჲ“ ბერძნულ მარხვანში მიწერილია „Ἰδομελον“, სლავურში „самоглачен“. ეფრემთან იგი ძლისპირზე მითითების გარეშეა შესული და, ამრიგად, იგულისხმება, რომ ეს მართლაც „თუთმლისპირია“.

დიდმარხვის V ხუთშაბათს, „დიდნი გალობანის“ წინ, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში შეტანილი სტიქარონთა ახალი, ვრცელი კომპლექტი, რომელიც 24 ტროპარისაგან შედგება. სტიქარონთა ამ კომპლექტს ახლავს შემდეგი სათაური: „სტიქარონნი სინანულისანი. მწუხრი. უწინარეს დიდთა გალობათასა. ბერძნულსა ანბანსა ზედა ჩავდენ, ვითარ ესე თითოეულისა მუკლისადა თანა დაგვსუამს ასოდ თვისი.“

წინადროინდელ ქართულ მარხვანებში, მათ შორის გიორგი მთაწმიდელთან, ეს სტიქარონები შესული არ არის. მათი ქართული თარგმანი პირველად საანალიზო მარხვანში გვხვდება.

სტიქარონთა ეს კომპლექტი შესულია ბერძნულ-სლავური მარხვანები პუბლიკაციებში V ოთხშაბათს. ორიგინალში ისინი მართლაც ანბანურ აკროტოქს შეიცავს, რომელიც არაა დაცული სლავურ და ქართულ თარგმანებში. საანალიზო მარხვანში სტიქარონთა ეს კომპლექტი ანონიმურია. ორიგინალში იგი წარწერილია სვიმეონ მეტაფრასტის სახელით, რაც სათაურშივეა მითითებული: (ტრიოდონი 1879: 457-461).

სლავურ თარგმანში სტიქარონთა ამ კომპლექტს ერთვის სათაური, სადაც მის ავტორად დასახელებულია ანდრეა კრიტელი: „Ины стахиры по алфавиту, кд, великого Канона. Творение господина Андрея Критского“ (სლავური მარხვანი 1975: 572-577).

ამრიგად, ევრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დიდ-მარხვის V ხუთშაბათის განგება განახლებულია არსებითად – ანდრეა კრიტელის „დიდნი გალობანი“ მოტანილია ახალი, არსენ იყალთოელისეული თარგმანით. ამავე დროს, შემოტანილია „დიდნი გალობანი“ წინ შესასრულებელ სტიქარონთა ახალი კომპლექტი.

7 ვრცელი სტიქარონია შესული საანალიზო მარხვანში VI პარასკევის მწუხრზეც. ისინი ეძღვნება ღაზარეს ხსენებას. ამ სტიქარონთა უმეტესობა შესულია ბერძნულ - სლავურ მარხვანებში.

სტიქარონთა ზემოთგანხილული კომპლექტები საანალიზო მარხვანში ავტორებზე მითითების გარეშეა შესული. განსხვავებული ვითარებაა ბზობის კვირიაკისათვის განკუთვნილ ახლად თარგმნილ სტიქარონებთან. ერთერთ მათგანთან (კმაჲ ა გ ო. ამაღლდი ზეც. – საშინელ არს...) მიწერილია „სოფრონ“ (იხ. ამ სტიქარონის შესახებ ზემოთ). შესაძლებელია, ამავე ავტორს ეკუთვნოდეს მომდევნო 3 სტიქარონიც. სტიქარონთან „გიხაროდენნი. – უფალო, მომავალი ვნებად...“ საანალიზო მარხვანში მიწერილია ავტორი - „კოზმან“. სულ ბზობის კვირიაკეს ევრემ მცირის რედაქციის მარხვანში შესულია ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი 9 მცირე ფორმის საგალობელი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მარხვანის ახალ რედაქციაში განსაკუთრებული ყურადღებითაა დამუშავებული ვნების შვიდეულის რეპერტუარი. ეს ეხება მცირე ფორმის საგალობლებსაც. ვნების შვიდეულის თითოეულ დღეზე დიდი ორშაბათიდან დაწყებული დიდი შაბათის ჩათვლით საანალიზო მარხვანში დადებულია სტიქარონთა ახალი კომპლექტები. ამ სტიქარონთა უმეტესობა ანონიმურია, ერთი ნაწილი კი ეკუთვნის კოზმა იერუსალიმელს, რომელიც დიდი ყურადღებით სარგებლობს მარ-

ხვანის საანალიზო რედაქციაში. კოზმას ამ სტრიქონთაგან რამდენიმე სახელწაუწერლადაა შესული ბერძნულ-სლავურ მარხვანებში, მაგ. დიდი სამშაბათისათვის განკუთვნილი სტიქარონი - „ბრწყინვალეებასა წმიდათა შენთასა...“

დიდი პარსკევისათვისაა განკუთვნილი ის მცირე ფორმის საგალობლებიც, რომლებიც საანალიზო მარხვანში გამოყოფილია სათაურით „სტიქარონნი“. ორ მათგანთან მიწერილია ავტორები - იოანე და თეოფანე, დანარჩენები კი ანონიმურია.

9 ანონიმური სტიქარონია შესული ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დიდი შაბათის მწუხრზეც. მათი ერთი ნაწილი ავტორწაუწერლადაა შესული ბერძნულ-სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში.

აღდგომის კვირიაკის განგების შემდეგ ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში იწყება „თუნის სტიქარონნი“, განკუთვნილი ბზობის კვირიაკის, დიდი ორშაბათის, დიდი სამშაბათის, დიდი ოთხშაბათის და დიდი ხუთშაბათისათვის, რასაც მოსდევს ლიტურგიული განგებები (ფერკთაბანის, დიდი პარასკევის და იოანე ნათლისმცემლის თავისკვეთის) და აკათისტო, რომლის ქართულ ენაზე თარგმნის ისტორია ცალკე კვლევას მოითხოვს.

მარხვანის ეს რედაქცია, როგორც აღვნიშნეთ, ბოლონაკლულია. იგი წყდება იოანე ნათლისმცემლის თავისკვეთის განგებისათვის განკუთვნილი ერთ-ერთი კანონის III ოდაზე. უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგი შეიცავდა ვნების შვიდეულის დანარჩენი დღეებისათვის განკუთვნილ „თუნის“ სტიქარონებსაც. ამას გვაფიქრებინებს მარხვანის ამ რედაქციისათვის დამახასიათებელი წესრიგი და სისტემურობა.

ბერძნულ - სლავური მარხვანების არსებულ პუბლიკაციებში აღნიშნული „თუნის“ სტიქარონების ერთი ნაწილი სახელწაუწერლადაა შესული შესაბამის დღეებზე.

სასულიერო პოეზიის მკვლევართათვის ცნობილია, თუ რა სირთულეებთან იყო დაკავშირებული საგალობელთა თარგმნა. უშუალოდ ტექსტის გადმოღებასთან ერ-

თად, მთარგმნელს უნდა დაეცვა ორიგინალის რიტმული მელოდიური საზომები, რაც დიდ ძალისხმევას და პრეფესიონალიზმს მოითხოვდა. ჰიმნოგრაფთა უძველესი თაობა - „მეხელები“ ერთდროულად პოეტებიც იყვნენ და მუსიკოსებიც, რაც მათ შემოქმედებას უნივერსალურ ხასიათს ანიჭებდა. XI საუკუნეში ხდება დიფერენციაცია საგალობელთა ტექსტების თარგმნის და მათი მელოდიკაზე განწყობისა. პროფესიონალი მუსიკოსის შრომა ემიჯნება პროფესიონალი მთარგმნელის მოღვაწეობას, მაგრამ თვით ამ პერიოდშიც განსაკუთრებულ სირთულეს ქმნის „თვითძლისპირ“ სტიქარონთა თარგმნა ანუ თარგმნა იმ საგალობლებისა, რომლებსაც საკუთარი სალექსო საზომი და მელოდია ჰქონდათ. ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ქართული ჰიმნოგრაფია თავიდანვე ამ სახის საგალობელთა ნაკლებობას განიცდიდა.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანი უმნიშვნელოვანეს თავისებურებად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ აქ ახალი თარგმანებითაა მოტანილი „თვითძლისპირ“ საგალობელთა მთელი კომპლექტები. მათი გაცნობა მოწმობს, რომ მთარგმნელი თავს არ არიდებს განსაკუთრებით ძნელად სათარგმნელ რეპერტუარს და ამით მნიშვნელოვნად ავსებს ქართულ ჰიმნოგრაფიას. მიუხედავად იმ სირთულეებისა, რაც „თვითძლისპირ“ საგალობელთა თარგმნასთან იყო დაკავშირებული, მათ ქართულ თარგმანებს არ აკლია მხატვრული ღირსება და ღირიკულობა, რაც მთარგმნელის ოსტატობაზე მეტყველებს (ხაჩიძე 1993: 39-46).

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანისათვის დამახასიათებელია ახალი პოეტური ფორმების დამკვიდრება. მათ შორისაა „გამოავლინეს“ სახის სტიქარონები. ასე მაგ., პირველივე დღის - მეზვერისა და ფარისეველის კვირიაკის განგებაზე აქ წარმოდგენილია 8 მცირე ფორმის საგალობელი, რომლებიც სრული ტექსტებითაა მოტანილი და გიორგი მთაწმიდელის მარხვანში არ გვხვდება. მათ შორის I „გამოავლინეა“. „გამოავლინენი“ ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში ყოველთვის ახალი თარგმანებითაა წარმოდგენილი. ამ მხრივ დამახასიათებელია

შემდეგი მაგალითი: უძღები შვილი კვირიაკის განგება საანალიზო მარხვანში იწყება ასეთი სათაურით: „ვინც ციელსა უძღებისა ყოველივე ზემოთ ჰპოოთ და გამოავლინე აქეთ თქვით ესე“, შემდეგ მოტანილია „გამოავლინეს“ სრული ტექსტი. ამრიგად, ამ დღეზე ეფრემისათვის მთლიანად მისაღებია ძველი მასალა, „გამოავლინე“ კი, ჩვეულებისამებრ, ახალი თარგმანით, სრული ტექსტითაა მოტანილი.

„გამოავლინე“ გვხვდება მარხვანის წინადროინდელ რედაქციებში – სინ.5 - სინ.75 ხელნაწერებსა და გიორგი მთაწმიდელის მარხვანშიც, მაგრამ მისი სისტემატურად შემოტანა და დამკვიდრება დიდმარხვის თითოეული დღის განგებაში ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ერთ-ერთი სიახლეა. როგორც ჩანს, ეფრემის თანამედროვე ბიზანტიურ მარხვანებში ამ სახის საგალობელი მტკიცედ იმკვიდრებს ადგილს და ეფრემ მცირეც ამ ვითარებას ასახავს. როგორც წესი, ეფრემის მარხვანში დაცული „გამოავლინენი“ ანონიმურია და ძირითადად 1 ტროპარისაგან შედგება.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის „თუნებისათვის“ დამახასიათებელია „წარდგომანთა“ დამკვიდრება (ჯღამაია:). ანალოგიური მდგომარეობაა მისივე რედაქციის მარხვანშიც. ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ასეთივე აუცილებელი ელემენტია „გამოავლინეთას“ ვრცელი, ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი რეპერტუარი.

მარხვანის ახალი რედაქციისათვის დამახასიათებელია კიდევ ერთი პოეტური ფორმის - „კონდაკის“ აღორძინება. როგორც ცნობილია, ეს პოეტური ფორმა VI საუკუნის დასაწყისიდან აღმოცენდა ბიზანტიურ ჰიმნოგრაფიაში. თუ ტროპარები უმეტესად წმ. წერილის პერიფრაზს წარმოადგენდა, კონდაკი შედარებით დამოუკიდებელი იყო შინაარსობრივად, ხოლო ფორმის თვალსაზრისით – უფრო ვრცელი. კონდაკში სტროფები გაერთიანებულია აქროსტიქით. ამ გარეგნულ ერთიანობას შეესაბამება შინაარსიც – იგი ვითარდება თანმიმდევრულად, I სტროფიდან დაწყებული უკანასკნელის ჩათვლით. აქედან გამომდინა-

რე, კონდაკთა დაყოფას სტროფებად იმდენად შინაარსობრივი მხარე არ მოითხოვდა, როგორც პრაქტიკული დანიშნულება - მაგლობელთათვის მოსახერხებელი უნდა ყოფილიყო მათი შესრულება. შედარებით დამოუკიდებელ ხასიათს ატარებს კონდაკთა შესავალი სტროფები (πρῶτον μὲν ἂν κούκισιόν), რომელთა უმეტესობა თვით კონდაკის მომდევნო სტროფებზე ძველია. ამას მოწმობს ის გარემოებაც, რომ კონდაკს ხშირად აქვს ერთი ან რამდენიმე შესავალი სტროფი, რომლებიც ცალკე საგალობელს წარმოადგენს. ეს შესავალი სტროფები შეიძლება იყოს ტროპარი, მჯდომარე ან იბაკო. ძველად სწორედ მხოლოდ მოკლე შესავალ სტროფს ეწოდებოდა „კონდაკი“ (კარაბინოვი 1910 :74).

სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ კონდაკის აღმოცენება სირიული პოეზიის ზეგავლენით უნდა აიხსნას. ამის ერთ-ერთ არგუმენტად მოაქვთ თვით კონდაკის სტროფის დასახელება - oikos. მკვლევართა მეორე ნაწილი კი თვით ბერძნული პოეზიის სალექსო ფორმებში ეძებს მის სათავეს.

კონდაკი ერთბაშად შემოდის და მკვიდრდება ბიზანტიურ ჰიმნოგრაფიაში. ბიზანტიური აგიოგრაფია მის შემოტანას აღმოსავლურ ლიტურგიაში უკავშირებს რომანოზ მელოდოსს. მის შემოქმედებაშივე მიაღწია კონდაკმა კლასიკურ სრულყოფას. ამ დეტალები ნიჭით გამორჩეული ჰიმნოგრაფის შესახებ დღეისათვის ვერცელი სამეცნიერო ლიტერატურა არსებობს. რომანოზის შემოქმედების აღიარების დაწყება უკავშირდება კარდინალ პიტრას სახელს, რომელმაც ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის „ანთოლოგიაში“ უპირველესი ადგილი მიაკუთვნა რომანოზს. ამით მან მეცნიერთა ყურადღება მიაპყრო პოეტს, რომელსაც აღმოსავლური ეკლესია განადიდებს, როგორც „დიდებულ საგალობელთა დასაბამს“, ჰიმნოგრაფთა „მამამთავარს“, „ანგელოსური ჰიმნების“ შემქმნელს.

რომანოზის მრავალრიცხოვან საგალობელთა შორისაა მარხვანებში შესული კონდაკები. ეს კონდაკები მარ-

ხვანისათვის არ შეეძინლა, ისინი შემდგომში იქნა შეტანილი ამ კრებულში.

გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში რომანოზის საგალობლები მოიხსენიება „იბაკონად“. აქ მისი სახელით წარწერილია შემდეგი საგალობლები:

1. ყველიერისა კურიაკესა (ადამის ექსორიობად). იბაკონი. ვჰად დ გ. არად დააკლდი. - უსწავლელთა მასწავლელო...“

2. პირველსა კურიაკესა. იბაკონი. ვჰად დ გ. არად დააკლდი...

3. მეოთხესა ხუთშაბათსა. მწუხრი. სხუანი. ედემნი. - რომელი აჰმადლდი ჯუარსა ზედა...“

4. იბაკონი დიდსა ორშაბათსა. ვჰად დ გ. არად დააკლდი. - საიდუმლოთა ვნებათა...“

5. იბაკონი დიდსა სამშაბათსა. ვჰად დ გ. სხუანი. ედემნი. - მესმა რად იგავი...“

6. იბაკონი დიდსა ოთხშაბათსა. ვჰად გ გ. მჯდომარე. - ქრისტე, რომელმან...“

7. დიდსა ხუთშაბათსა. იბაკონი. ვჰად დ გ. არად დააკლდი. - მიიღო პური ჳელითა...“

8. იბაკონი დიდისა პარასკევისანი. ვჰად დ გ. ედემთა ზედა. - იხილა რად გლოვად ქალწულისად...“

9. დიდსა შაბათსა. იბაკონი. ვჰად გ გ. მჯდომარენი. - რომელმან დაჰჳნა...“

ამ საგალობელთა ტექსტები და ავტორზე მითითებები გეორგ-5-ის I ნაწილში კარგად ჩანს. მხოლოდ №2 საგალობელთან იკითხება მკრთალად ავტორის აღმნიშვნელი მონოგრამა.

ამრიგად, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანისათვის დამახასიათებელია კონდაკის ფორმის საგალობლები. კერძოდ, აქ შესულია საგალობლები, რომელთაც I სტროფის გასწვრივ მიწერილი აქვთ „კონდაკი“, ხოლო II სტროფის გასწვრივ - „ჳკოსი“. ეს საგალობლები დადებულია ხორციელის შაბათს, ყველიერის შაბათს, I შაბათს, I კვირიაკეს, III კვირიაკეს, VI შაბათს, ბზობის კვირიაკეს, დიდ ორშაბათს, დიდ სამშაბათს, დიდ ოთხშაბათს,

დიდ ხუთშაბათს, დიდ პარასკევს, დიდ შაბათს. ამასთან, დიდი პარასკევს დადებულია „კონდაკ - ჯკოსთა“ 2 კრძ. პლექტი. ანალოგიური საგალობელი („კონდაკ - ჯკოსთ“) შესულია დიდ ხუთშაბათს იმ „თუთკილო“ სტიქარონებს შორის, რომლებიც დართულია საანალიზო მარხვანზე. ამ სახის საგალობელი გვხვდება იოანე ნათლისმცემლის თავისკვეთის განგებაშიც.

ყველა ამ შემთხვევაში „კონდაკი“ ნახმარია თავდაპირველი მნიშვნელობით – როგორც შესავალი მოკლე სტროფი; მომდევნო სტროფების აღმნიშვნელად კი გვხვდება საერთოდ დამკვიდრებული ტერმინი - „ჯკოსი“ (oikos)

საინტერესოა, რომ კონდაკის ფორმის აღორძინებას ადგილი ჰქონია IX საუკუნეში, რასაც უკავშირებენ თეოდორე სტუდიელის სახელს. თუ გავითვალისწინებთ ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ხასიათს, შეიძლება დავასკვნათ, რომ მსგავს მოვლენას ჰქონია ადგილი XI ს-ის მეორე ნახევრის ბიზანტიურ ჰიმნოგრაფიაშიც.

ყურადღებას იმსახურებს თვით ტერმინი „კონდაკიც“. ე. უელეშის მიხედვით, ეს ტერმინი შემოვიდა IX ს-ში. თვით კონდაკთა ავტორები მას უწოდებდნენ ჰიმნს, ფსალმუნს, დასდებელს, გალობას, შესხმას ან ლოცვას. ვფიქრობთ, შემთხვევითი არ უნდა იყოს IX ს-ში კონდაკის ფორმის აღორძინება და თვით ამ ტერმინის შემოსვლა.

ამრიგად, ბიზანტიურ ჰიმნოგრაფიაში VI საუკუნეში აღმოცენებულ კონდაკს ხელახლა განუცდია აღმავლობა IX საუკუნეში, რასაც თან ახლდა ტერმინოლოგიური ძიებაც. ანალოგიური მოვლენა უნდა მომხდარიყო XII-ის ბიზანტიურ ჰიმნოგრაფიაშიც. ამით უნდა აიხსნას ამ ფორმის საგალობლების სიმრავლე და ტერმინოლოგიური ძიება ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში. როგორც ჩანს, ამ დროისათვის ტერმინმა „კონდაკი“ თავდაპირველი მნიშვნელობა დაიბრუნა.

საანალიზო მარხვანში კონდაკებად, ავტორზე მითითების გარეშე, აღმოჩნდა შესული გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში რომანოზის სახელით წარწერი-

ლი იბაკონიცი, რომანოზის კონდაკები ევრემ მცირის დაცვის მარხვანში შესულია ახალი თარგმანით ტანთ ყველიერის კვირიაკისათვის განკუთვნილი რომანოზის კონდაკის I ტროპარს გიორგი მთაწმიდელისა და ევრემ მცირის მარხვანების მიხედვით:

გიორგი მთაწმიდელის რე - ეფრემ მცირის რედაქციის
დაქციის მარხვანი მარხვანი

ყველიერისა კურიაკესა. ყველიერისა კურიაკესა. ადა-
ადამის ექსორიობაჲ. იბაკო- მის ექსორიობაჲ. სტიქარონ-
ნი. ჳმაჲ დ გ ი. არაჲ დააკ- ნი. სხუანი თუთნი. კონდაკი.
ლდი. ჳმაჲ ბ გ ი .

უსწავლელთა მასწავლე- სიბრძნისა წინამძღუარო,
ლო ცნობისა მომცემელო,
და სიბრძნისა მომცემელო უგუნურთა მასწავლელო
და გლახაკთა ჳკელის -ამ- და გლახაკთა ჳკელის ამ-
პყრობელო ჳრისტე, პყრობელო,
განამტკიცე და განაბრძნე ნამტკიცე და განაურცე გული
გული ჩემი ჩემი,

და მომეც მე სიტყუაჲ, მეუფეო, შენ მომეც მე სიტ-
სიტყუაო ღმრთისაო, ყუაჲ,
რადთა ღმობიერად გიღა- სიტყუაო მამისაო.
ლაღებდე: რამეთუ აჳა ესერა, ბაგენი
ჩემნი არა დაეცხრენე
ჳმოზად შენდამი,

„მრავალმოწყალეო, მოწყალეო, შემიწყალე და-
შემიწყალე მე, დაცემული ცემული ესე.“

როგორც ვხედავთ, ეფრემ მცირესთან საგალობელი მოტანილია ახალი თარგმანით. ანალოგიური ვითარებაა რომანოზის სხვა კონდაკებთან დაკავშირებითაც. ეფრემ მცირეს ხელახლა უთარგმნია ბერძნულიდან მარხვანი-სათვის რომანოზ მელოდოსის კონდაკები.

გიორგი მთაწმიდელის და ეფრემ მცირის მარხვანებში შესულია რომანოზ მელოდოსის 9 მცირე ფორმის საგალობელი - კონდაკი. აქედან I, რომელიც ყველიერის კვირიაკისათვისაა განკუთვნილი, ბერძნულ - სლავური

მარხვანების კუბლიკაციებში შესული არ არის. არ გვხვდება იგი არც პიტრასა და კრუმბახერის კუბლიკაციებში. მხოლოდ I ბერძნულ ხელნაწერებში - სინ. №756 ყოფილა შესული ყველიერის კვირიაკისათვის განკუთვნილი კონდაკი ავტორზე მითითებით: „ποιησα ‘Ραμασιν““. შესაძლოა, ეს ჩვენთვის საინტერესო საგალობელი იყოს.

ბერძნულ - სლავური მარხვანების კუბლიკაციებში შესულია ქართული მარხვანებიდან ცნობილი რომანოზ მელოდოსის საგალობლების ერთი ჯგუფი. კერძოდ: დიდი ორშაბათის, დიდი პარასკევის და I კვირიაკის კონდაკები დღემდე მიღწეულ ბერძნულ ტექსტთან ახლოს დგას რომანოზის ამ საგალობლების ეფრემისეული თარგმანი.

უძველეს ტრიოდონებში შესული რომანოზის კონდაკების უმეტესობა ხმარებიდან იქნა ამოღებული. 7 ასეთი კონდაკი გამოცემულია პიტრასა და კრუმბახერის მიერ. 7-ვე მათგანი შესულია გიორგი მთაწმიდელისა და ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანებში. ესენია: დიდი ორშაბათის, დიდი სამშაბათის, დიდი ოთხშაბათის, დიდი ხუთშაბათის და დიდი პარასკევის კონდაკები. ამრიგად, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში შესული ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი სტიქარონების ერთი ნაწილი სახელწარწერილია. მათი ავტორები VII - IX სს-ების ცნობილი ბიზანტიელი ჰიმნოგრაფები არიან. ამ საგალობელთა უმეტესობა შესაბამის დღეებსა და განგებებზე გვხვდება X - XVI სს-ების ბერძნულ და სლავურ მარხვანებსა და სტიქარონთა კრებულებში. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ის სტიქარონები, რომლებიც დღეისთვის გამოცემულ ან სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილ ბერძნულ და სლავურ მარხვანებში არ ჩანს. ბერძნულ მარხვანებსა და სტიქარონთა კრებულებში დაცული მცირე ფორმის საგალობლების შემდგომმა კვლევამ, შესაძლოა, გამოავლინოს მათი ორიგინალები. არც ისაა გამორიცხული, რომ ქართული თარგმანები ზოგიერთი მათგანის აღდგენისათვის ერთადერთი წყარო აღმოჩნდეს.

ეფრემ მცირის სახელთან უნდა იყოს დაკავშირებული კანონის გალობათა აღნიშვნის ახალი წესის შემოტანაც ქართულ ჰიმნოგრაფიაში. როგორც ცნობილია, ქარ-

თულ ჰიმნოგრაფიაში შემონახული იერუსლიმური ტრადიციის ამსახველ ერთ – ერთ თავისებურებას წარმოადგენს კანონის გალობათა (ოდების) აღნიშვნა შესაბამისი ბიბლიური გალობების დასაწყისი სიტყვებით: I გალობა – უგალობდითსა; II – მოიხილესა; III – განძლიერდესა; IV – უფალო მესმასა; V – ღამითგანსა; VI – ღაღატყავსა; VII – კურთხეულარსა; VIII – აკურთხევდითსა; IX – აღიდებდითსა. ეს ტრადიცია უძველეს ვითარებას უნდა ასახავდეს, რადგან ჰიმნოგრაფიის სათავე სწორედ ბიბლიურ გალობებს უკავშირდება. ბიზანტიურ და სლავურ ჰიმნოგრაფიაში კანონის გალობები აღინიშნება ასოებით, რომლებსაც რიცხობრივი მნიშვნელობა აქვთ.

ქართული ჰიმნოგრაფიისათვის დამახასიათებელ ამ თავისებურებას პირველად ყურადღება მიაქცია კ. კეკელიძემ. „იერუსალიმურ ლექციონარზე“ დართულ ლიტურგიკულ ტერმინთა ლექსიკონში „გალობანის“ განმარტებისას კ. კეკელიძე წერს: „კანონის შედგება 9 გალობისაგან, რომლებიც ქართულ ენაზე იხსენიება იმ ბიბლიური გალობების დასაწყისი სიტყვების მიხედვით, რომლებიც მათ საფუძველს წარმოადგენს.“ (კეკელიძე 1912.)

კანონის გალობათა აღნიშვნის წესის განსხვავება ბერძნულ - ქართულ ძლისპირთა კრებულებში ნაჩვენებია აქვს ელ. მეტრეველს: „საფიქრებელია, რომ ქართულმა შემოგვინახა გალობათა უძველესი სახელწოდებები, რომლებიც დროთა ვითარებაში დაკარგა ბერძნულმა. ქართული ძლისპირნისა და სადღესასწაულოს გვიანდელ ნუსხეებში ეს სახელწოდებები შეცვლილია რიცხვითი აღნიშვნებით.“ (მეტრეველი 1971: 011). მაშასადამე, ქართულ ჰიმნოგრაფიაში გარკვეული პერიოდიდან კანონის გალობა აღინიშნება რიცხობრივად, რაც საყოველთაოდაა გავრცელებული ბერძნულში. როდის უნდა მომხდარიყო ეს ცვლილება?

„უძველეს იადგარში“, რომელიც შეიცავს VI-IX საუკუნეების ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის თარგმანებს, მცირე ფორმის საგალობლებთან ერთად, დაცულია ჰიმნოგრაფიული კანონებიც. მათი გალობები ყველგან ძველი წესით – ბიბლიურ გალობათა დასაწყისი სიტყვებითაა მითითე-

ბული. ამავე წესითაა აღნიშნული კანონის გაღობები X ს-ის ჰიმნოგრაფიულ კრებულებში – სინურ იადგარებში და მიქაელ მოდრეკილის იადგარში და სხვ.

ძველი წესითაა აღნიშნული ანდრეა კრიტელის „დიდნი გალობანის“ ოდები ექვთიმე და გიორგი მთაწმიდელების მიერ შესრულებულ თარგმანებშიც. საინტერესოა, რომ ექვთიმე და გიორგი მთაწმიდელების თანადროულ ბიზანტიურ ჰიმნოგრაფიაში კანონის გალობები რიცხობრივადაა აღნიშნული. ექვთიმესა და გიორგისათვის, რომლებიც შესანიშნავად იცნობდნენ მათ თანამედროვე ბიზანტიურ ლიტურგიკულ პრაქტიკას, ცხადია, ცნობილი იყო კანონის გალობათა რიცხობრივი აღნიშვნის წესი. მიუხედავად ამისა, ორივე მათგანი ძველ - ქართულ ჰიმნოგრაფიაში დამკვიდრებულ ტრადიციას მისდევს.

XI ს-ის II ნახევრიდან ქართულ ჰიმნოგრაფიულ კრებულებში კანონის გალობები უკვე რიცხობრივადაა აღნიშნული: გალობაჲ ა, ბ, გ, დ, ე, ვ, ზ, ჟ, თ.

XI ს-ის ქართული ჰიმნოგრაფიული კრებულების შესწავლა მოწმობს, რომ ჰიმნოგრაფიული კანონების გალობათა აღნიშვნის ეს წესი ქართულ ჰიმნოგრაფიაში ეფრემ მცირის მიერ უნდა იყოს შემოღებული. ეფრემის მიერ შემოღებულ ამ წესს, როგორც ჩანს, გაჰყვა მისი მოწაფე და მიმდევარი – არსენ იყალთოელი. საანალიზო მარხვანში დაცულ მის თარგმანებს – ანდრეა კრიტელის „დიდნი გალობანს“ და თეოდორე სტუდიელის „მეორედ მოსვლის კანონს“ ახლავს გალობათა რიცხობრივი აღნიშვნა (ხაჩიძე).

XII - XVIII სს-ების ჰიმნოგრაფიულ კრებულებში შემჩნევა შემდეგი კანონზომიერება: კანონის ოდები, რომლებიც თარგმნილია ეფრემ მცირისა და მისი მიმდევრების მიერ, ამ ხელნაწერებში ყოველთვის რიცხობრივადაა აღნიშნული, ხოლო ეფრემამდე თარგმნილი კანონების ოდები XI - XVII საუკუნეების ქართულ ხელნაწერებში ძველი წესით – შესაბამისი ბიბლიური გალობების დასაწყისი სიტყვებითაა მითითებული.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ტრადიციული ნაწილი

მარხვანის ახალი რედაქცია, რომლის შედგენა უკავშირდება ეფრემ მცირის სახელს, ასახავს ეფრემის თანამედროვე ბიზანტიურ ტრადიციას. მას საფუძვლად უდევს ბერძნული მარხვანი, რომლის მიხედვით ეფრემ მცირე ადგენს ქართული მარხვანის ახალ რედაქციას. მისი მუშაობა, როგორც ჩანს, ორმხრივ ხასიათს ატარებს – რედაქტორულს და მთარგმნელობითს. იმ შემთხვევაში, თუ წინადროინდელი ქართული მარხვანების რეპერტუარი შეესაბამება ეფრემის თანამედროვე ბიზანტიურ ტრადიციას, იგი უცვლელად იყენებს მას. იმ შემთხვევაში კი, როცა წინადროინდელი ქართული მარხვანები განსხვავდება ეფრემის თანამედროვე ბიზანტიური ტრიოდრონიებისაგან, ეფრემი სათანადო რედაქტორულ სამუშაოს ატარებს და, ხშირად, როგორც ჩანს, თავად თარგმნის ბერძნულიდან იმ საგალობლებს და განგებებს, რომლებსაც არ იცნობდა ქართული ტრადიცია. ანალოგიური სამუშაო ჩაუტარებიათ თავის დროზე ქართული მარხვანის წინადროინდელი რედაქციების შემდგენლებსაც (ხაჩიყე 1987 : 22 -37 ; 59-74).

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანი მოიცავს როგორც ტრადიციულ ნაწილს, ისე სიახლეებს. ამ მხრივ იგი თანხვედრა ქართული მარხვანის წინადროინდელ რედაქციებს. როგორც ირკვევა, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის უმთავრესი ქართული წყაროა გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანი. ეს ბუნებრივია, რადგან გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანი ყველაზე სრულყოფილია ქართულ მარხვანებს შორის როგორც მოცულობით, ისე შედგენილობით. ამას ემატება გიორგის მუშაობის მეცნიერული ხასიათი როგორც საგალობელთა

ტექსტების, ისე მათი ავტორების დადგენის თვალსაზრისით.

გიორგი მთაწმიდელი ტრადიციულ - წინადროინდელი ქართული მარხვანებიდან აღებულ მასალას ხშირად ხელახლა ადარებს ბერძნულთან - იძლევა ახალ თარგმანებს ან ცვლის ძლისპირებს, შემოაქვს ახალი ტროპარები, აზუსტებს საგალობელთა რიტმულ - მელოდიურ საზომებს. ანალოგიური ხასიათის სამუშაო უნდა ჩაეცარებინა სინ. 5-სინ. 75-ის ტიპის მარხვანის შემდგენელსაც (ხევესურიანი : 45).

განსხვავებული დამოკიდებულება აქვს წინადროინდელ ქართულ ტრადიციასთან, კერძოდ გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანთან, ეფრემ მცირეს. ის, რაც მისაღებია ეფრემისათვის გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანიდან, მის მიერ ყველა შემთხვევაში გადმოღებულია უცვლელად. გეორგ. 5-ის II ნაწილში გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანიდან დასაწყისებით მითითებულია ეფრემისათვის მისაღები საგალობლები ავტორებითურთ. როგორც აღვნიშნეთ, მითითებები ყოველთვის ძალზე ზუსტია. ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის შემცველ სხვა ხელნაწერებში (სინ. 70, იერ. 67, A 147, A 446 და სხვ.) ამ მითითებებს უკვე შესაბამისი საგალობლების სრული ტექსტები ცვლის.

ქვემოთ განვიხილავთ ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ტრადიციულ ნაწილს, რომელიც შესული იყო როგორც ეფრემის თანამედროვე ბიზანტიურ ტრიოდონებში, ისე წინადროინდელ ქართულ ტრადიციაში - გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში. ეს მასალა მოიცავს ყველა სახის პოეტურ საგალობლებს - ჰიმნოგრაფიულ კანონებს, სამსაგალობლებს და მცირე ფორმის საგალობლებს. კლასიფიკაციას ვახდენთ პოეტური ფორმების მიხედვით.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში გიორგი მთაწმიდელის მარხვანიდან შესულია 17 დიდი ფორმის პოეტური საგალობელი - ჰიმნოგრაფიული კანონი. მოვიტანთ მათ ნუსხას გეორგ. 5 -ის II ნაწილის მიხედვით:

1) ყველიერისა შაბათსა. უგალობდითსა. ჳმად დღეობად შევ. - გალობითა სულიერითა დღეს ყველნი შევასხ...“ „ესე გალობანი, ეგრე ვითა მარხვათა სწერია მოიხილეთურთ, ეგრე უნდა.“ აშიაზე მითითებულთა ავტორი - თეოდორე.

2) ყველიერისა კურიაკესა. უგალობდითსა. ჳმად დ გ ო. გალობად შევწი. - მოედ ჳ სულო ჩემო ცოდვილო...“ „ესე გალობანი მარხვათა ჳპოვნე“. ქრისტეფორე.

3) პირველსა შაბათსა წმიდათა მარხვათასა. ჳსენებად წმიდისა და დიდებულისა თეოდორე მოწამისად. უგალობდითსა. ჳმად დ გ ო. ქუეყანასა მწყურ. - უწყი ტრფი-ალებად შენი...“ „ესე გალობანი მარხვათა ჳპოვნე. მონ ბო-ლოსა ღმრთისმშობლისანი სწერიან და აქა არა ეწერ-ნეს.“ იოანე.

4) მისივე წმიდისა სხუანი გალობანი. ეტლთა მფლ. - მძღაგრთა მიმართ და მდევართა...“ „ესეცა მონვე ჳპოვნე და ღმრთისმშობლისა არცა...“ გიორგი.

5) პირველსა კურიაკესა. უგალობდითსა. ჳმად გ. რომელმან წამისყოფ. - მოვედით, მორწმუნენო...“ „ესე გა-ლობანი მარხვათა ჳპოვნე“. თეოფანე.

6) მეორესა კურიაკესა. უგალობდითსა. ჳმად დ. ჳღუად უვალი. - მარხვად ღმრთიე-დიდებული...“ თეოფანე.

7) „უგალობდითსა. ჳმად დ. ჳღუად უვალი. ვცოდე, უსჯულო ვიქმენ...“ „მარხვათა შინა ჳპოვნე ესე გალობანი - ორნივე გალობანი და ელიასნი დაფარენ“. თეოდო-რე.

8) მესამესა კურიაკესა. უგალობდითსა. ჳმად ბ. დღესა მას. - წინადთვე გამოსახა...“ „ესე გალობანი მარხვათა შინა ჳპოვნე და მოიხილე აქაცა ეწერა და მონცა სწე-რია.“ თეოდორე.

9) მეოთხესა ოთხშაბათსა. უგალობდითსა ჳმად დ. ჳღუად უვალი. - ძელსა ყოლად წმიდასა...“ „ესე გალო-ბანი მარხვათა შინა ჳპოვნე“. იოსებ.

10) მეოთხესა ხუთშაბათსა. სხუანი გალობანი. უგალობდითსა. ჳმად დ გ ო. ეტლთა მფლ. - მოვედით დღეს, მორწმუნენი...“ „ესე გალობანი მარხვათა ჳპოვნე“. იოსებ.

11) მეოთხესა კურიაკესა. უგალობდითსა. ვჰმად გ გ ო. წამისყოფი. – მოვედით, წადიერად...“ „მარხვათა ჰპოვნე ესე გალობანი და აქა ღმრთისმშობლისანი არ ეწერეს.“ ელია.

12) მეხუთესა კურიაკესა. გალობანი ღაზარესნი და მდიდრისანი. უგალობდითსა. ვჰმად დ გ ო. ქუეყანასა მწყ. – მივემსგავსე...“ „ესე გალობანი მარხვათა ჰპოვნე და აქა ბოლოსა ღმრთისმშობლისაჲ არა ეწერა.“ იოსებ.

13. მეექვსესა შაბათსა. უგალობდითსა. ვჰმად ა. სას-წაული. – ოთხისა დღისა...“ „ესე გალობანი მარხვათა ჰპოვნე.“ ანდრეა.

14. „სხუანი გალობანი წმიდისა ღაზარესნი. უგალობდითსა. ვჰმად დ გ ო. უგალობდეთ. – უგალობდეთ უგაღსა...“ „ესე გალობანი მარხვათა ჰპოვნე.“ იოანე.

15. მეექვსესა (ბზობისა) კურიაკესა. სხუანი გალობანი. ვჰმად გ გ ო. წამისყოფი. – განჰკესენ ღმრთისა სიტყუაო...“ „ესე გალობანი მარხვათა ჰპოვნე და აქა ღმრთისმშობლისაჲ არა ეწერა.“ ქრისტეფორე.

16. დიდსა პარასკევსა. უგალობდითსა. ვჰმად ბ გ ო. უფესკრულმან. შენ, რომელი მოსღვად ხარ...“ „ესე გალობანი მარხვათა ჰპოვნე და მოიხილე დააგდე, აქა არ ეწერა.“ იოსებ.

17. დიდსა შაბათსა. სხუანი გალობანი. უგალობდითსა. ვჰმად ბ გ ო. რომელმან დაფა. – ქრისტე, მკსნელო ჩუენო...“ „ესე გალობანიცა მონვე ჰპოვნე და აღიდებდითსა – „შენ მხოლოდ სანატრელ ხარ“ მონამდის ეწერა და იგი არა.“

როგორც ვხედავთ, თითოეულ ამ კანონს ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში ერთვის შენიშვნები, სადაც ყურადღება გამახვილებული იმ გარემოებაზე, რომ აღნიშნულ კანონთა სრული ტექსტები შესულია მარხვანში, რომელიც, როგორც გავარკვიეთ, გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფს წარმოადგენს (ხაჩიძე 1987). სხვა შემთხვევებში ყურადღება გამახვილებულია კანონის II ოდაზე - „მოიხილესა“ (№№1, 8, 13, 16). როგორც ცნობილია,

სხვადასხვა დროს ამ საკითხს იკვლევდნენ ალაციუსი, პიტრა, კრისტი, პაპადოპულო-კერამევისი, ვაი, ლოვიანგინი, ვიზნესენსკი, უელეში, ბეკი, სქირო (კვირიკაშვილი 1982: 21-25). კანონი II ოდის შესახებ საინტერესო გამოკვლევა ეკუთვნის ლ. ბერნარდს (ბერნარდი 1969: 91-101). დასახელებულ მკვლევართა ნაშრომებში სხვადასხვა მხრივ, სხვადასხვა კუთხითაა გაშუქებული ჰიმნოგრაფიული კანონის II გალობის ისტორია. მიუხედავად ამისა, მოღწეული მასალების სიმცირის გამო, II გალობის ისტორიის საკვანძო საკითხები დღემდე საკამათოდ რჩება.

II გალობა კანონის თავდაპირველი კომპოზიციის აუცილებელი ნაწილია. ამ ოდას კანონი კარგავს უკვე VIII საუკუნეში. იოანე დამასკელისა და კოზმა მაიუმელის კანონებში II ოდა, ჩვეულებრივ, არ გვხვდება. მერყეობა იწყება შემდეგ – თეოფანე გრაპტოსის ეპოქიდან. IX - X საუკუნეების ბერძენ ჰიმნოგრაფთა შემოქმედებაში გვხვდება როგორც 8-ოდიანი, ისე სრული – II ოდის შემცველი კანონები.

კანონების II ოდის რედუქციას მკვლევარნი სხვადასხვა მიზეზით ხსნიან (ხაჩიძე 1987: 104-105).

II გალობის ისტორიის შესწავლისათვის დიდ ყურადღებას იმსახურებს ძველქართული წყაროები, რადგან ქართულ ჰიმნოგრაფიაში მიმდინარე პროცესების სათავეს, როგორც წესი, შესაბამისი პერიოდების ბიზანტიური ჰიმნოგრაფია წარმოადგენს.

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გარკვეულია, რომ უძველეს იადგარში, რომელშიც იერუსალიმურ ლიტურგიის არქაული სახეა დაცული, II გალობა კანონის კომპოზიციის აუცილებელი ელემენტია (უძველესი იადგარი 1980: 858).

ქართულ ძლისპირთა I რედაქციაში, რომელიც შეიცავს იოანე დამასკელისა და კოზმა მაიუმელის ძლისპირთა აკოლუთიებს, ეს გალობა შესული არ არის. (მეტრეველი 1971).

II ოდის გარეშეა წარმოდგენილი ბერძნულიდან თარგმნილი კანონები X ს-ის სინურ იადგარებში - სინ.1, სინ.14, სინ.34, სინ.59, სინ.64. სინ.65. ამ მხრივ მხოლოდ რამდენიმე გამონაკლისი არსებობს.

ყველაფერი ეს შესაბამისი პერიოდების ბერძნული ჰიმნოგრაფიის ტრადიციით უნდა იყოს განპირობებული.

დღეისათვის გარკვეულია, რომ X საუკუნის 50-იანი წლებიდან ქართულ ჰიმნოგრაფიაში იწყება კანონების შევსება II ოდებით, რაც ამავე პერიოდის ბერძნულ ჰიმნოგრაფიაში მიმდინარე პროცესს უნდა ასახავდეს (ხაჩიძე 1987; 106). ამ ტრადიციის სათავე X ს-ის ქართულ ჰიმნოგრაფიაში იოანე მინჩხთან მიდის. ბერძნულიდან თარგმნილი კანონების ქართული თარგმანები იოანე მინჩხს II ოდებით უნდა შეევესო იადგარიდან ცალკე კრებულად გამოყოფილი I ქართული მარხვანისათვის (ხაჩიძე 1987; 103). შემდგომში ამ ტრადიციას აგრძელებს მიქაელ მოდრეკილი.

სინ.5 - სინ.75 ხელნაწერებში დაცული მარხვანისათვის განკუთვნილი კანონების უმეტესობა შეიცავს II ოდას. გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში გეხვდება როგორც სრული, ისე არასრული (8-ოდიანი) კანონებიც. მინჩხის მიერ ბერძენ ჰიმნოგრაფთა კანონებისათვის დაწერილი მოიხილევები აქ ყოველთვის შეტანილია.

გეორგ. 5-ის II ნაწილში ზემოთ აღნიშნულ კანონებზე დართული შენიშვნები მოწმობს, რომ მარხვანის ახალი რედაქციის შემდგენლისათვის ამოსავალია მისი თანამედროვე ბიზანტიური ტრადიცია. იმ შემთხვევაში, თუ მისთვის საინტერესო კანონი ბერძნულ მარხვანში შეიცავს II გალობას, მიზანშეწონილადაა მიჩნეული ქართულ თარგმანში მისი არსებობა. მესამე კვირიაკისათვის განკუთვნილ კანონთან (№8) აღნიშნულია, რომ II ოდა „აქაც“ (ე.ი. ამოსავალ ბერძნულ მარხვანშიც) ეწერა და „მონცა“ (ე.ი. გიორგი მთაწმიდელის მარხვანში). ანალოგიური მდგომარეობაა მეექვსე შაბათისათვის განკუთვნილ კანონთანაც (№13). ყველიერის შაბათის კანონზე (№1) დართულ შენიშვნაში აღნიშნულია, რომ გიორგი მთაწ-

მიდელის მარხვანში ეს გალობა შეიცავს II ოდას და ეს მიზანშეწონილია - „ეგრე უნდა“. ბუნებრივია, ამ შემთხვევაშიც ამოსავალია ბერძნული მარხვანი, სადაც, როგორც ჩანს, ეს კანონი შეიცავდა II ოდას. განსხვავებული ვითარებაა დიდი პარასკევისათვის განკუთვნილ კანონთან, რომელიც ბერძნულ მარხვანში II ოდის გარეშე ყოფილა შესული. გიორგი მთაწმიდელის მარხვანში იგი შეიცავს II ოდას. კანონზე დართული შენიშვნა მოითხოვს „მოიხილესას“ „დაგდებას“ - გამოტოვებას, რადგან „აქა“ (ე.ი. ამოსავალ ბერძნულ მარხვანში) არ ეწერა.

ამრიგად, წინააღრინდელი ქართველი ჰიმნოგრაფებისაგან განსხვავებით, რომლებიც გარკვეული პრინციპით მოქმედებდნენ კანონის II ოდასთან - „მოიხილესთან“ დაკავშირებით - სისტემატურად ურთავდნენ მას ბერძნულიდან თარგმნილ და ორიგინალურ კანონებს, ან პირიქით - უგულვებელყოფდნენ მას, ეფრემისათვის ამოსავალია მისი თანამედროვე ბერძნული მარხვანი, სადაც კანონის ეს ოდა ხან შედის კანონთა შემადგენლობაში და ხანაც გამოტოვებულია. თუ გავითვალისწინებთ ბიზანტიურ ტრადიციასთან მაქსიმალურად დაახლოების მცდელობას, რაც დამახასიათებელია ევრემ მცირის მარხვანისათვის, უნდა ვივარაუდოთ, რომ XI საუკუნის II ნახევრის ბიზანტიურ ჰიმნოგრაფიაში კანონის II ოდასთან დაკავშირებით რაიმე განსაზღვრული პოზიცია არ არსებობდა. ამ დროს ბერძნულ მარხვანებში გვხვდებოდა როგორც სრული, ისე არასრული კანონები.

მარხვანის ახალი რედაქციის შემდგენელი ასევე დიდ ყურადღებას ამახვილებს ღმრთისმშობლისაზე. კანონებზე დართულ შენიშვნებში (იხ. №3, 4, 11, 12, 15, 17) იგი აღნიშნავს, რომ მისთვის ამოსავალ ბერძნულ მარხვანში („აქა“) ღმრთისმშობლისანი არ ეწერა, განსხვავებით გიორგი მთაწმიდელის მარხვანისაგან.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია გარკვეული, „ღმრთისმშობლისაჲ“ როგორც ბერძნულ, ისე ქართულ ჰიმნოგრაფიაში რამდენიმე მნიშვნელობით იხმარება: (მეტრეველი 1966: 160): 1) „ღმრთისმშობლისაჲ“ ეწოდება „გალობას“ - სრულ კანონს, რომელიც ღვთისმშობელს ეძ-

დგნება; 2) „ღმრთისმშობლისაჲ“ ეწოდება კანონის IX-გა-
ლობას, რომელიც ღვთისმშობლის შესხმას წარმოადგენს;
3) „ღმრთისმშობლისაჲ“ ეწოდება ერთტროპარიან შეს-
ხმას, რომელიც სრულდება კანონის ყოველი გალობის
შემდეგ, გალობისავე ძლისპირზე. გარკვეულია ისიც, რომ
ძლისპირთა ქართულ კრებულებში კანონის ძლისპირები
და ამავე ძლისპირებზე დაწერილი „ღმრთისმშობლისა-
ნის“ ტროპარები ერთადაა მოტანილი და კრებულსაც
ამის შესაბამისად „ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი“
ეწოდება (მეტრეველი 1966: 160) კრებულის ამგვარი შედ-
გენილობა და შესაბამისი სახელწოდებაც „მხოლოდ
ქართულისთვის არის დამახასიათებელი, ვინაიდან ბერ-
ძნულ კრებულებში, ისევე როგორც სლავურსა და რუ-
სულში, თავმოყრილია მხოლოდ ძლისპირები და კრებუ-
ლიც ორივე ენაზე ირმოლოგიონის სახელწოდებას ატა-
რებს, რაც მხოლოდ ძლისპირთა კრებულს ნიშნავს“ (მეტ-
რეველი 1971: 010).

ჩვენთვის საინტერესო კანონებზე დართულ შენიშ-
ვნებში „ღმრთისმშობლისაჲ“ უნდა აღნიშნავდეს კანონის
ყოველი ოდის ბოლოს არსებულ მითითებებს ღმრთის-
მშობლისანზე – ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილ ტროპა-
რებს ან მათ სრულ ტექსტებს. ამას ადასტურებს ის გა-
რემოებაც, რომ ღმრთისმშობლისანი გიორგი მთაწმიდე-
ლის მარხვანში „ბოლოსა“ - ე.ი. კანონის თითოეული
ოდის ბოლოს „სწერიან და აქა (ე.ი. ამოსავალ ბერძნულ
მარხვანში) არა ეწერნეს.“ როგორც სამეცნიერო ლიტერა-
ტურაშია ნაჩვენები, „ღმრთისმშობლისანი“ წარმოადგენს
ქართულ ძლისპირთა კრებულების აუცილებელ ელე-
მენტს. ასეა ქართულ ჰიმნოგრაფიულ კრებულებშიც, სა-
დაც ყოველი ოდის ბოლოს გვაქვს მითითება შესაბამის
ღმრთისმშობლისანზე ან მოტანილია მისი სრული ტექ-
სტი. იგივე წესია გატარებული გიორგი მთაწმიდელის რე-
დაქციის მარხვანშიც. ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვან-
ში მითითებულია ამ მხრივ ბერძნულ მარხვანებსა და გი-
ორგის მარხვანს შორის არსებული განსხვავება. როგორც
ჩანს, ეფრემის თანამედროვე ბერძნულ ტრიოდონებში

მხოლოდ ძლისპირები ყოფილა მითითებული კანონების
 ოდებთან, ღმრთისმშობლისანები კი არა. ზემოთ აღნიშ-
 ნულ კანონებზე დართულ შენიშვნებში ღმრთისმშობლი-
 სანების შესახებ არაა ისეთი კატეგორიული მსჯელობა,
 როგორც „მოიხილებთან“ დაკავშირებით. იქნება
 შთაბეჭდილება, რომ ქართული ტრადიცია კანონის თი-
 თოეულ გალობასთან „ღმრთისმშობლისას“ მითითებისა
 არაა მიუღებელი მარხვანის ახალი რედაქციის შემდგენ-
 ლისათვის, თუმცა ამ მხრივ ბერძნულ-ქართულ მარხვა-
 ნებს შორის არსებულ სხვაობას იგი ყველა შემთხვევაში
 აღნიშნავს.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დაცული
 „ტრადიციული“ (გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარ-
 ხვანიდან უცვლელად გადასული) კანონები მიეკუთვნება
 ანდრეა კრიტელს, იოანე დამასკელს, ელია იერუსალი-
 მელს, თეოდორე სტუდიელს, იოსებ მგალობელს, მარ-
 კოზს, ქრისტეფორეს, თეოფანე აღმსარებელს.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დაცული ზე-
 მოთ მოტანილი კანონების ქართული თარგმანები დიდ
 მნიშვნელობას იძენს მათი ბერძნული ორიგინალების
 ტექსტის დადგენისათვის, ზოგიერთ შემთხვევაში ისინი
 ადასტურებს სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულ
 ვარაუდებს ამა თუ იმ ავტორისადმი მათი მიკუთვნების
 შესახებ, ზოგიერთი მათგანის ბერძნული ორიგინალები
 კი დღეისათვის ჩვენს ხელთ არსებულ სამეცნიერო ლი-
 ტერატურაში არ არის ცნობილი და, ამდენად, მათი ქარ-
 თული თარგმანები ორიგინალების აღდგენის ერთადერთ
 საშუალებას წარმოადგენს. ქვემოთ ავტორთა მიხედვით
 განვიხილავთ ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში და-
 ცულ „ტრადიციულ“ კანონებს.

ბიზანტიური აგიოგრაფია კანონის პოეტური ფორმის
 შემოტანას მიაწერს ანდრია კრიტელს, რომლის „ცხოვრე-
 ბა“ გამოცემულია პაპადოპულო - კერამევსის მიერ.
 თუმცა თავის დროზე მის აღმსარებლობაში ეჭვი შეჰქონ-
 დათ მონოთელიტური ტენდენციების გამო, მართლმადი-
 დებლურმა ეკლესიამ ადრევე განაწესა მისი კანონები
 ღვთისმსახურებაში და აღიარა იგი წმინდანად გარდაცვა-

ლების შემდეგ. „ანდრია კრიტელი მართლაც უდიდესი ჰიმნოგრაფია, რომელიც, რომანოზის მსგავსად, შეუდარებელია ბიბლიური სახეების სინანულის განწყობილების შექმნაში“ (ნილი 1863: 23).

ანდრია კრიტელი პირველია პალესტინელ ჰიმნოგრაფთა შორის, რომლის ნაწარმოებებმა განსაზღვრა ხასიათი და შედგენილობა მარხვანის კრებულისა. მისი შემოქმედება ნაკლებადაა შესწავლილი. ეს იმითაცაა განპირობებული, რომ მისი საგალობლების დიდი ნაწილი ხმარებიდან გავიდა დროთა განმავლობაში და ხელნაწერებშია გაბნეული. ირმოლოგიონების მიხედვით მას 70 კანონი შეუქმნია. ანდრია კრიტელის კანონები ამ უანრის ჩვენამდე მოღწეული პირველი ნიმუშებია, თუმცა მის შემოქმედებაში კანონის უანრი უკვე განვითარებული ჩანს. მისი კანონები შეიცავს განსაკუთრებით ვრცელ გალობებს (ოდეებს). ისინი ყოველთვის სრულია, შეიცავს II ოდას.

დღევანდელ ბერძნულ ტრიოდოებში შესულია ანდრიას 4 კანონი. ესენია: ყველიერის ოთხშაბათის, მეხუთე ხუთშაბათის („დიდნი გალობანი“), ლაზარეს შაბათის და ბზობის კვირიაკის კანონები. მასვე ეკუთვნის ვნების შვიდეულისათვის განკუთვნილი სამსაგალობლები და მცირე ფორმის საგალობლები. დროთა განმავლობაში ამავე დღეებისათვის (იგულისხმება კანონებისათვის განწესებული დღეები) შექმნილმა იოანე დამასკელისა და კოზმა მაიუმელის კანონებმა დაიწყო ანდრიას კანონების განდევნა. ასე მაგ. იერუსალიმის „განჩინება“ 1122 წლისა, რომელიც შედგენილია IX - X სს-ების ძეგლის მიხედვით, არ შეიცავს ანდრიას არც ერთ კანონს. XI ს-ის ერთ-ერთი სტუდიური განგების მიხედვით ბზობის კვირიაკისათვის განკუთვნილი ანდრიას კანონი შესრულება უკვე „ძველ ჩვეულებად“ ითვლება. დროთა განმავლობაში ცვლილება განიცადა ანდრიას კანონების ტექსტებმაც. ასე მაგ. ჩვენთვის საინტერესო ლაზარეს შაბათის კანონი თავდაპირველად შეიცავდა II, VI და VIII გალობების ორმაგ კომპლექტებს. დღეს II კომპლექტები დაკარგულია.

ქართულ ჰიმნოგრაფიაში ანდრია კრიტელი ერთ-ერთი გამორჩეული ავტორია. მისი „დიდნი ვალობანი რომელიც „კანონთა მეფის“ სახელითაა ცნობილი, ქართულად 3-ჯერ უთარგმნიათ – ექვთიმე და გიორგი ათონელებს და არსენ იყალთოელს. ეს უკანასკნელი თარგმანი დაცულია ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში.

აქვეა დაცული მითითება ლაზარეს შაბათისათვის განკუთვნილ კანონზე: „უვალობდითსა. ჳმაჲ ა. საწაული. – ოთხისა დღისა...“, რომელიც სრული ტექსტითაა შესული გიორგი მთაწმიდელის მარხვანში. სინ.5 - სინ.75 ხელნაწერებსა და წინადროინდელ სინურ იადგარებში ანდრიას ეს კანონი არ არის შესული. როგორც ჩანს, იგი პირველად გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში გვხვდება და თვით მის მიერ უნდა იყოს თარგმნილი.

ბერძნული და სლავური მარხვანების არსებულ გამოცემებში ამ დღეს შესულია კანონი, რომლის I, III, IV და V ოდები წარწერილია თეოფანეს სახელით, დანარჩენი ოდები კი – კოზმას სახელით: (ტრიოდონი 1879:). „Канона два, до шестия песн, тварение господина Феофана... Первый канон с ирмосом на и Глас. и Песнь а. Поим господиви. – Лазаря умершего...“ (სლავური მარხვანი 1975)

ბერძნულ და სლავურ მარხვანებში ამ კანონის თითოეული ოდა შედგება 4 ტროპარისაგან. ქართულ ხელნაწერებში კი (გიორგი მთაწმიდელის და ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანებში) თითოეული ოდა 8 ტროპარს შეიცავს. ამასთან, თითოეული ოდის პირველი 4 ტროპარი ემთხვევა ბერძნულ - სლავურ მარხვანებში თეოფანესა და კოზმას სახელით წარწერილ ტროპარებს, ანდრია კრიტელი კი თითოეული ვალობის 4 უკანასკნელი ტროპარის ავტორი უნდა იყოს. ანდრეასვე უნდა ეკუთვნოდეს ამ კანონის II ოდაც. სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ მისი კანონები ყოველთვის შეიცავდა ამ ოდას. თეოფანე-კოზმას კომპილაციური კანონი კი ბერძნულ - სლავურ მარხვანებში ამ ოდას არ შეიცავს.

მოვიტანთ ლაზარეს შაბათისათვის განკუთვნილი ამ კანონის II ოდის „მოიხილესას“ ტექსტს გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანის მიხედვით:

მოხილესა ზეშთა ბუნებისა

უწყით მეუფეო,
რამეთუ შენ ხარ ღმერთი, რომელმან
ოთხ დღე დამარხული
მკუდარი და სახუკველთა მიერ შეკრული
კმითა მით საუფლოდთა
უწოდე-რად: „ლაზარე, გამოვედ გარე“
მეყსეულად საფლავით აღადგინე
და თანამეინაჰედ ირინე.

ლოდი რად შეიძრა,
მეყსეულად განცხოველდა მკუდარი,
ქრისტე მეუფეო,
რამეთუ ბრძანებასა შენსა ჰმონებს ყოველი,
ვინაჲცა უწოდე რად,
ვითარმედ „ლაზარე, გამოვედ გარე“;
სრბით გამოვიდა იგი და თაყუანის - გცა,
უფალო, სასწაულთა მოქმედო.

უძღები მუცელი
შენი სიტყვთ დააცარიელა
მკსნელმან ყოველთამან,
მძღაერო ჯოჯოხეთო, ყოველთა შემჭამელო,
და აღადგინა მკუდრეთით
შეკრული, რომელი იგი შთაგენტქა შენ,
უწოდა - რად სასწაულთა მოქმედმან,
ვითარმედ „ლაზარე, გამოვედ გარე!“

კმობდა ჯოჯოხეთი:
„ნეტარ თუმცა არად მეხილვე შენ,
რამეთუ ესერა
შენ მიერ წარმიწყმდებიან სხუანიცა მკუდარნი
და... ვიქმნები,

არამედ აღდეგ და განვედ ამიერ
და ვრჩდი ქრისტესა, რაჟამს ვმა-გიყოს,
ვითარმედ „ლაზარე, გამოვედ გარე!“

ისმინე ლაზარე -
ჯოჯოხეთი ეტყოდა - ვითარმედ
გიწესს შენ უფალი
და მიბრძანებს მე ველმწიფედ საშინელად,
რომელსა ვმა-უყო მე
განეშორე მისგან და ნუ აყენებ,
ჯოჯოხეთო ბილწო, დაბნელებულო,
ვითარმედ „ლაზარე, გამოვედ გარე!“

მეუფეო ქრისტე,
რომელმან აღადგინე ლაზარე,
მეგობარი შენი,
მკუდრეთით და სულიერ - ჰყავ და განაცხოველე
ბრძანებითა შენითა,
ოხითა მისითა ივსენ სამწყსო შენი
მონებისაგან მტერისა ბოროტისა,
რადთა მადლობით გადიდებდეთ შენ.

სამებაო სრულო,
დაუსაბამოო და მოუწდომელო,
ყოლად დიდებულო,
მამაო და ძეო და სულო წმიდაო,
გუაცხოვნენ ჩუენ, რომელნი
მართლმადიდებლობით თაყუანის - გცემთ და
გმონებთ

და ნუ მიხედავ შეცოდებათა ჩუენთა
ყოლად ბოროტთა და მწიკულეუანთა.

რამეთუ შენ ხარ უფალი ჩუენი,
რომელი წიადთა
მამისათა არადასადა გარეშორე
და კუალად ქალწულისა
მკლავთა ზედა სძითა იზარდებოდე,

ერთი მხოლოდ წმიდისა სამებისაჲ
მაჲმით და სულთ სწორად დიდებული.

ვფიქრობთ, მოტანილი ტექსტი ვრცელ კომენტარს არ საჭიროებს ანდრია კრიტელის შემოქმედებისათვის დამახასიათებელი იშვიათი პოეტურობა და უღრმესი ემოცია აქაც ცხადად იგრძნობა. საგალობელს რეფრენივით გასდევს და ემოციურობას მატებს მაცხოვრის ფრაზა, ნათქვამი ღაზარეს აღდგინებისას: „ღაზარე, გამოვედ გარე“, რომელიც საგალობლის სხვადასხვა ტროპარში სხვადასხვა დატვირთვას იძენს. საგალობელი შესაფერისი თარგმანითაა გადმოცემული ქართულად. ანდრიას კანონებისათვის დამახასიათებელია ვრცელი გალობები, ასეთია მოტანილი გალობაც. ძნელია მხოლოდ იმის თქმა, ეკუთვნოდა თუ არა უკანასკნელი 2 ტროპარი („სამებისანი“ და „ღმრთისმშობლისანი“) საგალობლის ავტორს – ანდრია კრიტელს. განსაკუთრებით ეს ითქმის „სამებისანის“ შესახებ, რომლის მშრალი, დოგმატური ენა განსხვავდება დანარჩენი ტროპარებისაგან.

ამრიგად, ღაზარეს შაბათისათვის განკუთვნილი კანონის ქართული თარგმანი, გარდა იმისა, რომ ანდრია კრიტელისადმი მისი მიკუთვნების სისწორეს ადასტურებს, II გალობის აღდგენის საშუალებასაც იძლევა.

კანონის განვითარების ისტორიაში მნიშვნელოვანი ადგილი მიეკუთვნება წმ. საბას მონასტერს. აქ VIII საუკუნის შუა წლებში ჩატარდა ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის რეფორმა, რომელიც უკავშირდება იოანე დამასკელისა და კოზმა იერუსალიმელის სახელებს. ბიზანტიური ლიტურჯის მკვლევარნი და თვით ბერძენი მწერლები ამ ავტორთა კანონებს ყველაზე მაღლა აყენებენ.

იოანე დამასკელი ქრისტიანული რელიგიურ - ფილოსოფიური აზროვნების უპირველესი წარმომადგენელია. მისი ნაშრომები საფუძვლად დაედო სასულიერო მწერლობის არაერთი დარგის შემდგომ განვითარებას. მის ადგილს აღმოსავლეთის ეკლესიაში ადარებენ თომა აქვინელისას დასავლეთის ეკლესიაში. მართლმადიდებლობისადმი ერთგულებამ იგი ხატთა თავგამოდებულ

დამცველად აქცია, ხოლო ოქტოებისზე გაწეულმა დიდმა შრომამ სამუდამოდ დაუმკვიდრა მას თვალსაჩინო ადგილი ბიზანტიური ლიტურგიისა და ჰიმნოგრაფიის ისტორიაში.

იოანე დამასკელის ქართულად თარგმნა ადრე დაუწყიათ. თვით ეფრემ მცირეს – მარხვანის ახალი რედაქციის შემდგენელს – ქართულ ენაზე უთარგმნია არაერთი ნაწარმოები.

მასვე ეკუთვნის დამასკელის ყველაზე ცნობილი საგალობლის – „ადღომის კანონის“ ახალი თარგმანიც, რომელიც საგანგებოდ განვიხილეთ (ხაჩიძე 2000).

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში გიორგისეული მარხვანიდან შესულია ამ ავტორის 2 კანონი. I მათგანი განკუთვნილია დიდმარხვის პირველი შაბათისათვის, რომელზეც დაწესებულია ცნობილი წმინდანის – თეოდორე სტრაცილატის ხსენება: „პირველსა შაბათსა წმიდათა მარხვათასა. ვსენებაჲ წმიდისა და დიდებულისა თეოდორე მოწამისაჲ. უგალობდითსა. ვჰმად დ გ ნ. ქუეყანასა მწყურ. – უწყი ტრფიალებჲაჲ შენი...“ კანონს ერთვის შენიშვნა, რომელიც ზემოთ განვიხილეთ.

დიდმარხვის პირველი შაბათისათვის განკუთვნილი ეს კანონი ადრევე უთარგმნიათ ქართულად. X ს-ის სინურ იადგარებში – სინ. 1, 14, 26, 64 შესულია მისი პირველი თარგმანი: „პირველსა შაფათსა წმიდათა მარხვათა წმიდისა თეოდორესი დასდებელნი. უგალობდითსა. ქუეყანასა მწყურნებსა. – მეცნიერ ვართ შენდა, სანატრელო...“ (სინ.1, 87v –

87r). ამავე თარგმანითაა შესული იგი სინ.5 და სინ.75 ხელნაწერებში. გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში შესულია ეს თარგმანი, რომელსაც მოსდევს შემდეგი შენიშვნა: „მისვე წმიდისა გალობანი. ვჰმად დ გ ნ. ქუეყანასა მწყურ. – უწყი ტრფიალებჲაჲ შენი ღმრთისა მიმართ...“ (29r – 30r). კანონის დასაწყისის გასწვრივ აშიაზე მიწერილია ავტორი – იოანე. როგორც კვლევაჲმ ცხადყო, ესაა იოანე დამასკელის აღნიშნული კანონის II თარგმანი, რომელიც თავად გიორგი მთაწმიდელს უნდა ეკუთ-

ენოდეს. მოვიტანთ კანონის I ოდის (უგალობდითსა) ტექსტს ორივე თარგმანის მიხედვით.

სინ. 5

გეორგ. 5

74ჟ

29რ

მეცნიერ ვართ შენდა,
სანატრელო,
წმიდაო თეოდორე, სიყუარულითა შენითა

უწყი ტრფიალებად შენი
ღმრთისა მიმართ

და სიყვარულითა შენითა
უსაზღვროთა შეპყრობილ ვარ

გონებანი ჩუენნი აღიძვრიან და ქებით გალობასა შეგასხამთ.

სულით და ჳორციით და სიტყუათა შესხმისათა შევსწირავ შენდა, თეოდორე.

დაიწერა შენთვის განჩინება ღმრთისმოძულისაგან, რადთა შესწირო მსხუერპლი კერპთა მიმართ უსულოთა,

დაიწერა ბრძანებად შეგინებული, რადთა ჳმსახურებდენ კერპთა და არა ღმერთსა ცხოველსა, არამედ შენ ღმერთისა შეიწირე

ხოლო შენ შეიწირე და არა შესწირე.

და არად უგე კერპთა ღუაწლით შემოსილო.

განეწესე სტრატოტად მისა, წმიდაო თეოდორე, რომელმან მოსაგებელად გვრგვნი

სიყუარულითა საღმრთოთა აღტყინე და ძესა ღმრთისასა მხოლოდ შობილსა მჳედარ ექმენ, თეოდორე, ნეტარო მოწამეო

ზეცისა მოგანიჭა და გურგუნსა მარტულთასა ეპროქსული
და გუნდთა თანა ზეცისა- მიემთხვე. ზიგლიროთქა
თა აღგრაცხა.

კრებული ანგელოზთ.

კრებული

იოანე დამასკელის აღნიშნული კანონი შესულია ბერძნული და სლავური მახვანების არსებულ გამოცემებში პირველ პარასკევს:

„Творение Иоанна Дамаскина, егоже краестрочие. песнь а. Воду прошед. - Божия тя рачителя...“ (სლავური მარხვანი 1975: 261-265).

ორიგინალში იგი აკროსტიქულია, თარგმანებში კი არ შეიცავს აკროტიქს. ბერძნულ და სლავურ მარხვანებში, ისევე როგორც გიორგი მთაწმიდელის მარხვანში, იგი II ოდის გარეშეა შესული, სინ. -სინ.75 ხელნაწერებში დაცული ქართული თარგმანი კი შეიცავს ამ ოდას. სამეცნიერო ლიტერატურაში ნახვენებია, რომ დამასკელის ეს კანონი შესულია ყველა ბერძნულ ტრიოდინში, გარდა ვატიკანი №771 ხელნაწერისა. ყველა ამ ხელნაწერში იგი წარწერილია იოანე ბერის სახელით.

ამრიგად, იოანე დამასკელის აღნიშნული კანონის I – სინ.5-სინ.75 ხელნაწერებში დაცული – ვერსია თავისუფალი თარგმანის შთაბეჭდილებას ტოვებს, სადაც მთავარია აზრის ძირითადად სწორად გადმოცემა და არა ორიგინალთან ზედმიწევნით სიახლოვე. ასეთივე მიმართებაა დამასკელის „აღდგომის კანონის“ გიორგისეულ და წინადროინდელ თარგმანებს შორის.

იოანე დამასკელის სახელითაა წარწერილი ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში ლაზარეს შაბათისათვის განკუთვნილი კანონიც: „მეკექუსესა შაბათსა. სხუანი გალობანი წმიდისა ლაზარესნი. უგალობდითსა. კჳმა დ გ ო. უგალობდეთ. – უგალობდეთ უფალსა...“ ეს კანონიც, როგორც ჩანს, ადრევე უთარგმნიათ ქართულად. სინ. I-ში (X ს. I ნახევარი) უკვე შესულია მისი ქართული თარგმანი: „უგალობდითსა. უგალობდეთ უფალსა. – უგალობდეთ

უფალსა, რომელმან...“ (108r-109v). გვხვდება იგი სინ. 64 ხელნაწერშიც, აგრეთვე სინ.5 და სინ.75 ხელნაწერებში.

X ს-ის სინურ იადგარებსა და სინ.5-სინ.75 ხელნაწერებში იოანე დამასკელის ეს კანონი შესულია ავტორწაუწერლად, ერთი და იგივე თარგმანით.

გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში აღნიშნული კანონი წინადროინდელი თარგმანითაა შესული. კანონის დასაწყისის გასწვრივ აშიაზე მიწერილია ავტორი - „იოანე“. ბერძნულ ხელნაწერებში დამასკელის ეს კანონი, ისევე როგორც თეოდორე ტრონისადმი მიძღვნილი კანონი, წარწერილია იოანე ბერის სახელით. ზოგიერთ ხელნაწერში ლაზარეს შაბათისადმი მიძღვნილ კანონში იოანეს მიეწერება მხოლოდ უკანასკნელი 4 გალობა; პირველი 4 გალობის ავტორებად კი დასახელებულია თეოფანე (ათანასეს ლავრის ბერძნული ხელნაწერი №47), იოსები (ვატოპედის ტრიოდი №315-349) ან კოზმა (ბარბერინის ბიბლიოთეკის ბერძნული ტრიოდი №484). ეს გარემოება სამეცნიერო ლიტერატურაში ახსნილია იმით, რომ მარხვანებში იოანე დამასკელის აღნიშნული კანონის წინ დადებულია კოზმა იერუსალიმელის ოთხსაგალობელი, რომელიც შევსებულია თეოფანე გრაპტოსის მიერ. როგორც ჩანს, ამის ანალოგიით მიიჩნიეს მომდევნო კანონიც კომპილაციურად და მიაწერეს ორ ავტორს. ი. კარაბინოვის აზრით, ლაზარეს შაბათისათვის განკუთვნილი ეს კანონი ერთ ავტორს - იოანე დამასკელს უნდა ეკუთვნოდეს (კარაბინოვი 1910: 108). ამას მოწმობს ის გარემოებაც, რომ კანონი ძლისპირები აღებულია იოანე დამასკელის საკვირაო კანონებიდან.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულ ამ თვალსაზრისს ადასტურებს ლაზარეს შაბათისათვის განკუთვნილი ამ კანონის ქართული თარგმანები. ქართული მარხვანის ორი რედაქცია - გიორგი მთაწმიდელისა და ეფრემ მცირისა - კანონის ავტორად ასახელებს ერთადერთ ავტორს - იოანე დამასკელს.

დამასკელის ეს კანონი შესულია ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში, ოღონდ ქართულისა-

გან განსხვავებით, ბერძნულ მარხვანში იგი წარწერილია კოზმას სახელით

აღნიშნულ გამოცემებში ამ კანონის ოდები მისდევს ამავე დღისათვის განკუთვნილი კანონის („ჴმაჲ ა. სასწაული. – ოთხისა დღისა...“) შესაბამის ოდებს. კანონი არ შეიცავს II ოდას, ისევე როგორც გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში. სინ.5- სინ.75 ხელნაწერებში დაცული მისი ქართული თარგმანი კი ამ ოდას შეიცავს.

ამრიგად, იოანე დამასკელის აღნიშნულ კანონების ქართული თარგმანები ყურადღებას იმსახურებს მათი ავტორობის საკითხის დაზუსტების და ორიგინალის ტექსტის ისტორიის შესწავლისათვის; ნათელყოფს ქართველ მთარგმნელთა მუშაობის ხასიათს.

როგორც ნაშრომის წინა თავებში ვაჩვენეთ, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში, მარხვანის წინააღმდეგული რედაქციასთან შედარებით, სისტემატურადაა ამოღებული VIII ს-ის იერუსალიმელი პატრიარქის – ელია III-ის საკვირაო კანონები. ეს გარემოება განპირობებული უნდა იყოს ეფრემის თანამედროვე ბიზანტიური პრაქტიკით. დიდმარხვის მეორე კვირიაკისათვის განკუთვნილ კანონებზე დართულ შენიშვნაში საგანგებოდაა აღნიშნული: „ხოლო ელიასნი დაფარენ“. მით უფრო მოულოდნელია ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დიდმარხვის IV კვირიაკეზე ელია იერუსალიმელის კანონის არსებობა: „მეოთხესა კვრიაკესა. უგალობდითსა. ჴმაჲ გ გ ო. წამისყოფი – მოვედით, წადიერად...“ ავტორი მითითებული არ არის. გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში კი, სადაც სრულადაა შესული ამ კანონის ტექსტი, აშიაზე მიწერილია ავტორი – ელია. საინტერესოა ის გარემოება, რომ ამ დღეს გიორგის მარხვანში დადებულია ელიას სახელით წარწერილი კიდევ ერთი კანონი - „უგალობდითსა. ჴმაჲ ბ გ ო. უკუღევ. – შენ, რომელმან თავს იღევ...“ ეფრემ მცირის მარხვანში ეს კანონი ამოღებულია.

ელია იერუსალიმელის საკვირაო კანონები ჩვენ საგანგებოდ განვიხილეთ (ხაჩიძე 1987). შევხებთ იქვე აღნიშნეთ, რომ სინ.5 - სინ.75 ხელნაწერებში ისინი შესუ-

ლია სინურ იადგარებში დაცული თარგმანი. აღინიშნა ისიც, რომ ელიას საკვირაო კანონები I ქართული მარხვანის ერთ-ერთი ძირითადი კომპონენტი უნდა იყოს.

დიდმარხვის IV კვირიაკისათვის განკუთვნილი კანონი, რომელიც შესულია გიორგი მთაწმიდელის და ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანებში, სინ.5-სინ.75 ხელნაწერებსა და სინურ იადგარებში არ არის შესული. იგი პირველად ქართულ ენაზე, შესაძლოა, თავად გიორგის მიერ იყოს თარგმნილი.

იოსებ მგალობლის შემოქმედებაზე მსჯელობისას ი. კარაბინოვი ყურადღებას ამახვილებს იმ გარემოებაზე, რომ იოსებს კანონები დაუწერია დიდმარხვის კვირა დღეებისათვის, მაგრამ გამოუტოვია IV კვირიაკე, რომლისთვისაც განკუთვნილი იყო იერუსალიმის პატრიარქის – ელიას კანონი (კარაბინოვი 1910: 156). ეს სწორედ ის კანონია, რომელიც ეფრემ მცირეს, გამონაკლისის სახით, დაუტოვებია მარხვანის საკუთარ რედაქციაში. ამ ფაქტს მხოლოდ ერთი ახსნა შეიძლება მოეძებნოს – ეფრემი, როგორც ჩანს, ასახავს ამოსავალ ბერძნულ მარხვანში არსებულ ვითარებას.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ელია იერუსალიმელის მარხვანისათვის განკუთვნილი საკვირაო კანონების აღდგენა დღეისათვის შესაძლებელი ხდება მათი ქართული თარგმანების მიხედვით. მხოლოდ დიდმარხვის IV კვირიაკისათვის განკუთვნილი ზემოთაღნიშნული კანონია ცნობილი სამეცნიერო ლიტერატურაში. ი. კარაბინოვი უთითებს მის შემცველ ბერძნულ ხელნაწერებს – სინ. № 742 და № 737 (კარაბინოვი 1910: 110).

ბერძნული და სლავური მარხვანების არსებული პუბლიკაციებში დიდმარხვის IV კვირიაკეს სახელწაუწერლად შესულია შემდეგი კანონი: „Канон Трипесница. Глас е. Песнь а. Спасителю Богу. – Упадобихся, Христе...“ (სლავური მარხვანი 1975: 536-546).

როგორც გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანთან შედარებამ ცხადყო, ამ კანონის ავტორია ელია იერუსალიმელი. ამრიგად, დიდმარხვის IV კვირიაკისათვის განკუთვნილი ელია იერუსალიმელის კანონი, რომ-

ლის არსებობა ცნობილია X - XI საუკუნეების 2 ბერძნული ხელნაწერის მიხედვით, სახელწაუწერლად აღმონიშნული შესული თვით ბერძნული მარხვანის არსებულ პუბლიკაციებში, აგრეთვე სლავურ მარხვანში.

ელის ამ კანონის ქართული თარგმანი ყურადღებას იმსხურებს ორიგინალის ტექსტის დადგენის თვალსაზრისითაც. იგი შეიცავს რიგ ტროპარებს, რომლებიც არ შედის ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში. უნდა ვივარაუდოთ, რომ, როგორც ყოველთვის, გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანი ბერძნული ტრიოდონის უფრო ძველ ვითარებას ასახავს, ვიდრე მისი დღეისათვის არსებული პუბლიკაციები.

ნაშრომის წინა თავში აღინიშნა, რომ ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ერთ-ერთ სიახლეს წარმოადგენს მეორედ მოსვლისადმი მიძღვნილი თეოდორე სტუდიელის კანონის III თარგმანი, რომელიც ეფრემის მოწაფეს და თანამოაზრეს - არსენ იყალთოელს ეკუთვნის. მარხვანის ახალი რედაქცია შეიცავს ამავე ავტორი 3 სხვა კანონს, რომლებიც გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანიდან უცვლელადაა გადასული.

პირველი მათგანი განკუთვნილია ყველიერის შაბათისათვის: „უგალობდითსა. ჳმად დ გ ო. გალობად შევ. - გალობითა სულიერითა...“ თეოდორე სტუდიელის ეს კანონი ცნობილია სამეცნიერო ლიტერატურაში. მასში გვაქვს პირდაპირი მითითება ხატმბრძოლობაზე, თეოდორე სტუდიელის სამსაგალობლებისაგან განსხვავებით. ამის მიხედვით ვარაუდობენ, რომ იგი დაწერილი უნდა იყოს განდევნამდე ან თვით განდევნის პერიოდში (813-820წწ) (კარაბინოვი 1910: 129 -130).

სინური იაღგარების I (მოკლე) რედაქციაში თეოდორე სტუდიელის ეს კანონი არ არის შესული. მის ქართულ თარგმანს შეიცავს სინ.34, სინ. 59, სინ.64 ხელნაწერები. ამავე თარგმანითაა გადასული იგი სინ.5 და სინ.75 ხელნაწერებში. გიორგი მთაწმიდელს, როგორც ირკვევა, თეოდორეს ამ კანონის წინადროინდელი ქართული თარგმანი შეუდარებია ორიგინალთან და შეუტანია მასში გარკვეული ცვლილებები, მაგრამ ეს არ არის ახალი

თარგმანი. გიორგისათვის დამახასიათებელია წინაღობის-
 დელი თარგმანები შედარება ბერძნულთან და მათში
 გარკვეული ცვლილებების შეტანა. ამ მხრივ გიორგის მი-
 ერ ჩატარებული მუშაობის ნათელსაყოფად მოვიტანთ თე-
 ოდორე სტუდიელის აღნიშნული კანონის I ოდას – უგა-
 ლობდითსა სინ.5 და გეორგ.5 ხელნაწერების მიხედვით:

ყველიერისა შაბათსა. უგალობდითსა. კმაჲ დ გ ო.
 გალობაჲ შევწო

სინ. 5		გეორგ. 5	
41g		37r	
გალობითა	სულიერიითა	გალობითა	სულიერიითა
	დღეს		დღეს
ყოველნი	შევასხმიდეთ ღირ- სად	ყოველნი	შევასხმიდეთ ღირსად
ნეტართა მამათა, რომელ ყვნა.. ეგუპტემან, ლუბიას, თებადდას, რადთს, სინას და სენაკებს და ყოველთა ქრისტეს სანახებთა.		ნეტართა მამათა, რომელ ბრწყინვიდეს ეგუპტეს, ლუბიას, თებადდას, რადთს, სინას და სენაკებს და ყოველთა ქრისტეს სანახებთა.	

გიხაროდენ,	მონაზონთა	გიხაროდენ,	მონაზონთმთა-
	მთავარო		ვარო
ანტონი, შრომითა შემკობი-		ანტონი, ყოვლად შემკობი-	
	ლო,		ლო,
შენ ამონი ბრძენო, ნიტრისა მნათობო, არსენი ანგელოზო, რადთისა სიმჴნეო და ამონი, სულითა შემკობილო.		და შენ, ამმონ ბრძენო, ნიტრიისა მნათობო, არსენი ანგელოზო. დაყუდებისა სუეტო და ამონა, სულითა შემკობილო.	

იშუებდი საჭურველითა იშუებდ ჭური სამართ... ქე-

ღმერთისადათა
შენ, აგათონ ღმერთშემოსი-
ლო,

აქილა და ამოფ,
უდაბნოფსა ყუაფილნო,
ამონ და ამონიე,
ამონა და ანთეა,
სათნოებით
ბრწყინვალედ მნათობნო.

მნათობად შეუნიერებისა
დღეს
იქებოდენ არსენი ჩუენგან,
ამპოლოს მოღუაწე,
ფორტა არაფიოსითურთ,
ამბაკეროზ და ელკამთ,
რომელ არს ღმერთშემოსი-
ლი
და ყუაფილი მონაზონები-
საფ.

მთასა მაღალსა აღშენებუ-
ლად
ქალაქად გამოჩნდა ავქსენ-
ტი,
მოღუაწე მრავლისა,
აბრაჰამოს დიდი,
მათ თანა აფროდიოს,
სუეტი განყენებისაფ,
ანითდეათურთ
გამოჩნდეს ბრწყინვალედ.
ბრწყინავს, ვითარცა ვარ-
სკულავი დღისა

მონაზონთა შორის ამონიოს
და საღმერთოფ ანანია

ბულო,
შენ, აფათონ ღმერთშემოსი-
ლო,

აქილა და ამოფ,
უდაბნოფსა ყუაფილნო,
ანობ და ალონიე,
ამონა და ანთე,
სათნოებით
ბრწყინვალედ მნათობნო.

მნათობად შეუნიერებისა
დღეს
იქებოდენ არსენი ჩუენ მი-
ერ,
ამპოლოს მოღუაწე,
მორჩილებისა ჭურნი,
აკაკიოს და ათრე.
და ამბაკეროს მათ თანა,
ვითარცა რაფ
ვარსკულაფუნი ნათობენ.

მთად მოღუაწებისა მის
მაღლისა
გამოჩნდა ნეტარი ავქსენტი,
მუშაკად მარხვისა,
აბრაჰამ დიდებულნი,
მათ თანა აფროდიოს,
სუეტი მომინებისაფ,
ათინოდორე –
თურთ გამოჩნდეს ბრწყინ-
ვალედ.

ბრწყინავს, ვითარცა ვარ-
სკულავი ცისა

და მათ თანავე ნათობს
ანტიოტოს, აპაპი,
და ფორტა დიდი, რომელი
ელვის სახედ
განბრწყინდა სულითა.

მონაზონთა შორი ამონიოს,
და საღმრთოდ ანანია
და მათ თანავე ნათობს
ანტიოტოს ნეტარი
ღირსისა აპაპისტომს თანა
ელვის სახედ
ბრწყინვენ სულითა.

თეოდორე სტუდიელის ეს კანონი შესულია ბერძნულ-
ლი და სლავური მარხვანების გამოცემებში.

სლავურ მარხვანში იგი ავტორწაუწერლადაა შესუ-
ლი. ბერძნულ - სლავურ მარხვანებში, ისევე როგორც
ქართულ თარგმანში, კანონი სრულია, შეიცავს II ოდას;
ემთხვევა ძლისპირ - ღმრთისმშობლისანებიც, ოღონდ
ორიგინალსა და ქართულ თარგმანში ღმრთისმშობლისან-
თა ტექსტები სრულადაა მოტანილი, სლავურ მარხვანებ-
ში კი - მხოლოდ მითითებული.

როგორც შედარებამ ცხადყო, გიორგი მთაწმიდელი
ძირითადად იყენებს სინ.5 - სინ.75 ხელნაწერებში დაცულ
თარგმანს, ოღონდ ორიგინალის შესაბამისად, შეაქვს მას-
ში გარკვეული ცვლილებები. ცვლილებები ძირითადად
ეხება საკუთარ სახელთა მართლწერას. გვაქვს ზოგიერ-
თი სხვა განსხვავებაც. საგალობლის II ტროპარში სინ.5
და სინ. 75 ხელნაწერებში არსენის ეპითეტად გვხვდება
„რადთისა სიმკნეო“; გიორგი მთაწმიდელთან - „დაყუდები-
სა სუეტო“. ამ შემთხვევაში გიორგი ბერძნულიდან ამო-
ღის: „κράτος τῆς ἡσυχίας“; შდრ. სლავური „Державо
безмолвия“. საგალობლის IV ტროპარის სინ.5-სინ.75-ში
დაცულ თარგმანში წმინდა მამათა შესახებ გვხვდება
ეპითეტი „ყუავილი მონაზონებისად“, გიორგი მთაწმიდელ-
თან კი - „ვითარცა რად ვარსკულავნი ნათობენ“. ეს უკა-
ნასკნელი წაკითხვა მოდის ორიგინალიდან: „ἄς τις
ἐναφῶδιος“; ანალოგიურია სლავური თარგმანიც: „Якоже
деница“. ბერძნულ ორიგინალს ეთანხმება გიორგისეულ
თარგმანში V ტროპარის შემდეგი ფრაზაც: „მთად მოღუა-
წებისა მის მაღლისა“. სინ.5 - სინ.75-ში ეს ფრაზა ასეა
თარგმნილი: „მთასა მაღალსა აღშენებულად ქალაქად.“

ამ ფრაზის მთარგმნელი, როგორც ჩანს, განიცდის სახე-
რების შესაბამისი ადგილის გავლენას: „ვერ კვლევიფე-
ბის ქალაქსა დაფარვად, მთასა ზედა დაშენებულსა“ (მა-
თე, 5,14). გიორგი მთაწმიდელი კი ორიგინალიდან ამო-
დის: „Ὁρος πολιτείας ψυλῆς“ შდრ. სლავური თარგმანის
„Гора жительства высокого“. ბერძნულის მიხედვით ასწო-
რებს წინადროინდელ თარგმანს გიორგი მთაწმიდელი VI
ტროპარშიც. სინ.5-ში წმ. ამონიოსის ეპითეტად გვხვდება
„ვარსკულავი დღისაჲ“, გიორგისთან კი – „ვარსკულავი
ცისაჲ“. საგანგებო კვლევა არცაა საჭირო, რომ უპირა-
ტესობა გიორგისეულ წაკითხვას მივანიჭოთ. მართლაც,
ბერძნულ ორიგინალში გვაქვს „ἀσὴδ ἐν οὐρανῷ“, სლავ-
ურ თარგმანში კი – „звезда на небеси“.

მიუხედავად ამგვარი სწორებებისა, რომლებიც ორი-
გინალთან შედარებას ემყარება, გიორგისეული ტექსტი
ძირითადად მიჰყვება წინადროინდელ თარგმანს. ეს არ
არის ორი სხვადასხვა თარგმანი. მარხვანის საკუთარ რე-
დაქციაში შეტანილი საგალობლების დიდ ნაწილზე გი-
ორგის სწორედ ამგვარი საშუალო აქვს ჩატარებული.

დიდმარხვის მეორე კვირიაკეს ეფრემ მცირის რედაქ-
ციის მარხვანში დადებულია თეოდორე სტუდიელის მეო-
რე კანონი: „უგალობდითსა. ჳმაჲ დ ზღუაჲ უვალი. –
ვცოდე, უსჯულო ვიქმენ...“ გიორგი მთაწმიდელის ავტოგ-
რაფულ მარხვანში თეოდორეს ეს კანონი შედის კომპი-
ლაციური კანონის შემადგენლობაში, რომელიც თეოდო-
რესთან ერთად, შეიცავს თეოფანე აღმსარებლისა და
ელია იერუსალიმელის კანონებს. ეფრემ მცირის რედაქ-
ციის მარხვანში თეოდორესა და თეოფანეს კანონები
ცალ - ცალკეა გამოყოფილი. ელიას კანონი კი ამოღებუ-
ლია.

წინადროინდელ ქართულ ხელნაწერებში – X საუკუნ-
ის სინურ იადგარებსა და სინ.5 - სინ.75-ში თეოდორეს
ეს კანონი არაა შესული. იგი პირველად გვხვდება გიორ-
გი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში. საფიქრებელია,
რომ იგი თავად გიორგის მიერ უნდა იყოს თარგმნილი.

ბერძნული და სლავური მარხვანების არსებულ გამოცემებში თეოდორეს ეს კანონი შესული არ არის. არ გვხვდება იგი არც ბერძნულ ხელნაწერთა უმეტესობაში. სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ მხოლოდ ერთ ბერძნულ ხელნაწერში – ტიპოგრაფ. №137 (XIII ს.) გვხვდება თეოდორეს ავტორობის აღმნიშვნელი მონოგრამა დიდმარხვის II კვირიაკის კანონთან, რომელიც უძღები შვილის ხსენებას ეძღვნება. ი. კარაბინოვი ვარაუდობს, რომ ეს კანონი მართლაც შეიძლება ეკუთვნოდეს თეოდორეს, რადგან იგი შესულია (ავტორწაუწერლად) ვატოპედურ ტრიოდინში №315-949, რომელიც სტუდიურ გავლენას განიცდის და, ამდენად, სტუდიელი მოღვაწის საგალობლებს შეიძლება შეიცავდეს. გამოთქმულ ვარაუდს და ტიპოგრაფ. №137-ის ჩვენებას ადასტურებს XI საუკუნის 2 ქართული ხელნაწერი – გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანი და ეფრემ მცირის მარხვანი. ორივე მათგანში აღნიშნული კანონის ავტორად დასახელებულია თეოდორე. თუ გავითვალისწინებთ აღნიშნული კრებულების სიზუსტეს საგალობელთა ავტორების მითითებაში, შეიძლება გადაჭრით ითქვას, რომ დიდმარხვის II კვირიაკისათვის განკუთვნილი კანონის „კმაჲ დ. ზღუაჲ უვალი. – ვცოდე, უსჯულო ვიქმენ...“ თეოდორე სტუდიელისადმი მიკუთვნება ამიერიდან ეჭვს აღარ იწვევს.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დიდმარხვის მესამე კვირიაკეზე შესულია თეოდორე სტუდიელის III კანონი: „უგალობდითსა. კმაჲ ა. დღესა მას. – წინაფთვე გამოსახა...“ მისი სრული ტექსტი დაცულია გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში, სადაც კანონს ერთვის შემდეგი სათაური: „ძლისპირთა წილ ამათ გალობათა ესე თქუან, რომელ ესერა დაგვწერიან, მაგრა სხუაჲ არასადა გინა ამათი თქუმაჲ“. წინადროინდელ ქართულ ხელნაწერებში – სინურ იადგარებსა და სინ.5-სინ.75-ში იგი შესული არ არის. ამრიგად, შესაძლოა ეს კანონიც პირველად გიორგის მიერ იყოს თარგმნილი ქართულად.

თეოდორე სტუდიელის ეს კანონი შესულია ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში.

ბერძნულ ტექსტთან შედარებით, კანონის ქართულ თარგმანში გარკვეული ცვლილებები შეიმჩნევა. ქართული თარგმანი შეიცავს ისეთ ტროპარებსაც, რომლებიც არ გვხვდება ბერძნული მარხვანის პუბლიკაციებში. სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ თეოდორეს ამ კანონმა დროთა განმავლობაში ცვლილება განიცადა: დაიკარგა 4 ტროპარისაგან შემდგარი II გალობა; სხვადასხვა ხელნაწერში გამოტოვებულია სხვადასხვა ტროპარი (IV, 1; V.I; VI.I; VII, I(2); 4; VIII, 1-2; IX, 1-2). ეს ის ტროპარებია, რომლებიც შინაარსობრივად ქრისტეს აღდგომას ეხება. ი. კარაბინოვის აზრით, თეოდორე სტუდიელს ეს კანონი აღდგომის ძლისპირებზე უნდა შეექმნა; მოგვიანო ხანის ხელნაწერებში კი მის თითოეულ ოდასთან მითითებულია სხვა ძლისპირები. მეცნიერის აზრით, ეს უნდა გაკეთებულიყო იმ თვალსაზრისით, რომ განელელებულიყო საგალობლის სახეიმო ხასიათი, შეუფერებელი მარხვის პერიოდისათვის. ამიტომ შეცვალეს, როგორც ჩანს, დროთა განმავლობაში მისი ძლისპირები და გამოტოვეს ქრისტეს აღდგომისადმი მიძღვნილი ტროპარები.

ქართულ თარგმანზე დართული სათაური მოწმობს, რომ მთარგმნელი ტოვებს ავტორისეულ ტრადიციას (აღდგომის ძლისპირებს – ლ.ხ.), მაგრამ ამასთან, აღნიშნავს, რომ მარხვის პერიოდში აღნიშნული ძლისპირების სხვაგან (სხვა საგალობლებში – ლ.ხ.) გამოყენება არაა მართებული. ორიგინალის ტექსტის დადგენის თვალსაზრისით ყურადღებას იმსახურებს ის გარემოება, რომ კანონის ქართული თარგმანი სრულია – შეიცავს II ოდას და იმ ტროპარებს, რომლებიც ქრისტეს აღდგომას ეძღვნება. მაშასადამე, ქართულ თარგმანში იგი დაცულია იმ სახით, როგორც გამოვიდა ავტორის ხელიდან და, ამდენად, ქართული თარგმანის მიხედვით ორიგინალის სრული სახით აღდგენის შესაძლებლობა იქმნება.

თეოდორე სტუდიელის მრავალრიცხოვან მიმდევართა შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს იოსებ მგალობელს. იოსები ყველაზე ნაყოფიერ ავტორად ითვლება ბი-

ზანტიელ ჰიმნოგრაფთა შორის. ისაა ტიპური წარმადგენელი ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის კონსტანტინოპოლური პერიოდისა. იგი თანაბარი წარმატებით ქმნიდა კანონებს, სამსაგალობლებს და სტიქარონებს. მასვე უნდა ეკუთვნოდეს მარხვანის ახალი რედაქცია. მის მიერ შექმნილ საგალობელთა რაოდენობის განსაზღვრა შეიძლება მხოლოდ ბერძნული თუენების, ტრიოდინების, ოქტოეხოსების და სხვა ლიტურგიკული წიგნების და მათი თარგმანების შესწავლის შემდეგ. მისი საგალობლები წარმოადგენს „სხუანებს“ - შედგენილია წინამორბედთა რიტმულ - მელოდიური საზომების მიხედვით. მან გაიმეორა თეოდორე სტუდიელის შრომა - შექმნა საგალობელთა ციკლი დიდმარხვის I ორშაბათიდან დიდი შაბათის ჩათვლით. იოსების მარხვანისათვის განკუთვნილ სამსაგალობლებს ქვემოთ განვიხილავთ, აქ კი შევეხებით მის ჰიმნოგრაფიულ კანონებს.

ბერძნული და სლავური მარხვანების შემცველი ხელნაწერებისა და პუბლიკაციების გათვალისწინებით ი. კარაბინოვი უთითებს იოსებ მგალობლის 11 ჰიმნოგრაფიულ კანონს (კარაბინოვი 1910:) ისინი ძირითადად დიდმარხვის კვირა დღეებზეა დადებული, ამიტომ მკვლევარი მათ მოიხსენიებს „საკვირაო კანონებად“. აქვე იმასაც მიუთითებს, რომ მათ რაიმე საერთო გეგმა და მიზანდასახულება არ უნდა ჰქონდეთ.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში შესულია იოსების 4 ჰიმნოგრაფიული კანონი. აქედან მხოლოდ ერთია განკუთვნილი დიდმარხვის კვირიაკისათვის. ამრიგად, იოსების კანონები შეუქმნია დიდმარხვის სადა დღეებისთვისაც.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში შესული იოსების I კანონი განკუთვნილია დიდმარხვის მეოთხე ოთხშაბათისათვის: „უგალობდითსა. ჳმაჲ დ. ზღვაჲ უვალი. - ძქელსა ყოლად წმიდასა...!“. მისი ქართული თარგმანი პირველად გვხვდება გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში, წინადროინდელ ქართულ ხელნაწერებში კი იგი შესული არ არის. ამრიგად, შესაძლოა, მისი ქართული თარგმანი თვით გიორგი მთაწმიდელს ეკუთვნოდეს.

ქართულ ხელნაწერებში დაცული იოსებ მგალობლის ამ კანონის ქართულ თარგმანს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმის გამო, რომ დღეისათვის არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურაში იგი მოხსენიებული არ არის. არ გვხვდება იგი არც ბერძნული და სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში. დღეისათვის არსებული მასალების მიხედვით მისი ორიგინალის აღდგენის ერთადერთ წყაროს წარმოადგენს ქართული თარგმანი, დაცული გიორგი მთაწმიდელისა და ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანებში.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არაფერია ცნობილი დიდი პარასკევისათვის განკუთვნილ იოსებ მგალობლის კანონის შესახებაც. მისი ქართული თარგმანი შესულია გიორგი მთაწმიდელისა და ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანებში: „დიდსა პარასკევსა. უგალობდითსა. ჳმაჲ ბ გ. ი. უფსკრულმან. – რომელი მოსვლად ხარ...“ მიუხედავად იმისა, რომ ეფრემ მცირის მარხვანში ვნების შეიდეულის მასალა, ფაქტიურად, განახლებულია, იოსების აღნიშნული კანონი მაინც მითითებულია გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანიდან, მითითებულია მისი ავტორიც. როგორც ჩანს, ეფრემისათვის ამოსავალ ბერძნულ მარხვანში იოსებ მგალობლის ეს კანონი შესული ყოფილა II ოდის გარეშე. მარხვანის ახალი ქართული რედაქციის შემდგენელის კატეგორიული ტონი: „მოიხილე დააგდე, აქა არ ეწერა“, რომელიც ახლავს კანონზე დართულ შენიშვნას, შესაბამისი დღის (დიდი პარასკევი) გამორჩეულობით უნდა აიხსნას.

ამრიგად, ქართული მარხვანის გიორგისა და ეფრემისეული რედაქციები საშუალებას იძლევა ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის თვალსაჩინო წარმომადგენლის – იოსებ მგალობლის აქამდე ცნობილი მემკვიდრეობა შეივსოს 2 ახალი საგალობლით – IV ოთხშაბათისა და დიდი პარასკევის კანონებით. ორივე მათგანი გამოირჩევა იმ დიდი ლირიზმითა და პოეტურობით, რაც დამახასიათებელია ამ ავტორისათვის.

იოსებ მგალობლის კანონი „სხუანი გალობანი. უგალობდითსა. ჳმაჲ დ გ ი. ეტლთა მფლ. – მოვედით, დღეს

მორწმუნენო...“ ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დადებულია დიდმარხვის მეოთხე ხუთშაბათს. გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში დაცულია მისი სრული ტექსტი. წინადროინდელ ქართულ ხელნაწერებში იგი შესული არ არის და, ამდენად, შესაძლოა, თვით გიორგის მიერ იყოს თარგმნილი.

იოსების ამ კანონის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში არაფერია ნათქვამი.

ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში შესაბამის დღეზე (IV ხუთშაბათს) დადებულია იოსების სამფსალმუნი, რომელიც გვხვდება ეფრემ მცირისა და გიორგი მთაწმიდელის მარხვანებშიც. ამრიგად, ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, რომ იოსების აღნიშნული კანონი არ ჩანს ჩვენს ხელთ არსებულ ბერძნულ - სლავურ წყაროებში. სინამდვილეში, იგი შესული აღმოჩნდა ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში დიდმარხვის IV პარასკევს, ბერძნულ მარხვანში მითითებულია ავტორიც: სლავურ მარხვანში ეს კანონი ავტორწაუწერლადაა შესული: „Канон егоже краестрочие: Покланяемое вси поем древо. Глас ѿ. Песнь ѿ. Колесницегонителя фараона. Господню пришедше днесь...“.

ქართული წყაროების მოწმობით, ეს კანონი ეკუთვნის იოსებ მგალობელს. ამრიგად, ქართული მარხვანის გიორგი მთაწმიდელისა და ეფრემ მცირის რედაქციები ბერძნულ - სლავურ მარხვანებში ანონიმურად შესული ამ კანონის ავტორის დადგენის საშუალებას იძლევა, იოსებ მგალობლის დღეისათვის ცნობილ შემკვიდრებას კი ემატება მისი კიდევ ერთი ჰიმნოგრაფიული კანონი.

დიდმარხვის V კურიაკეს ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დადებულია იოსების სახელით წარწერილი შემდეგი კანონი: „გალობანი ლაზარესნი და მდიდრისანი. უგალობლითსა. ვჰაჲ დ გი ქუეყანასა მწყ. - მივემსგავსე...“ მისი სრული ტექსტი დაცულია გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში. წინადროინდელ ქართულ ხელნაწერებში იგი შესული არის. მისი თარგმანი პირველად მარხვანის გიორგისეულ რედაქციაში გვხვდება.

იოსების შესახებ არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურაში არც ეს კანონია მოხსენიებული, რაც კიდევ ერთხელ მოწმობს, თუ რა მნიშვნელობა ენიჭება ძველქართულ თარგმანებს ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის შესწავლისათვის. ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში იოსების ეს კანონი სახელწაუწერლად აღმოჩნდა შესული: (ტრიოდინი 1879: 525-532); (სლავური მარხვანი 1975: 670-679).

ამრიგად, ქართული მარხვანის გიორგისა და ეფრემისეული რედაქციები ამ შემთხვევაშიც საშუალებას იძლევა ავტორი მოეუძებნოთ ამ ანონიმურ საგალობელს.

დიდ შაბათს ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში შესულია მარკოზის სახელით წარწერილი კანონი „უგალობლითსა. კმაჲ ბ გ. ი. რომელმან დაუა. – ქრისტე, მჯსნელო ჩუენო...“ მისი სრული ტექსტი დაცულია გიორგი მთაწმიდელის მარხვანში. წინადროინდელ ქართულ ხელნაწერებში იგი არ არის შესული. კანონის ავტორი – მარკოზ ბერი, ოტრანტის ეპისკოპოსი, თეოდორე სტუდიელის მიმდევრად ითვლება.

სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ დიდი შაბათის ოთხსაგალობელი („Αφθον γοηαλξ“) დაუწერია IX ს-ის ჰიმნოგრაფ ქალს – კასიას. სინამდვილეში, ეს არის კოზმა იერუსალიმელის აღნიშნულ დღეს დადებული ოთხსაგალობლის დამატებით 4 გალობა. კასიას ამ გალობათა ისტორიას გვაცნობს კოზმა იერუსალიმელის კანონების კომენტატორი – თეოდორე პროდრომე (XII ს.): „მომდევნო პერიოდში მოღვაწე მამებმა შეუფერებლად მიიჩნიეს კოზმას გალობებზე ქალის მიერ შექმნილი საგალობლის მიმატება, ამიტომ დაავადეს მარკოზს (ოტრანტელს) ახალი ტროპარების შედგენა ძველ ძლისპირებზე“. ნ. ქსანთოპულოს ცნობით, მარკოზს ეს სამუშაო შეუსრულებია იმპერატორ ლეონ VI-ის დავალებით. როგორც ჩანს, მარკოზის ტროპარებმა ერთბაშად ვერ შეძლო კასიას ოთხსაგალობლის შეცვლა, რადგან ეს უკანასკნელი გვხვდება XII ს-ის ზოგიერთ ხელნაწერშიც.

ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში დიდ შაბათს შესულია კომპილაციური კანონი, რომლის ავტორები – მარკოზი და კოზმა მითითებულია სათაურშივე. კასიას მიერ შექმნილად მიიჩნევა ამ კანონის ძლისპირებს ე. უელეში.

მარკოზის კანონის ქართული თარგმანიც ამავე ძლისპირებზეა შექმნილი, ოღონდ სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული თვალსაზრისისაგან განსხვავებით, მარხვანის გიორგისა და ეფრემისეულ რედაქციებში მარკოზი მიჩნეულია მთელი კანონის (და არა კოზმას ტროპარებზე დართული ოთხსაგალობლის) ავტორად.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში აღნიშნულ კანონს ერთვის შემდეგი შენიშვნა: „ესე გალობანიცა მონვეჰპოვნე და ადიდებდითსა შენ მხოლოდ სანატრელ ხარ – მონამდის ეწერა და იგი არა.“ გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში ეს კანონი შეიცავს IX ოდის – ადიდებდითსას 2 ფენას, რომელთაგან II იწყება აღნიშნული სიტყვებით: „შენ მხოლოდ სანატრელ (212r). ამრიგად, ეფრემის ამოსავალ ბერძნულ მარხვანში ეს კანონი, როგორც ჩანს, შეიცავდა 1 „ადიდებდითსას“ ისევე, როგორც დანარჩენ ოდებს და მიეწერებოდა ერთ ავტორს – მარკოზ ბერს. ეს გარემოება მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მარკოზისა და კოზმას შემოქმედების კვლევისას.

მარხვანის ახალ რედაქციაში შესულია ქრისტეფორეს სახელით წარწერილი 2 კანონიც. როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია მისი ერთადერთი საგალობელი – ყველიერის კვირიაკის კანონი ადამის დაცემის შესახებ.

ქრისტეფორეს ეს კანონი შესულია ბერძნული და სლავური მარხვანების არსებულ გამოცემებში.

ბერძნულ მარხვანში იგი ავტორწაუწერელია.

ქრისტეფორეს ამ კანონის ქართული თარგმანი პირველად გვხვდება სინ.5 და სინ.75 ხელნაწერებში. ორივე მათგანში კანონის ავტორად დასახელებულია სტეფანე: „ამასვე ყველიერისა კვირიაკესა ადამის ექსორიობისანი. თქუმულნი სტეფანესნი. უგალობდითსა. ჳმად დ გ'ი. გა-

ლობად შეე. – მოვედ სულო ჩემო ცოდვილო...“ (სინ.5 50r); სინ.75 ხელნაწერშიც კანონზე დართულ სათაურში მითითებულია „თქუმეული სტეფანესნი“ (27r).

გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში ქრისტეფორეს ეს კანონი შესულია სინ.5 - სინ.75-ში დაცული თარგმანით, რომელიც ძირითადად თანხვედბა დღეისათვის გამოცემულ ბერძნულ ტექსტს. სინ.5 - სინ.75 ხელნაწერებისაგან განსხვავებით, გიორგი მთაწმიდელის მარხვანში კანონის ავტორად მითითებულია „ქრისტეფორე“. ამრიგად, გიორგი იყენებს აღნიშნული კანონის წინადროინდელ თარგმანს, მაგრამ ბერძნული მარხვანების შესაბამისად, ასწორებს მისი ავტორის ვინაობას. ეს გარემოება კიდევ ერთხელ ცხადყოფს გიორგი მთაწმიდელისათვის დამახასიათებელ სიზუსტეს საგალობელთა ავტორების მითითებაში.

გიორგი მთაწმიდელისა და ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანების შესწავლამ გამოავლინა ქრისტეფორეს მეორე – აქამდე უცნობი კანონიც, რომელიც დადებულია დიდმარხვის მნიშვნელოვან დღესასწაულზე – ბზობას: „მეექუსესა (ბზობისა) კურიაკესა. სხუანი გალობანი. ჳმად გ . წამისყოფი. – განჯკსენ ღმრთისა სიტყუაო...“ კანონის ავტორი – ქრისტეფორე მითითებულია ეფრემთანაც და გიორგისთანაც. როგორც კანონზე დართული შენიშვნა მოწმობს, ეფრემ მცირისათვის ამოსავალ ბერძნულ მარხვანში ქრისტეფორეს ამ კანონის ოდებთან ღმრთისმშობლისანები მითითებული არ ყოფილა. სხვა მხრივ კი, კანონის წინადროინდელი თარგმანი, როგორც ჩანს, ზუსტად თანხვედბოდა ეფრემის თანამედროვე ბიზანტიურ ტრადიციას.

ამრიგად, IX ს-ის ბიზანტიელი ჰიმნოგრაფის – ქრისტეფორეს აქამდე ცნობილ მემკვიდრეობას ემატება ახალი საგალობელი – ბზობის კურიაკისათვის განკუთვნილი კანონი.

დიდმარხვის I შაბათს ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში, იოანე დამასკელის კანონის შემდეგ, შესულია გიორგის სახელით წარწერილი კანონი: „სხუანი გალობანი. ეტლთა მფლ. – მძღავრთა მიმართ და მდევართა...“

იგი თეოდორე ტირონის ხსენებას ეძღვნება. კანონის სრული ტექსტი შესულია გიორგის მთავშიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში, სადაც კანონის ავტორი – „გიორგი“ მიწერილია განმაცხოველებლის ხელით. როგორც ზემოთ აღნიშნეთ, გიორგი მთავშიდელის ავტოგრაფული მარხვანის განმაცხოველებელი ეფრემის რედაქციის მარხვანის ძირითადი ნაწილის გადამწერი – ოქროპირი უნდა იყოს. სწორედ მის მიერაა მიწერილი აღნიშნული კანონის ავტორი გეორგ.5-ის I ნაწილშიც. წინადროინდელ ქართულ ხელნაწერებში – X ს-ის სინურ იადგარებსა და სინ.5 - სინ.75 ხელნაწერებში ეს კანონი შესული არ არის. ისიც პირველად მარხვანის გიორგისეულ რედაქციაში გვხვდება. აღნიშნული კანონი არც ბერძნული და არც სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში გვხვდება.

სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ IX - X საუკუნეების ბერძნულ ხელნაწერებში საგალობელთა ავტორებად გვხვდება რამდენიმე გიორგი: ნიკომიდიის მიტროპოლიტი (Νικομηδίας), გიორგი აღმოსავლეთიდან (Ανατολικός), გიორგი სიცილიელი, გიორგი სინელი, ბერძნულ სვინაქსარებში მოხსენიებული გიორგი („კანონთა შემქმნელი“) და კიდევ ერთი გიორგი (Παπий). თითოეულ მათგანს მიეწერება კანონთა სხვადასხვა რაოდენობა. რამდენადაც ამ ავტორთა შემოქმედება შეუსწავლელია დღემდე, ძნელი სათქმელია, თუ ვინ უნდა იყოს ჩვენთვის საინტერესო კანონის ავტორი. ერთი კი ცხადია, შემდგომი კვლევისათვის აღნიშნული კანონის ქართულ თარგმანსაც გარკვეული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს.

ხატთაყვანისმცემელთა შორის კარგადაა ცნობილი IX ს-ის ბიზანტიელი პიმნოგრაფი, ნიკიის ეპისკოპოსი – თეოფანე, რომელსაც თავისი აღმსარებლობის გამო სახეზე ამოუდალეს წარწერა. (ხაჩიძე 2000:). მარხვანის წინადროინდელი რედაქციიდან ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში შესულია თეოფანეს 2 კანონი. პირველი მათგანი განკუთვნილია დიდმარხვის პირველი კვირიაკისათვის: „უგალობდითსა. ჳმაჲ გ. რომელმან წამისყოფ. – მოვედით, მორწმუნენო, სიხარულით...“ გიორგი მთავშიდელის

ავტოგრაფული მარხვანის ფოტოპირებზე, ტექნიკური მიზეზების გამო, ავტორის აღნიშვნა არ ჩანს და, ამდენად, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანი იძლევა მისი დადგენის საშუალებას. ავტორზე მითითების სიზუსტეს მოწმობს გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული მარხვანის ორიგინალი, სადაც იკითხება ავტორის სახელი – „თეოფანე“. გიორგისეულ მარხვანში თეოფანეს ეს კანონი შესულია წინადროინდელი თარგმანით, რომელიც დაცულია სინ.5 -სინ.75 ხელნაწერებში. ავტორი – თეოფანე მითითებულია ორივე მათგანში კანონზე დართულ სათაურშივე: „ამასვე კურიაკესა წმიდათა ხატთანი, თქუმულნი წმიდისა თეოფანესნი. მასვე ზედა. რომელმან წამისყოფით. – მოვედით, მორწმუნენო...“ (სინ.5, 79v; სინ. 75, 86v). სინ. 5 ხელნაწერში დიდმარხვის აღნიშნული კვირიაკის მასალა იწყება სათაურით, სადაც მოხსენიებულია, თუ როგორ განამტკიცა დედოფალმა თეოდორამ ხატთა თაყვანისცემა VII მსოფლიო კრებაზე „უშჯულთ“ იმპერატორთა მიერ ხატთაყვანისმცემელთა ხანგრძლივი დევნის შემდეგ: „მეორესა კურიაკესა წმიდათა მარხვათასა კსენებაჲ აღესრულების მეშუდე კრებისაჲ, რომელი ქმნა კონსტანტინეპოვლეს ღმრთისმოყუარემან დედოფალმან თეოდორია და დაამტკიცა მან თაყუანისცემად წმიდათა ხატთაჲ შემდგომად სიკუდილისა უშჯულოთა მათ მეფეთა – ლეონ და კონსტანტინე და შემდგომთა მათთა, რომელთა შეურაცხევეს წმიდათა ხატთა თაყუანისცემად და სდევნიდეს თაყუანისმცემელთა მათთა პა წელ“ (სინ.5 77r). ბუნებრივია, რომ ამ დღეს ხელნაწერებში დადებულია თეოფანეს არაერთი საგალობელი, მათ შორის აღნიშნული კანონიც, რომელიც ქართულ ჰიმნოგრაფიაში პირველად სინ.5-სა და სინ.75 ხელნაწერებში გვხვდება.

თეოფანეს ეს კანონი შესულია ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში.

ქართულად იგი აკროსტიქის გარეშეა თარგმნილი.

ამავე ავტორს მიეკუთვნება ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში მეორე კვირიაკეზე შესული კანონი: „უგალობდითსა. კჳმად დ. ზღუად უვალი. – მარხვად ღმრთიუდიდებული“. გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარ-

ხვანში იგი შესულია კომპილაციური კანონის შემადგენელ
ლობაში, რომლის დანარჩენი ოდები ეკუთვნის თეოდორეს
სტუდიელს და ელია იერუსალიმელს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეფრემ მცირის მარხვან-
ში ცალკე გამოყოფილი თეოდორეს და თეოფანეს კანო-
ნები, ელიას კანონი კი ამოღებულია. თეოფანეს და თეო-
დორეს ავტორობა გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ
მარხვანში აღნიშნულია განმაცხოველებლის (ოქროპირის)
ხელით, ელიას ტროპარები კი გამოიყოფა საგანგებო ნიშ-
ნით (-X-). X ს-ის სინურ იადგარებსა და სინ.5-სინ.75 ხელ-
ნაწერებში თეოფანეს ეს კანონი შესული არ არის. იგი
პირველად გვხვდება გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის
მარხვანში.

თეოფანე გრაპტოსის ეს კანონი ცნობილია სამეცნი-
ერო ლიტერატურაში. მითითებულია ისიც, რომ მას ანბა-
ნური აკროსტიქი ჰქონდა და ეძღვნებოდა უძღები შვილის
ხსენებას. ბერძნული და სლავური მარხვანების პუბლიკა-
ციებში თეოფანეს ეს კანონი შესული არ არის. ამრიგად,
გიორგი მთაწმიდელისა და ეფრემ მცირის რედაქციის
მარხვანები მხარს უჭერს ძველ ბერძნულ ტრიოდონებს.
შემდგომდროინდელი ტრადიცია კი, რომელსაც ემყარება
ბერძნული მარხვანების პუბლიკაციები, თეოფანეს ამ კა-
ნონს არ იცნობს.

*

მარხვანის ახალი რედაქციის ერთ-ერთ ძირითად ნა-
წილს სამსაგალობლები შეადგენს. როგორც ცნობილია,
ეს ფორმა სპეციფიკურია მარხვან - ზატიკისათვის. აქე-
დანვე მომდინარეობს კრებულის ბერძნული სახელწოდე-
ბაც „Τριῳδισον.“

ნაშრომის I თავში ნაჩვენებია, რომ იადგარიდან
ცალკე კრებულად გამოყოფილი I ქართული მარხვანი
შეიცავდა სამსაგალობელთა 2 ციკლს, რომელთა ავტო-
რებია თეოდორე სტუდიელი და სტეფანე საბაწმიდელი.
სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ მარხვა-

ნისათვის განკუთვნილი სამსაგალობლების სისტემა, რომელიც თეოდორე სტუდიელს ეკუთვნის, პირველად შემოქმედების დიდი იადგარის ვრცელ რედაქციაში (სინ. 59, სინ. 64, იელის, წვირმის იადგარები).

ქართული მარხვანის შემდგომდროინდელ რედაქციაში, რომელიც სინ. 5-სინ. 75 ხელნაწერებშია წარმოდგენილი, შესულია სამსაგალობელთა 3 ციკლი, რომლის ავტორები არიან იოსებ მგალობელი, თეოდორე სტუდიელი და სტეფანე საბაწმიდელი. თეოდორესა და სტეფანეს სამსაგალობლები აქ გადასული უნდა იყოს I ქართული მარხვანიდან, რომლის ერთ-ერთ ძირითად შემადგენელ ნაწილს სწორედ ეს რეპერტუარი ქმნის (ელია იერუსალიმელის საკვირაო კანონებსა და იოანე მინჩხის მცირე ფორმის საგალობლებთან ერთად (ხაჩიძე 1987). X საუკუნის სინურ იადგარებთან შედარება ცხადყოფს, რომ თეოდორე სტუდიელის სამსაგალობელთა თარგმანები თითქმის უცვლელადაა გადასული სინ.5 - სინ.75 ხელნაწერებში. სავარაუდოა, რომ სტეფანე საბაწმიდელის სამსაგალობლებიც უცვლელი სახით უნდა იყოს აქ შესული. რაც შეეხება იოსების სამსაგალობლებს, რომლებიც სინ.5-სინ.75 ხელნაწერებში დიდმარხვის სადა დღეების განგებაზე I ადგილზეა წარმოდგენილი, ისინი პირველად ამ ხელნაწერებში გვხვდება და, როგორც ჩანს, მათი თარგმნა მარხვანის ამ რედაქციის შემდგენელს უნდა უკავშირდებოდეს.

სამსაგალობლები ისევე, როგორც მარხვანის დანარჩენი მასალა, ყველაზე სრულყოფილი სახით წარმოდგენილია გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში. ყველიერის შვიდეულზე აქ გვხვდება 3 ავტორის – ანტონი სტუდიელის, თეოდორე სტუდიელისა და იოსების სამსაგალობლები. დიდმარხვის მომდევნო პერიოდის (I ორშაბათიდან VI პარასკევის ჩათვლით) სადა დღეების განგება სისტემატურად შეიცავს 3 ავტორის – თეოდორე სტუდიელის, სტეფანე საბაწმიდელისა და იოსების სამსაგალობლებს. მათ გარდა, გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში შესულია ანდრია კრიტელის რამდენიმე სამსა-

გალობელი, ვრცლადაა წარმოდგენილი ვნების შედეგად
ლისათვის განკუთვნილი სამსაგალობლებიც.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში სამსაგალობ-
ლების დიდი ნაწილი გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის
მარხვანიდანაა გადასული. დიდმარხვის თითოეულ სადა
დღეზე (ყველიერის ორშაბათიდან VI პარასკევის ჩათ-
ვლით) ეფრემის მარხვანში მითითებულია სამსაგალობ-
ბელთა 2 ციკლი, რომლის ავტორები არიან იოსებ მკა-
ლობელი და თეოდორე სტუდიელი. ჩვეულებისამებრ, მი-
თითებულია მათი დასაწყისები, ხოლო მითითებების გას-
წერივ მიწერილია ავტორები. ამასთან, იოსების სამსაგა-
ლობლები ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში ყოველ-
თვის I ადგილზე დგას, თეოდორეს სამსაგალობლები კი
მოსდევს მათ „სხუანის“ სახით. მოვიტანთ ეფრემ მცირის
რედაქციის მარხვანში შესულ თეოდორე სტუდიელის
სამსაგალობელთა ნუსხას:

1. ყველიერისა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმად ა.
სასწაულითა. – კრძალვად ჳამა...“
2. ყველიერისა სამშაბათსა. მოიხილესა. ჳმად დ გ^ი
სასწაულად იხილ. – იხილეთ, იხილეთ, რამეთუ...“
3. ყველიერისა ოთხშაბათსა. განძლიერდესა ჳმად გ.
ჳჳა, ბერწ. ძელისა რად ჳუარსა...“
4. ყველიერისა ხუთშაბათსა. მესმასავე. ჳმად დ. სმე-
ნად მესმა მე. – სივრცე სოფლისა...“
5. ყველიერისა პარასკევსა. დამითგანსა. ჳმად დ გ^ი
რადსათვს. – მოსავნი ჳუარისანი...“
6. პირველსა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმად ბ.
მოვედით, ერნო. – მოვედით, ვიწყოთ ღმრთისა-
გან...“
7. პირველსა სამშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმად დ
გ^ი. სასწაულად იხილვე. – მოვედით, მორწმუნეთა
ერნო...“
8. პირველსა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. ჳმად ბ.
განმძლიერენ. – ძელმან ჳუარისამან...“
9. პირველსა ხუთშაბათსა. მესმასა. ჳმად ა გ^ი. ესმა
მოსლვად. – ელვანი მზისა...“

10. პირველსა პარასკევსა. ღამითგანსა. ჳმაჲ ბ ღმერ. - ეროვნული
 მხოლოო, უკუდავო...“
11. მეორესა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმაჲ ბ გწი.
 რომელმან მღვსა მე. - შემდგომი ესე...“
12. მეორესა სამშაბათსა. მოიხილესა. ჳმაჲ დ გწი. სას-
 წაულად იხ. იხილეთ...“
13. მეორესა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. ჳმაჲ გ. გა-
 ნამტკიცენ. - განამტკიცენ...“
14. მეორესა ხუთშაბათსა. მესმასა. ჳმაჲ ბ გწი. წი-
 ნადსწარმეტყუელ. - ათორმეტნო მოციქულნო...“
15. მეორესა პარასკევსა. ღამითგანსა. ჳმაჲ ა გწი. რო-
 მელმან შეიმოს. - ნებსით აღმადღდი...“
16. მეორესა შაბათსა. ოთხფსალმუნნი. ღაღატყავსა
 ჳმაჲ გ. ღაღადყავ. - მოვედით, მარტკლთმოყუარე-
 ნო...“
17. მესამესა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმაჲ დ გწი.
 გალობად შეგ. - მოვედით, უგალობდეთ...“
18. მესამესა სამშაბათსა. მოიხილესა. ჳმაჲ გ. ჳმა-ყყავ
 შენდამი და. - მე ვარ მეუფე...“
19. მესამესა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. ჳმაჲ ბ. გა-
 მაძლიერ. - ცხოველმყოფელო...“
20. მესამესა ხუთშაბათსა. მესმასა. ჳმაჲ ბ გწი. რაჟამს
 წინადსწარმეტყუელ - საღმრთოდ...“
21. მესამესა პარასკევსა. ღამითგანსა. ჳმაჲ ა. ღამით-
 გან აღ. - ღამითგან...“
22. მესამესა შაბათსა. ოთხფსალმუნნი. ღაღატყავსა.
 ჳმაჲ და გწი. წინადსწარმეტყუელი იკ. - შემიწყალგ
 კაცთმოყუარე...“
23. მეოთხესა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმაჲ გ. -
 რომელნი წამისყოფ. - მსგეფსა ამას...“
24. მეოთხესა სამშაბათსა. მოიხილესა. ჳმაჲ დ გწი.
 სასწაულად იხილ. - იხილეთ...“
25. მეოთხესა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. ჳმაჲ გ გწი.
 შენ, ქრისტე. - ყოველთა ცის კიდეთა...“
26. მეოთხესა ხუთშაბათსა. მესმასა: ჳმაჲ ბ გწი. ქრის-
 ტე ღმერთი ჩ. - ყოლად წმიდაჲ...“

27. მეოთხესა პარასკევსა. ღამითგანსა. ჳმაღ აღვდგ. - ღამითგანსა...
28. მეოთხესა შაბათსა. ოთხფსალმუნნი ჳმაღ დ. შთავევარდი. - მოწამეთა კრებასა...
29. მეხუთესა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმაღ დ გ^ი. ქუეყანასა მწყ. - რომელთა ესე...
30. მეხუთესა სამშაბათსა. მოიხილესა. ჳმაღ დ. ისმენდინ ქ. - მარხვად და სიწმიდე...
31. მეხუთესა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. ჳმაღ გ გ^ი. შენ, ქრისტე. - აჳმადლდი...
32. მეხუთესა ხუთშაბათსა. მესმასა. ჳმაღ დ გ ო. მესმა უფალო განგებ. - შ გუნდო მოციქულთაო...
33. მეხუთესა პარასკევსა. ჳმაღ დ. აწ აღვდგე. - ჳჳარსა ზედა...
34. მეხუთესა შაბათსა. ოთხფსალმუნნი. ჳმაღ ა გ^ი. ღაღატყავსა. ივსენი. - ჳსენებად მოწამეთაღ...
35. მეექუსესა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმაღ ა გ^ი. ეტლთა სიმ. - დღესასწაულსა ბზობისასა...
36. მეექუსესა სამშაბათსა. მოიხილესა. ჳმაღ გ. უხილათა მხილ. - იხილეთ გონიერად...
37. მეექუსესა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. ჳმაღ დ გ^ი. განმადლიერ. - დღეს სიკუდილი...
38. მეექუსესა ხუთშაბათსა. უფ. მესმასა. ჳმაღ გ გ ო. რაჳამს ესმა. - ღაზარე დაიდვა...
39. მეექუსესა (ბზობისა) პარასკევსა. ღამითგანსა. ჳმაღ დ გ^ი. რაღსათუს. - მი-რაღ-ხვდოდე...

სამეცნიერო ლიტერატურაში კარგადაა ცნობილი ის გარემოება, რომ თეოდორე სტუდიელს განსაკუთრებული წვლილი შეუტანია ბერძნული ტრიოდის ფორმირებაში. ზემოთ მისი შემოქმედება სხვადასხვა თვალსაზრისით იქნა განხილული. ამჟერად ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ მარხვანისათვის განკუთვნილ სამსაგალობლებზე, რომლებიც ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ერთ-ერთ ძირითად ნაწილს წარმოადგენს.

თეოდორე სტუდიელის მარხვანისათვის განკუთვნილი სამსაგალობლები ავტორის სიცოცხლეშივე იქცა

მარხვანის სახელით ცნობილი კრებულის აუცილებელ ნაწილად. ამ კრებულმა მრავალი ცვლილება განიცადა დროთა განმავლობაში. ამა თუ იმ ავტორის საგალობლები, რომლებიც ფართოდ იყო გავრცელებული გარკვეულ პერიოდში, მომდევნო ხანაში უგულებელყოფილი ხდებოდა. თეოდორე სტუდიელის სამსაგალობლები ყველაზე „გამძლე“ აღმოჩნდა მათ შორის. IX ს-დან დაწყებული დღევანდლამდე ისინი მარხვანების ერთ-ერთი ძირითადი კომპონენტია.

თეოდორე სტუდიელის სამსაგალობლებში იგივე მოტივებია დამუშავებული, რაც მის ქადაგებებში.

სამეცნიერო ლიტერატურაში, მათ შორის ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში, ცნობილი თეოდორე სტუდიელის სამსაგალობლები დადებულია დიდმარხვის I ორშაბათიდან VI პარასკევის ჩათვლით. ევრემ მცირის და გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანებში ისინი შესულია ავტორზე ზუსტი მითითებებით. როგორც აღენიშნეთ, თეოდორეს ეს სამსაგალობლები უფრო ადრეც იყო თარგმნილი ქართულად. გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში დაცული თეოდორე სტუდიელის სამსაგალობლების სინ.5-თან შედარებამ ნათელყო, რომ გიორგის ხელახლა უთარგმნია ისინი. მოვიტანთ დიდმარხვის I ორშაბათისათვის განკუთვნილი თეოდორე სტუდიელის სამსაგალობლის I ოდას (უგალობდითსა) სინ.5 და გეორგ.5 ხელნაწერების მიხედვით:

სსუანი. კმაძ ბ. მოვედით ერნო, უგალობ

სინ. 5	გეორგ. 5	45ვ
მოვედით, ვიწყით ღმრთისა განწესებულთა ამათ დღეთა	მოვედით, ვიწყით ღმრთისაგან განწესებულთა ამათ დღეთა -	

სინანულისა არეთა - სინანულისა არეთა -
 წმიდათა მარხვათასა, წმიდათა მარხვათასა, რომლი-
 რომლითა მოვილოთ თა
 ჩუენ მოვილოთ ჩუენ

ქრისტესგან მოტყეებად ქრისტესგან მოტყეებად შეცოდებათა ჩუენთად.. ღებათა ჩუენთად..

მოწვენულ არს და მოწვენულ არს აწ
 შემოსრულ ჟამი მოღუა- და შემოსრულ ჟამი მოღვაწე-
 წები- ბისაჲ
 საჲ, და ასპარეზი მარხვისაჲ
 ასპარეზი მარხვისაჲ ესე გულსმოღვინებით შევიტ-
 ღღეს, კბოთ, მორწმუნენო,
 ამას ყოველნი მიეგებე- და ძღუნად შევწირნეთ
 ვოდით სურვიე- ღმრთისა
 ღად, სათნოებათა მწყობრნი.

სინანულით შეუვრდეთ
 მკსნელსა ჩუენ ყო-
 ველთასა

ჭამითა ადამ ჭამითა ადამ
 ხისა გემოდს ხილვითა სამოთხით საშუებლისადთ
 განვარდა განვარდა
 სამოთხით საშუებლი- და სიკუდილი ეუფლა.
 საითა, ხოლო ჩუენ, უფალო, მარხვი-
 არამედ ჩუენ, უფალო, სა მოღუაწებითა
 მარხვისა მოგებითა
 შვილად უკუდავებისად შვილად სინანულისად მიჩი-
 მიჩინენ მორწმუნენი. ნენ, კაცთმოყუარე.

ცეცხლისა ეტლთა ცეცხლისა ეტლთა
 ამკვდრდა ელია თეზბი- აღიტაცეს ელია საკვრველი,
 ტელი, მარხვისა მიერ შემკული,
 განწმედილი მარხვისა- და მოსე მარხვამან

გან, მხილველ-ყო გამოუთქუმელ-
 მითვე ღირს-იქმნა მოსე და
 ღმრთისმხილველობასა, და ჩუენცა, მუშაკთა მისთა,
 მითვე ღირს-მყვენ, უფა- ხილვად ღირს-გუყოფს
 ლო, უფლისა.
 სასუფვეელსა შენსა.

სათნოებათა
 საღმრთოთა დაუნჯები-
 თა
 მოვედით,
 ცოდვისაგან განვეყენნეთ
 ჩუენ - რისხვისაგან, შუ-
 რისა და იძუილისა,
 ყოველისაგან კდომისა
 და
 შევიმოსოთ ძალი საღ-
 მრთოთ..

სათნოებათა
 თანაშეწვენითა და სიმტკიცო-
 თა
 ვნებათაგან ვიმარხოთ ჩუენ -
 რისხვისა და შურისა და
 სიძულილისა და
 ყოველისავე კდომისა, რადთა
 ეპოვოთ წყალობად..

ღირს - მყვენ, უფალო,
 გულსმოდგინებისა მას
 წყაროსა,
 დამოდინებად თუალთა-
 გან
 განსაწმედელად ბრალთა
 სულისა ჩემისათა,
 რადთა აღდგომამ შენი
 განწმედილთა ვიხილოთ.

ღირს - მყვენ, უფალო,
 ცრემლთა სინანულისათა მო-
 გებად
 ყოველთა შეცოდებათა
 და ბრალთა სულისათა განბა-
 ნად და განწმედად,
 რადთა აღდგომამ შენი განწმე-
 დილთა ვიხილოთ.

ერთარსებაო,
 სამგუამოვნებით განუყო-

ერთარსებაო,
 სამგუამოვნებით განუყოფელო,

ერმთაერობაო, ერ-
თღმრთეებაო, მამაო
უხილაო, ძეო მხო-
ლოდშობილო!

ერთღმრთეებით დიდებულო,
მამაო უხილაო ძით და სუ-
ლით წმიდითურთ,
გუაცხოვნენ ჩუენ, რომელნი
გმონებთ
და თაყუანისგცემთ.
სულო ცხოველმყოფელო, გი-
გალობთ მორწმუნენი.

მთასა ღმრთისასა
უგალობთ, მარიამს უბი-
წოსა,
რომლისგან გა-
მოგვბრწყინდა
მზე სიმართლისაჲ ქრის-
ტე,
ღმერთი ყოველთაჲ,
მკსნელი და მაცხოვარი
ჩუენ, მორწმუნეთაჲ.

მთასა ღმრთისასა
უგალობდეთ, მარიამს უბიწო-
სა,
რომლისაგან აღმობრწყინდა
მზე იგი სიმართლისაჲ ქრის-
ტე, ღმერთი ყოველთაჲ,
და მკსნელი და მაცხოვარი
ჩუენ, მორწმუნეთაჲ.

როგორც ვხედავთ, გიორგი მთაწმიდელს, სინ.5-თან შედარებით, რიგი ცვლილებები შეაქვეს საკუთარ თარგმანში. ბერძნული ტექსტის არსებულ გამოცემებში, ქართულ თარგმანთან შედარებით, გადანაცვლებულია ზოგიერთი ტროპარი. ასე მაგ., ქართული თარგმანის III ტროპარი აქ შესულია VI ტროპარად, V ადგილზეა გადატანილი ქართული თარგმანის IV ტროპარი; V და VI ტროპარები კი ბერძნული ტექსტის არსებულ პუბლიკაციებში საერთოდ აღარ გვხვდება. როგორც აღვნიშნეთ, ბერძნული მარხვანების არსებული პუბლიკაციები გვიანდროინ-

დელ ხელნაწერებს ემყარება, ქართული თარგმანი კი უფრო ძველ - XI საუკუნეში არსებულ ტრადიციას ასახავს. ამრიგად, ქართული თარგმანის მიხედვით შესაძლებელია თეოდორე სტუდიელის ამ სამსაგალობლის I ოდის სრული სახით აღდგენა. ანალოგიური მდგომარეობაა დანარჩენ ოდებშიც.

შედარებამ ცხადყო, რომ გიორგი მთაწმიდელის მიერ წინადროინდელ თარგმანში ცვლილებები, როგორც წესი, ორიგინალთან დაახლოვების მიზნითაა შეტანილი. ასე მაგ., II ტროპარში სინ.5-სა და გეორგ. 5-ს შორის განსხვავებულია IV - V სტრიქონები. გიორგისეული თარგმანი ახლოს დგას ორიგინალთან: „πρῶτος ἄπαντες ἀπαρχάμεθα τῆς τῆς ἀρετῆς Κυρίου ὡς δῶρα φέροντες...“ იხ. სლავურის „усердно вси начнем сей, добродетели господи господиви яко дары носяще“. სინ. 5-ში, აღნიშნული ტროპარის ბოლოს, მთარგმნელი ყურადღებას ამახვილებს სინაზულზე, ორიგინალში კი საუბარია ღვთისადმი სათნოებათა ძღვნად შეწირვაზე. გიორგისეული თარგმანი ზუსტად მიჰყვება ორიგინალს. ანალოგიური მდგომარეობაა IV ტროპარშიც: „Ἄρμα πυρός ἔλαβεν Ἡλιαν τὸν θαυμαστόν...“ სლავური „Колесница огненная Илию чудесную.“ გიორგის თარგმანი თანხვედება ორიგინალს, სინ. 5-ში კი გვხვდება სიტყვა „ამკვედრდა“, რომელიც ძველ წარმოდგენებს უნდა ემყარებოდეს. გიორგი, ორიგინალის შესაბამისად, ცვლის ამ სტრიქონების გააზრებას. ამავე ტროპარში ელიასთან დაკავშირებით გვხვდება ეპითეტი „ὀπλισμένον“ („Вооруженного“), რომელთანაც ახლოს დგას გიორგისეული „მარხვისა მიერ შემკული“, სინ.5-ში გვაქვს „განწმენილი მარხვისაგან“. ბერძნულის შესატყვისია გიორგისეული „გამოუთქუმელთა“ (ἀδῶντων), განსხვავებულია სინ.5-სეული წაკითხვა - „ღმრთისმხილველობასა“. ბიბლიური წარმოდგენების მიხედვით აზუსტებს ადამის დაცემის მიზეზს სინ. 5-ში დაცული თარგმანის ავტორი: „ხისა გემოდს ხილვითა“. ორიგინალში, ისევე როგორც გიორგისთან, ზოგადადაა ნათქვამი: „ჭამითა ადამ...“ ბერძნულ

ორიგინალს ზუსტად გადმოგვცემს ამავე (III) ტროპარის უკანასკნელი სიტყვების გიორგისეული თარგმანის მიხედვით: „წმინდად სინანულისად მიიწინენ, კაცთმოყუარე“. შდრ. ბერძნულის „σὺς ἰνακοῖς εὖ δεῖξι, φιλόψυχε“; სლავ.: „Достоинны покаяния покажи человеколюбе.“ განსხვავებული გააზრება გვაქვს სინ.5-ში (იხ. ტექსტი).

ამრიგად, ბერძნული მარხვანების პუბლიკაციებთან შედარება მოწმობს ქართულ თარგმანებში დაცული ტრადიციის სიძველეს. ირკვევა ისიც, რომ გიორგის თარგმანი ზუსტად მიჰყვება ორიგინალთან თანხვედრი ტროპარების ტექსტს, წინააღობისა და თარგმანი კი შემოქმედებითი ხასიათისაა. მთარგმნელი, შეხედულებისამებრ, აკონკრეტებს სათქმელს და ზოგჯერ საკუთარ ინტერპრეტაციას იძლევა.

სინ.5 - სინ.75 ხელნაწერებში თეოდორეს სამსაგალობლები შესულია დიდმარხვის სადა დღეებზე საგალობელთა I ფენის შემდეგ, „სხუნის“ სახით. გიორგი ყველა შემთხვევაში გამოყოფს მათ და დამოუკიდებლად შეაქვს მარხვანის საკუთარ რედაქციაში. თეოდორე სტუდიელის მარხვანისათვის განკუთვნილი სამსაგალობლების ქართული თარგმანები განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსაურებს იმ თვალსაზრისით, რომ შეიცავს ამ ავტორის ყველიერის შვიდეულისათვის განკუთვნილ სამსაგალობლებს (იხ. ზემოთმოტანილი ნუსხა), რომლებიც სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებული არ არის. ისინი არც ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებშია შესული. ამრიგად, ეფრემ მცირისა და გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანებში ყველიერის შვიდეულზე შესული თეოდორე სტუდიელის 5 სამსაგალობელი დღეისათვის მხოლოდ მათი თარგმანებით ხდება ცნობილი. ეს გარემოება კიდევ ერთხელ ცხადყოფს ქართული თარგმანების მნიშვნელობას ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის კვლევისათვის.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში შესულია იოსებ მგალობლის 39 სამსაგალობელიც, რომლებიც დიდმარხვის ლიტურგიის მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს. მოვიტანთ მათ ნუსხას:

1. ყველიერისა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმად ეგვიპტისა. - ბრწყინავს წინა...“
2. ყველიერისა სამშაბათსა. მოიხილესა. ჳმად დ გ ო. სასწაულად იხილ. - სარბიელი ესე...“
3. ყველიერისა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. ჳმად დ. ბუნებით ღმობიერ. - განიპყრენ მკლავნი...“
4. ყველიერისა ხუთშაბათსა. უფლ. მესმასა. ჳმად ბ გ ო. რაჟამს წინადწარმეტყუელ. - გამოაბრწყინვე სოფელსა...“
5. ყველიერისა პარასკევსა. ღამითგანსა. ჳმად გ გ ო. სული მაცხ. - და-რა-დ-ემსჭუალე...“
6. პირველსა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმად ბ. განაპო. - შ ვითარიმე...“
7. პირველსა სამშაბათსა. მოიხილესა. ჳმად დ. მომეც ჩუენ. - განიფრთხვე და განიღჳძე...“
8. პირველსა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. ჳმად გ. ეპა, ბერწო. - ეპა, ქრისტეს მოყუარენო...“
9. პირველსა ხუთშაბათსა. უფ. მესმასა. ჳმად ბ გ ო. რაჟამს ესმა მ. - მარხვისა მიერ...“
10. პირველსა პარასკევსა. ღამითგანსა. ჳმად ბ გ ო. შენდა აღვიმს. - უდობასა მას...“
11. მეორესა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმად დ. დაანთქენ. - მხოლოო, სახიერ...“
12. მეორესა სამშაბათსა. მოიხილესა. ჳმად ბ. ვიხილეთ ჩუენ. - სულთქუმით ცრემლოოდე...“
13. მეორესა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. ჳმად დ. უფლისა მიერ. - ჳჳარსა ჳედა...“
14. მეორესა ხუთშაბათსა. მესმასა ჳმად დ გ ო. მესმა, უფალო. - მთერაღობად იგი...“
15. მეორესა პარასკევსა. ღამითგანსა. ჳმად დ გ ო. რამეთუ ჳღუად ნეფსით თჳსით...“
16. მეორესა შაბათსა. ოთხფსალმუნნი ღაღატყავსა. ჳმად დ გ ო. ეედრებასა ჩ. - მრავალთა მათ...“
17. მესამესა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმად ა გ ო. ეტლთასა. - რომელთა ღმრთეებრ...“

18. მესამესა სამშაბათსა. მოიხილესა. ჳმაღ გ გ^ი.
კლდე გან. — მიშვილა სახიერმან...“
19. მესამესა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. ჳმაღ გ.
მოსავთა შენტა. — ჳჳარს ვეცუნეთ...“
20. მესამესა ხუთშაბათსა. მესმასა. ჳმაღ ა გ^ი. სმე-
ნაღ მესმა. — მნათობად გამოსწრდით...“
21. მესამესა პარასკევსა. ღამითგანსა. ჳმაღ დ გ^ი.
რომელმან ღამისა. — განმკურნე მე...“
22. მესამესა შაბათსა. ოთხფსალმუნნი ღაღატყავსა.
ჳმაღ დ. შთავეარდი მე. — სისხლთა წუეთითა...“
23. მეოთხესა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმაღ დ
გ^ი. სიღრმე მეწ. — ჳჳარისა აწ...“
24. მეოთხესა სამშაბათსა. მოიხილესა. ჳმაღ ბ. ვიხი-
ლეთ. — რომელი ყოვლისა...“
25. მეოთხესა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. ჳმაღ ბ
გ^ი. სამებაო, უფალო ღმერთო...“
26. მეოთხესა ხუთშაბათსა. მესმასა. ჳმაღ დ. სიყუა-
რული წ. — მომცემელად...“
27. მეოთხესა პარასკევსა. ღამითგანსა. ჳმაღ დ გ^ი.
სამების სანატრელ. — განწმედითა სუელითა...“
28. მეოთხესა შაბათსა. ოთხფსალმუნნი ჳმაღ დ.
შთავეარდი. ჳორცთა საზღვარსა...“
29. მეხუთესა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმაღ ბ
გ^ი. უკუღვეკლად. — გონებანი ჩუნენი...“
30. მეხუთესა სამშაბათსა. მოიხილესა. ჳმაღ გ. მოი-
ხილე დღეს. — სამარადისოდ ღოცვითა...“
31. მეხუთესა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. ჳმაღ დ
გ^ი. არა ვინ არ. — დასჯილი...“
32. მეხუთესა ხუთშაბათსა. მესმასა. ჳმაღ დ გ გ^ი.
მესმა, უფალო. — მარხვითა მოქალაქობდეს...“
33. მეხუთესა პარასკევსა. ღამითგანსა. ჳმაღ ა. ნაკუ-
ერცხალ. — ქრისტე კაცთმოყვარეო...“
34. მეხუთესა შაბათსა, ოთხფსალმუნნი, ღაღატყავსა.
ჳმაღ ბ გ^ი. სოფლისა ჳღუად მსგავსად ქვათა...“
35. მეექუსესა ორშაბათსა. უგალობდითსა. ჳმაღ ა.
მონებისა. — ვნებანი მოვაკუდინნეთ...“

36. მეექუსესა სამშაბათსა. მოიხილესა. კმად დ გ^ი.
სასწაულად იხ. - რომელი ჩუენთუს...“

37. მეექუსესა ოთხშაბათსა. განძლიერდასა. კმად დ.
ბუნებით ღმ. - მადლითა შენითა...“

38. მეექუსესა ხუთშაბათსა. მესმასა კმად ა. პირველ
აუწყა. - აჩრდილთა შინა...“

39. მეექუსესა (ბზობისა) პარასკევსა. ღამითგანსა.
კმად ბ გ^ი. შენდა აღვ. - რომელი ეგე ცხორებად...“

იოსებ მგალობელი თეოდორე სტუდიელის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი მიმდევარი და გამგრძელებელია. მის მრავალრიცხოვან საგალობელთა შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს დიდმარხვისათვის განკუთვნილ სამსაგალობლებს. იოსებმა გაიმეორა თეოდორეს მიერ მარხვანზე ჩატარებული სამუშაო და შეადგინა სხვადასხვა სახის საგალობელთა კომპლექტები დიდმარხვის პერიოდისათვის. როგორც ჩანს, იგი უფრო შორსაც წავიდა თეოდორესაგან განსხვავებით, დიდმარხვის სადა დღეებისათვის მას შეუდგენია სამსაგალობელთა 2 ციკლი, რომელთაგან I აკროსტიქულია, II - არააკროსტიქული. ბერძნულ - სლავური მარხვანების გამოცემებში შესულია იოსების არააკროსტიქული სამსაგალობლები. სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია მისი აკროსტიქული სამსაგალობლებიც. თავდაპირველად მარხვანისათვის იოსებს უნდა შეედგინა არააკროსტიქულ სამსაგალობელთა ციკლი. აღნიშნულ სამსაგალობელთა ხმებზეა დაწერილი ამავე ავტორის შესაბამისი დღეებისათვის განკუთვნილი მცირე ფორმის საგალობლებიც, რაც მოწმობს, რომ ისინი დაახლოვებით ერთ პერიოდში უნდა იყოს შექმნილი. პოეტურობის თვალსაზრისით, არააკროსტიქული სამსაგალობლები აღემატება აკროსტიქულს, რაც ბუნებრივია - აკროსტიქის დაცვა გარკვეულ ფორმობასთან იყო დაკავშირებული. თეოდორე სტუდიელის მსგავსად, იოსების სამსაგალობლებში ასახულია შვიდეულის ხსენებები.

მარხვანის ეფრემისეულ რედაქციაში, ისევე როგორც გიორგი მთაწმიდელთან, დაცულია იოსების I - არააკროსტიქულ სამსაგალობელთა ციკლი. ერთადერთი გამო-

ნაკლისი გვხვდება გიორგის რედაქციის მარხვანში, სადაც დიდმარხვის IV ოთხშაბათს დადებულია იოსების 2 სამსაგალობელი, რომელთაგან ერთ-ერთი ორიგინალში აკროსტიქულია, ქართულად კი აკროსტიქის გარეშეა თარგმნილი. ეფრემ მცირის მარხვანში მათგან დატოვებულია არააკროსტიქული საგალობელი. იოსების ყველა დანარჩენი სამსაგალობელი კი ეფრემის მარხვანში უცვლელადაა შესული გიორგის რედაქციის მარხვანიდან.

სინ. 5-სინ. 75 ხელნაწერებთან შედარებამ ცხადყო, რომ იოსების მარხვანისათვის განკუთვნილი სამსაგალობლები გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში შესულია წინადროინდელი თარგმანით. ამრიგად, იოსების სამსაგალობლები ქართულ ჰიმნოგრაფიაში პირველად სინ.5 - სინ.75 ტიპის მარხვანში გვხვდება და მათი თარგმნა მარხვანის ამ რედაქციის შემდგენელთან უნდა იყოს დაკავშირებული. იოსების სამსაგალობლები შემდგომდროინდელ ტრადიციაში სინ.5-სინ.75 ხელნაწერებში დაცული თარგმანით დამკვიდრებულია.

o. კარაბინოვი ყურადღებას ამახვილებს ყველიერის შვიდეულისათვის განკუთვნილ იოსების სამსაგალობლებზე. ბერძნული ტრიოდისონის შემცველ უძველეს ხელნაწერებში - სინ. №734 და ვატიკანი №771 ისინი შესული არ არის. საგალობელთა ეს ჯგუფი არც სლავური ტრიოდისონის შემცველ ძველ ხელნაწერებში დასტურდება. (კარაბინოვი 1910:) ბერძნული და სლავური მარხვანების გამოცემებში კი ისინი იოსების სახელითაა წარწერილი. ყოველივე ამის საფუძველზე, მეცნიერი გამოთქვამს ვარაუდს, რომ აღნიშნული საგალობლები შექმნილი უნდა იყოს დიდმარხვის დანარჩენი პერიოდისათვის განკუთვნილ იოსების სამსაგალობლებზე გვიან. ამას მხარს უჭერს ყველიერის შვიდეულის სამსაგალობელთა შინაარსობრივი მხარეც.

ეფრემისა და გიორგის რედაქციის მარხვანებში ყველიერის შვიდეულისათვის განკუთვნილი იოსების სამსაგალობლები სრულადაა შესული ავტორზე მითითებებითურთ. ამრიგად, ქართული მარხვანები ადასტურებს ბერ-

ძნულ - სლავური მარხვანების გამოცემებში ასახულ ტრადიციას.

ვნების შვიდეულზე ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში მითითებულია ანდრია კრიტელის სახელით წარწერილი შემდეგი სამსაგალობლები:

1. დიდსა ორშაბათსა. ვჰმად დ გ^წ. გალობაჲ შევწი.
- ქრისტე, ღმერთი, მომავალი..."

2. დიდსა სამშაბათსა. ვჰმად დ გ^წ. სასწაულად იხ.
- იხილეთ, იხილეთ..."

3. დიდსა ოთხშაბათსა. ვჰმად დ. ლოცვამან. - აღსასრულსა ჟამთადასა..."

4. დიდსა ხუთშაბათსა. ვჰმად გ გ^წ. რაჟამს ესმა მოსლ. - ქორმან მან..."

მათი სრული ტექსტები, ჩვეულებისამებრ, დაცულია გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში. ანდრიას აღნიშნული სამსაგალობლები შესულია სინ.5-სინ.75 ხელნაწერებშიც. აქ ისინი „სხუანის“ სახითაა დართული კოზმას სამსაგალობლებზე. დიდი ოთხშაბათისათვის განკუთვნილი ანდრიას სამსაგალობელი კი „სხუანის“ სახითაა ჩართული სრული კანონის შემადგენლობაში კოზმას სამსაგალობლის შესაბამისი ოდების შემდეგ. დიდი ხუთშაბათისათვის განკუთვნილი ანდრიას სამსაგალობელი კი ამ ხელნაწერებში არაა შესული. სამაგიეროდ, სინ.5-ში დიდი პარასკევის განგებაზე შესულია ანდრიას სამსაგალობელი, რომელიც ჩართულია ამ დღისათვის განკუთვნილ კანონში შესაბამისი ოდების შემდეგ „სხუანის“ სახით. X ს-ის სინურ იადგარებში ვნების შვიდეულისათვის განკუთვნილი ანდრიას საგალობლები შესული არ არის. როგორც ჩანს, ისინი პირველად ითარგმნა სინ.5-სინ.75 ტიპის მარხვანის შედგენისას. შედარებამ ცხადყო, რომ გიორგი მთაწმიდელი ასწორებს ანდრიას ამ სამსაგალობლების სინ.5-სეულ თარგმანს. გიორგისეულ თარგმანში, სინ.5-თან შედარებით, გვხვდება ახალი ტროპარები, საერთო ტროპართა შორისაც გვაქვს ტექსტობრივი განსხვავებები.

ვნების შვიდეულისათვის განკუთვნილი ანდრია კრიტელის სამსაგალობლები ამ ჟანრის პირველი ნიმუშებია

და ამ მხრივაც იმსახურებს ყურადღებას. სამსაგალობლის, როგორც პოეტური ფორმის, გენეზისი უკავშირდება სადა დღეებზე ბიბლიური გალობების შესრულების უძველეს ლიტურგიკულ ტრადიციას. ორი ბიბლიური გალობა - VIII და IX სრულდებოდა ყოველდღიურად, ცისკრის განგებაზე. დანარჩენი გალობები კი განაწილებული იყო შეიდეულის 6 სადა დღის მიხედვით. I სამსაგალობლები, რომლებიც ანდრია კრიტელს ეკუთვნის, წარმოადგენს ბიბლიური გალობებისათვის შექმნილ მისამღერებს და ტროპარებს. ანდრიას სამსაგალობლები შექმნილია შესაბამისი დღეებისათვის განკუთვნილი სახარების საკითხავების მიხედვით.

ანდრიას სამსაგალობლები შესულია ბერძნული და სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში. ისინი დადებულია შესაბამისი დღეების მწუხრის განგებაზე ავტორზე მითითებებითურთ.

გიორგისეულ თარგმანში ბერძნულ ტექსტთან შედარებით გარკვეული ცვლილებები შეინიშნება, რაც ორიგინალის სრული სახით აღდგენაში გვეხმარება.

დიდ შაბათს ევრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დადებულია კომპილაციური კანონი, რომლის პირველი 4 ოდა ეკუთვნის თეოფანე აღმსარებელს, უკანასკნელი 4 კი - კოზმა იერუსალიმელს: „კჳმა ბ გ.ი. რომელმან დაფა. - ჱ შენდა მაცთურო...“ აღნიშნული კანონი სრული ტექსტით შესულია გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში. იგი შეიცავს II ოდას, რომელიც იოანე მინჩხს ეკუთვნის. აღნიშნული კანონი ადრევე უთარგმნიათ ქართულად. Xს-ის სინურ იადგარებში - სინ. 1, 14, 64 დაცულია მისი I თარგმანი. ამავე თარგმანითაა შესული იგი სინ.5 და სინ.75 ხელნაწერებში და გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანშიც. სამეცნიერო ლიტერატურაში არაფერია ნათქვამი თეოფანეს აღნიშნული ოთხსაგალობლის შესახებ, რომელიც კანონის პირველ ნახევარს შეადგენს. არ გვხვდება იგი არც ბერძნული და სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში. ანალოგიური მდგომარეობაა ამავე კანონის II ნაწილად შესულ კოზმა იერუსალიმელის ოთხსაგალობელთან დაკავშირებითაც: „კჳმა ბ

დადატყავსა. რომელმან დაფა. - ცოდვათათუს ადამ პირველისა...“ იგი ქართულ თარგმანში შესულია კანონის VI IX ოდებად.

ამრიგად, ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის თვალსაჩინო წარმომადგენლების - კოზმა იერუსალიმელისა და თეოფანე აღმსარებლის დიდი შაბათისათვის განკუთვნილი ოთხსაგალობლები, როგორც ჩანს, თავიდანვე კომპილაციურ კანონს შეადგენდა. თეოფანემ, როგორც ჩანს, შეავსო კოზმას ამ დღისათვის განკუთვნილი ოთხფსალმუნი. ანალოგიური სამუშაო ჩაუტარებია მას კოზმას ლაზარეს შაბათისათვის განკუთვნილ ოთხსაგალობელთან დაკავშირებითაც.

დიდი შაბათისათვის განკუთვნილი კოზმას და თეოფანეს ოთხსაგალობლები დღეისათვის არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებული არ არის. ისინი ქართულად თარგმნილია ჯერ კიდევ X ს-ის სინური იადგარების დონეზე. აქედან შესულია ისინი ქართული მარხვანის ყველა შემდგომდროინდელ რედაქციაში - სინ.5 - სინ.75 ხელნაწერებში, გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანში და ეფრემ მცირესთან. ქართული თარგმანები დღეისათვის მათი ორიგინალების აღდგენის ერთადერთ საშუალებას წარმოადგენს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ერთ-ერთი უმთავრესი სიახლეა მცირე ფორმის საგალობლების - სტიქარონების ახალი რეპერტუარის შემოტანა. ამ მხრივ კრებულის შემდგენლის მიერ მართლაც დიდი და მნიშვნელოვანი სამუშაოა ჩატარებული. ეფრემი, თავისი თანამედროვე ბერძნული მარხვანების შესაბამისად, მნიშვნელოვნად ცვლის მარხვანისათვის განკუთვნილ სტიქარონულ რეპერტუარს (იხ. ნაშრომის II თავი). მიუხედავად ამისა, გეორგ.5-ის II ნაწილში გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანიდან შესულია სტიქარონთა ერთი ნაწილი. კერძოდ, გიორგი სეული მარხვანიდანაა გადასული „წარდგომანთა“ მთელი რეპერტუარი. როგორც გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის - „თუნის“ შესწავლამ ნათელყო, „წარდგომანი“ ამ კრებულის სპეციფიკური ელემენტია.

ანალოგიური მდგომარეობაა გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის „მარხვანშიც“. მარხვანის ახალ რედაქციაშიც „წარდგომანი“ დიდმარხვის თითოეული დღის განგების აუცილებელ ელემენტს წარმოადგენს. ეფრემისათვის, როგორც ჩანს, სრულიად მისაღებია „წარდგომანთა“ გიორგისეული რეპერტუარი, ამიტომ კმაყოფილდება მათზე მითითებებით. ეფრემი უთითებს გეორგ. 5-ის I ნაწილში არა მხოლოდ შესაბამის დღეზე დადებულ „წარდგომანებს“, არამედ მათ ტროპართა რაოდენობასაც. ასე მაგ., ხორციელის კვირიაკის მწუხრზე ეფრემისეულ მარხვანში დაცულია შემდეგი მითითება: „წარდგომანი. კმაჲ გ გ'ი. მჯდომარე. – განღებულ არს საღმრთო და ერთი შედეგი“. წარდგომნის სრული ტექსტი დაცულია გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფულ მარხვანში (12v). აღნიშნულ ტროპარს მოსდევს II ტროპარი („გიგალობთ შენ, მაცხოვარ...“) სწორედ ეს უკანასკნელი იგულისხმება ტერმინში „ერთი შედეგი“. ანალოგიური მდგომარეობაა ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში მითითებულ ყველა სხვა წარდგომანთან დაკავშირებითაც. როგორც ჩანს, ეფრემის თანამედროვე ბერძნულ მარხვანშიც ამ სახის საგალობელი გარკვეული ყურადღებით სარგებლობდა. მარხვანის როგორც გიორგისეულ, ისე ეფრემისეულ რედაქციებში წარდგომანები ანონიმურია. მსგავსი ვითარებაა ჩვენამდე მოღწეულ ბერძნულ და სლავურ ტრიოდონებშიც.

წარდგომანთა მსგავსად, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში დასაწყისებთან ერთად, ტროპართა რაოდენობა მითითებულია სხვა სახის მცირე ფორმის საგალობლებთანაც. ეს გარემოება ნათლად მოწმობს სტიქარონული რეპერტუარისადმი მარხვანის ახალი რედაქციის შემდგენლის დიდ ინტერესს.

ავტორებზე მითითების თვალსაზრისით მარხვანის ახალ რედაქციაში შესული სტიქარონები 3 ნაწილად შეიძლება დაყვით: 1) სტიქარონები, რომელთა ავტორები მითითებულია ეფრემ მცირისა და გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანებში; 2) სტიქარონები, რომელთა ავტორების აღნიშვნა მარხვანის ახალ რედაქციაში არ ჩანს, გიორგისეულ მარხვანში კი ავტორწარწერილია და

3) მარხვანის ორივე რედაქციაში ანონიმურად შესუდილი წერილები
სტიქარონები.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მცირე ფორმის საგალობლები ბიზანტიური კიმნოგრაფიის ყველაზე ნაკლებად შესწავლილი სფეროა, ამიტომ მათი თარგმანების სრულყოფილად განხილვა დღეისათვის ჭირს. მეორე მხრივ, აღნიშნული გარემოების გამო, თარგმანები დიდ მნიშვნელობას იძენს მცირე ფორმის საგალობელთა ორიგინალების კვლევისათვის.

როგორც ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში შესული „ტრადიციული“ სტიქარონების შესწავლამ ცხადყო, მათი დიდი ნაწილი ეკუთვნის 2 ავტორს - იოსებ მგალობელს და თეოდორე სტუდიელს. კერძოდ, აქ შესულია იოსების სახელით წარწერილი 39 მცირე ფორმის საგალობელი, თეოდორეს კი 19 სტიქარონი მიეწერება.

თეოდორე სტუდიელის მარხვანისათვის განკუთვნილი სტიქარონები შესულია ბერძნული და სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში. ი. კარაბინოვის მითითებით, უძველესი ბერძნული ტრიოდონებიც თეოდორე სტუდიელის ამავე სახის და რაოდენობის სტიქარონებს შეიცავს. (კარაბინოვი 1910) ბერძნული და სლავური მარხვანების არსებულ პუბლიკაციებში კი დიდმარხვის სადა დღეებზე შესულია თეოდორე სტუდიელის 30 სტიქარონი და 30 „მჯდომარე“. ისინი, ჩვეულებრივ, „სხუანის“ სახით მოსდევს დიდმარხვის სადა დღეების მწუხრის განგებაზე 1 ადგილზე წარმოდგენილ იოსებ მგალობლის სტიქარონებს.

ორივე მათგანის სტიქარონები ავტორწარწერილია ბერძნული და სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში.

თეოდორე სტუდიელის მარხვანისათვის განკუთვნილი სტიქარონების ერთი ნაწილი გვხვდება გიორგი მთაწმიდელის წინადროინდელ ტრადიციაშიც - სინურ იადგარსა და სინ.5-სინ.75 ხელნაწერებში. აქ ისინი ავტორწარწერულია. გიორგი მთაწმიდელი ბერძნულიდან თარგმნის თეოდორე სტუდიელის სტიქარონთა ძირითად ნაწილს, ხოლო წინადროინდელ თარგმანებს ხელახლა ადარებს ბერძნულთან ან უცვლელად ტოვებს.

განსხვავებული მდგომარეობაა იოსებ მგალობლის სტიქარონებში. მათი ქართული თარგმანი ხშირად მნიშვნელოვნად სხვაობს გამოქვეყნებული ბერძნული ტექსტებისაგან. ასე მაგ., ამავე დღეს – ყველიერის კვირიაკეზე ეფრემისა და გიორგის რედაქციის მარხვანებში შესულია იოსების 3-ტროპარიანი სტიქარონი: „ჴმად ა. ზეცისა განწეს. – მოიწია ჟამი ესე...“ ბერძნული მარხვანის პუბლიკაციებში ავტორწაუწერდაა შესული იოსების ამ სტიქარონის მხოლოდ 1 ტროპარი; დანარჩენი 2 ტროპარი კი დაკარგულია. თვით შემორჩენილ 1 ტროპარსა და ქართულ თარგმანს შორისაც შეიმჩნევა ტექსტობრივი სხვაობა. აღნიშნული გარემოება მხოლოდ იმით შეიძლება აიხსნას, რომ იოსების მცირე ფორმის საგალობლებმა, როგორც ჩანს, დროთა განმავლობაში გარკვეული ცვლილებები განიცადა და მათ ძველ თარგმანებს, მათ შორის ქართულს, ბუნებრივია, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება თავდაპირველი ტექსტის აღდგენისათვის. ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში, როგორც აღვნიშნეთ, ამ ავტორს მიეწერება 39 მცირე ფორმის საგალობელი, სტიქარონთა მეორე ნაწილი კი ანონიმურადაა შესული.

იოსების სტიქარონებიც, თეოდორეს მსგავსად, ხმების თვალსაზრისით ემთხვევა შესაბამისი დღეებისათვის განკუთვნილ ამავე ავტორის სამსაგალობლებს. ყველა მათგანი „სხუანს“ წარმოადგენს.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში შესული სტიქარონული რეპერტუარის ძირითად ნაწილს თეოდორესა და იოსების საგალობლები წარმოადგენს: მხოლოდ რამდენიმე მათგანი მიეწერება სხვა ავტორებს, კერძოდ, 4 მცირე ფორმის საგალობელი – იოანე დამასკელს და თითო სტიქარონი – ანდრიას, კოზმას და გიორგის.

სტიქარონთა ერთი ნაწილი კი ანონიმურია როგორც ეფრემის, ისე გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვანებში.

ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის სიახლეთა კვლევისას აღვნიშნეთ, რომ ბერძნულიდან ახლად თარგმნილი რამდენიმე სტიქარონი აღმოჩნდა ი. კარაბინოვის მიერ მითითებულ იმ ანონიმურ საგალობელთა შორის,

რომლებიც შესულია VIII - XVI სს-ების ბერძნულ ტრიოდინებში. შემდგომდროინდელ ტრადიციაში ამ ნუსხაში მითითებული საგალობლები ამოღებულ იქნა. ისინი მხოლოდ უძველეს ბერძნულ ტრიოდინებშია შესული. აღნიშნული სტიქარონები არ გვხვდება ბერძნულ - სლავური მარხვანების პუბლიკაციებში, რადგან ეს უკანასკნელნი ხელნაწერთა გვიანდროინდელ ტრადიციას ემყარება.

ი. კარაბინოვის მიერ შედგენილ ამ ნუსხაში დადასტურდა 3 მცირე ფორმის საგალობელი, რომლებიც ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანში გადასულია გიორგი მთაწმიდელის მარხვანიდან. მოვიტანთ მათ დასაწყისებს და შესაბამის მითითებებს კარაბინოვის მიერ შედგენილი ნუსხის მიხედვით:

1. ყველიერისა კურიაკესა. ჳმად ბ გ ნ. სასოწარკუე. - ვინ არა მტიროდის შეცთომილსა ამას...

2. პირველსა შაბათსა. ჳმად ბ. მამისაგან შობილ. - შენ ნიჭად განმამდირებელად ქრისტემან ღმერთმან მოგცა სოფელსა...

3. დიდსა ოთხშაბათსა. ჳმად ბ გ ნ. ყოველი სასოე. ბად. - კრებული უშჯულოთა პურიათად ეზოსა მას...

4. წარდგომა. შენ სიტყ. - ეზოსა კაიაფადსა დღეს შეკრებული... “

5. ჳმად დ. მჳნეონი. - დედაკაცმან ცოდვილმან ნელსაცხებელი სურნელი...“

როგორც ვხედავთ, ქართულ ხელნაწერებშიც აღნიშნული საგალობლები ანონიმურია. მათი შემცველი ბერძნული ხელნაწერები XIII - XVI სს-ებით თარიღდება და, ამდენად, მათი არსებობა ქართულ მარხვანებში ბუნებრივია.

ჩვენ არ გვაქვს საშუალება ი. კარაბინოვის მიერ მითითებული ბერძნული ხელნაწერების გაცნობისა და, ამდენად, ვერაფერს ვიტყვით მათი ქართული თარგმანების ხასიათის შესახებ. ყურადღებას იმსახურებს თვით ფაქტი ხმარებიდან გასული, ძველი სტიქარონების ქართულ მარხვანებში არსებობისა.

...ოიბრტ უფლებებ- მიხრ-ქმ IVX - IIIV იოფუქსკ უბრტ
...მარიგად, ეფრემ მცირის მრავალმხრივ ღვაწლს ქარ-
თული კულტურის ისტორიაში ემატება ქართული მარხვა-
ნის ასახლი, აქამდე უცნობი რედაქციის შედგენა. ეს კრე-
ბული ზედმიწევნით ასახავს ეფრემის თანამედროვე ბი-
ზანტიურ ტრადიციას და ფასდაუდებელ ცნობებს გვაწ-
ვდის ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის კვლევისათვის.

...მარიგად, ეფრემ მცირის მრავალმხრივ ღვაწლს ქარ-
თული კულტურის ისტორიაში ემატება ქართული მარხვა-
ნის ასახლი, აქამდე უცნობი რედაქციის შედგენა. ეს კრე-
ბული ზედმიწევნით ასახავს ეფრემის თანამედროვე ბი-
ზანტიურ ტრადიციას და ფასდაუდებელ ცნობებს გვაწ-
ვდის ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის კვლევისათვის.

About Ephrem Mtsire's Hymnographical Inheritance

Summary

Ephrem Mtsire occupies a distinguished position in the history of Georgian culture. With his name is connected the new stage in the Georgian thought. Ephrem Mtsire has rendered a great service to the development of Georgian philosophical thought by translating John Damascene's and Areopagitic works and the commentaries added to them. Ephrem Mtsire has supplied us with the unique information about Byzantine literary works. He worked out his own principles and methods and used them in his translations of various samples of Byzantine literature.

Like Ekvtime and George Athonites Ephrem displayed his skill in every branch of ecclesiastical literary work. Ephrem Mtsire's versatile activities are scientific by nature in the modern meaning of the word. His creative work determined greatly the level of the XI century Georgian science and social thought.

Ephrem Mtsire's numerous translations have been investigated only partially. Particularly scarce is the information about his activities in the sphere of hymnography-ecclesiastical poetry of the middle ages. Our work deals with this part of his vast inheritance.

The study of Georgian "Triodions" has made it evident that this important liturgical-hymnographical collection was considered particularly interesting in Old Georgian literature. At first the material that had been created for "Triodion" was developed in the universal collection "Tropologion". In the

first part of the X century as it becomes obvious, the first Georgian "Triodion" was separated from "Tropologion" as an independent collection and its creator and editor was the great Georgian hymn-writer – Ioanne Minchkhi. The first Georgian "Triodion" was of the Jerusalem type and contained four authors – Elias of Jerusalem, Stephanus Sabbaites, Theodore Studites and Ioanne Minchkhi himself.

This collection served as foundation of the Georgian "Triodions" following redactions that were worked out by the outstanding representatives of Georgian culture- Eqvtime and George Athonites. Those redactions of "Triodions" display Jerusalemian as well as Coustantinoplean traditions.

Georg. 5 manuscript which is an autographic "Triodion" by George Athonite completely reflects the Greek liturgical practice of those days and enables to identify the authors of numerous hymns. We have specially studied and showed the particular importance of George Athonite's redaction underlining the role it plays in the history of Byzantine and Georgian hymnography.

The investigation of Georgian manuscripts has made it obvious that the next redaction of Georgian "Triodion" belongs to Ephrem Mtsire. This redaction serves as a new, important stage in the formation of Georgian "Triodions". It contains a vast hymnographical repertoire - hundreds of hymns, the majority of which must have been translated by Eprem Mtsire. This redaction of "Triodion" must have been done in Antioch, on the "Black mountain".

The new redaction of "Triodion" was found in the second part (219r-292r) of Georg. 5 manuscript and it has not been investigated up to now. This redaction has been compiled with the autographic "Triodion" by George Antonite which is found in the first part of the same manuscript Georg.5 (1-216v).

Ephrem Mtsire creates the new redaction of "Triodion" in order to thoroughly present his contemporary Greek tradition.

It is known that the main principle for Ephrem Mtsire is to give the most exact picture of the Byzantine traditions of his time.

The innovations connected with the new redaction of "Triodion" contains all kinds of hymns – Kanons, Stichera, Three-Odes. To them are added liturgical services of Holy Thursday, Holy Friday and John Baptist's beheading which made the important elements of the liturgy. All the three of them must have been newly translated from Greek by Ephrem Mtsire.

The new redaction of the "Triodion" contains the vast hymnographical repertoire that has been translated newly from Greek. Among them are 6 hymnographical Kanons belonging to the outstanding representatives of Byzantine hymnography – Andrew Crete, Theodore Studites, Kosmas of Jerusalem, John Damascene and Theophanus Graptos.

To the Georgian translations of these Kanons are added the titles where the authors, translators as well as the nature of the translation, the liturgical rule used while creating it and in some cases the names of the people who ordered them are indicated. Such kind of exactness is typical of Ephrem Mtsire.

Among these translations special attention should be paid to "St. Virgin's Lament" by Theophanus Graptos which serves as the best sample of the art of old Georgian translations.

The Greek original of this masterpiece of Byzantine hymnography has been lost and its restoration is possible only by Ephrem Mtsire's translation.

To Ephrem Mtsire belongs the fourth Georgian translation of the famous hymn - "The Resurrection Kanon" which word for word correspondences to the original, makes a kind of "double" and that was why it was created.

The new redaction of the Georgian "Triodion" contains the translations by Arsen Ikaltoeli who was Ephrem Mtsire's

pupil. Among them is "The Great Kanon" by Andrew of Crete which is considered the masterpiece of Byzantine hymnography. Ephrem is the third Georgian translator of it.

Ephrem Mtsire's redaction does not contain the repertoire characteristic of Jerusalemian traditions, among them Sunday Kanons by Elias III and the cycle of hymns by Stephanus Sabbaites. In this respect Ephrem continues the traditions of his contemporary Greek "Triodions". The same explanation must be given to the fact that the most important period of the Lent - Holy week contains the newly translated repertoire of hymns. Among them the hymns by Kosmas of Jerusalem deserve special attention. This author is represented by a great deal of new translations in Ephrem Mtsire's "Triodion".

One of the most important innovations of this redaction is the introduction and settling down of the repertoire of small-size hymns - Stichera. Alongside with the hymns having different forms this collection contains 542 small-size hymns some of which entered from the "Triodion" under George Athonite's redaction and others were translated from Greek.

The "Triodion" by Ephrem Mtsire contains new translations of the small-size hymns of VII-IX century Byzantine hymn-writers: Sophronius of Jerusalem, Andrew of Crete, Stephanus Sabbaites, Theodore Studites, Theophanus Graptos, Joseph of Sicily, John Damascene, Kosmas of Jerusalem. They can not be found in the previous Georgian manuscripts. Their translation is one of the innovations of "Triodion" by Ephrem Mtsire.

These translations are important for the ascertainment of the texts which are Greek originals and for the identification of the authors.

In this redaction are given the new translations of a series of Stichera - "Automela". In spite of the difficulties characteristic of the translation of this type of hymns, their Georgian translations are perfect from the artistic point of

view. Among these hymns are Kontakions by Romanus Melodos that were once more translated. by Ephrem Mtsire.

Alongside with the innovations this redaction of "Triodion" contains the unchanged important repertoire from the "Triodion" under George Ahonite's redaction: 17 hymnographical Kanons, a series of "Three-Odes" and numerous small – size hymns. In all those cases Ephrem Mtsire must have approved of the previous translations.

The "Triodion" under Ephrem Mtsire's redaction is the end of the complicated and interesting history of the formation of old Georgian "Triodions".

ბიბლიოგრაფია

ბლეიკი 1926: რ. ბლეიკი, ეფრემ მცირის ლიტერატურული მოღვაწეობიდან, მიმოშვილველი, თბ., 1926

კეკელიძე 1960: კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1960

კვირიკაშვილი 1982: ლ. კვირიკაშვილი, ჰიმნოგრაფიული კანონის კომპოზიცია, თბ., 1982

მეტრეველი 1959: ელ. მეტრეველი, ეფრემ მცირის ავტოგრაფი, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, I, თბ., 1959

მეტრეველი 1966: ელ. მეტრეველი, „მეხელისა“ და მეხურის“ გაგებისათვის, კრებ. „შოთა რუსთაველი“ (ისტორიულ-ლიტერატურული ძიებანი), თბ., 1966

მეტრეველი 1971: ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, თბ., 1971

უბეველესი იადგარი 1980: უბეველესი იადგარი, გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა და ლ. ხევსურიანმა, თბ., 1980

ჭელიძე 2001: ე. ჭელიძე, მართლმადიდებლური ხატმეტყველება, თბ., 2001

ხაჩიძე 1987: ლ. ხაჩიძე, იოანე მინჩნის პოეზია, თბ., 1987

ხაჩიძე 1993: ლ. ხაჩიძე, ეფრემ მცირე – საგალობელთა მთარგმნელი, ჟურნ. „სკოლა და ცხოვრება“, №7, 1993

ხაჩიძე 2000: ლ. ხაჩიძე, ქართული ქრისტიანული კულტურის ისტორიიდან, თბ., 2000

ხინთიბიძე 1982: ე. ხინთიბიძე, ქართულ-ბიზანტიური ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიისათვის, თბ., 1982

ჯღამაია: ლ. ჯღამაია XI საუკუნის ქართული ჰიმნოგრაფიის ისტორიიდან (გიორგი მთაწმიდელის თუნენი), თბ.,

ჯღამაია: ლ. ჯღამაია, II გალობის საკითხი X საუკუნის ქართულ ჰიმნოგრაფიაში, მრავალთავი, X, თბ.

ბერნარდი 1969: Bernhard L, Der Ausfall der 2. Ode im byzantinischen Neunodenkanon, Salzburg, 1969

კარაბინოვი 1910: И. Карабинов, Постная Триодь, СПб., 1910

სლავეური მარხვანი 1975: Триодь Постная, I – II, М., 1975

ბერძნული მარხვანი 1879: Τριώδιον κατασκευτικόν, Rome, 1879

უელეში 1980: E. Wellesz, A History of Byzantine Music and Hymnography, Oxford, 1980

III სეკლი
ფრენკლანდის მარხვანის მარხვანის
88
About Ephrem Misire's Hymnographic Inheritance
143
148

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა
თბილისი, ვაჟა-ფშაველას გამზ. 14, მ. 0100
E-mail: general@nlib.ge

შინაარსი

შესავალი	3
თავი I	
ქართული მარხვანის ახალი რედაქცია და მისი შემდგენელი	7
თავი II	
ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის სიახლენი.....	21
თავი III	
ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანის ტრადიციული ნაწილი	85
About Ephrem Mtsire's Hymnographical Inheritance	143
ბიბლიოგრაფია	148

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

F 92.719/
3
03106940
300-4070000

ISBN 978-9941-12-595-9

9 789941 125959